

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΛΙΑ Η ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, ΑΝΤΩΝΗΣ Γ. ΒΑΖΙΝΤΑΡΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΙΑΛΟΥΚΑΣ,
ΗΛΙΑΔΑ ΑΔΑΜΟΥ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΥ, ΑΝΔΡΕ-
ΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ, ΜΥΡΙΑΝΘΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΠΑΠΑΟΝΗΣΙΦΟΡΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ, ΧΡΥΣΤΑΛΛΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΠΕΡΑΤΙΚΟΥ-ΚΟΚΑΡΑΚΗ,
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ-ΜΑΤΣΙΟΥ, ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΑΒΙΑΡΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ, ΛΑΖΑ-
ΡΟΣ ΜΑΥΡΟΣ, Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, ΜΑΡΙΑ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΜΑΡΙΝΟΣ Α. ΣΤΥΛΙ-
ΑΝΟΥ, ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΑΜΙΝΑΡΙ-
ΔΗΣ, ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

422

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνη εκδότρια: ΛΟΥΛΛΑ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ
Ανδροκλέους 2, 1060 Λευκωσία
Τηλ. 22764900

Το Περιοδικό εκδίδεται από Έπιτροπή Φιλολόγων και Λογοτεχνών.

Έτήσια συνδρομή	€12
Έτήσια συνδρομή Ελλάδος	€25
Έτήσια συνδρομή εξωτερικού	€25 ή \$35
Τιμή τεύχους	€4,50
Συνδρομή για βιβλιοθήκες, σχολεία και Όργανισμούς	€18
Τα χειρόγραφα δεν επιστρέφονται. Φωτογραφίες επιστρέφονται. Ανάτυπα πληρώνονται στον τυπογράφο.	
Για τους συνδρομητές Ελλάδος: ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ - Λογαριασμός 080/51260530 στο όνομα Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθης.	
Αιτιολογία: Συνδρομή Περιοδικού «Πνευματική Κύπρος» και να αποστέλλεται στο περιοδικό ή απόδειξη.	

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Λίλη Μιχαηλίδου: Όλα τα ταξίδια με καθορίζουν	65
Αντώνης Γ. Βαζιντάρης: Κύπρος	66
Κωνσταντίνος Γιάλουκας: Στόν άγνωστο άγνοούμενο έφηβο	67
Ήλιάδα Αδάμου: Νέο κεφάλαιο	68
Κύπρος Χρυσάνθης: Εύγνωμοσύνη	68
Θεοχάρης Άριστοδήμου: Τό βλέμμα του Γρηγόρη	69
Άνδρεανή Ήλιοφώτου: Μέ τά φτερά του Ίκαρου	70
Μυριάνη Παναγιώτου-Παπαονησιφόρου: Μή με λησμονεί	72
Ήλιάδα Αδάμου: Τό σπίτι του Θεού	73
Δημήτρης Μποσινάκης: Ή έπόμενη μέρα	74
Ήλιάδα Αδάμου: Πικραμένη Προσφυγιά	79
Χρυστάλλα Έλευθερίου: Είρήνη στό Αίγαίο	80
Κύπρος Χρυσάνθης: Φώς Πατρίδας	85
Μαρία Περαιτικού - Κοκαράκη: Τό «Φύλλο» του Β. Βασιλικού	86
Κατερίνα Κωνσταντίνου-Μάτσιου: Αναφωνήματα	97
Σεβαστή Χαβιαρά-Καραχάλιου: Ποιητικές περιγραφές τραυμάτων στα Όμηρικά Έπη	98

(Συνέχεια στη σελ. 134)

Τό παρόν τεύχος έχει επιχορηγηθεί από τίς Πολιτιστικές Έπιχειρήσεις του Έπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού. Ή επιχορήγηση δέν σημαίνει τήν άποδοχή του περιεχομένου ή των άπόψεων που εκφράζονται από τή Συντακτική Έπιτροπή από πλευράς του Έπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ίδρυτής: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΜΘ΄

ΜΑΪΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2009

ΑΡ. 422

ΟΛΑ ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΜΕ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ

Όλα τα ταξίδια με καθορίζουν
ορίζουν το χρόνο και την απόστασή μου
απ' το μέλλον
τον πρώιμο στοχασμό του παρελθόντος
την ανοιχτή γραμμή στο διαδίχτυο
το φτερούγισμα του παρόντος

είναι μια αλλιώςτική προοπτική
να κοιμάσαι το βράδυ
και να ξυπνάς το άλλο πρωί
χιλιάδες μίλια μακριά
απ' την οικεία τύρφη του σώματος

στο Νέο Δελχί λόγου χάριν
συμπύκνωσα τις αποστάσεις
μπλέχτηκα στα σημάδια, εκεί
όπου οι άνθρωποι
αποχωρίζονται τους αγαπημένους τους
πλάι στο ποτάμι
κι έρασα στη φόδρα του σώματος
το μυστικό της μεταλλαγμένης μου δημιουργίας
παρακολουθώντας τα χλωμά σκηνώματα
καθώς έσμιγαν με το φως
με μόνο ένδυμα τις απόκοσμες φλόγες

ώσπου να γίνουν στάχτη ή πλαγκτόν
στην επιφάνεια των νερών

ΠΡΟΓΕΥΜΑ

του Λουίς Αλμπέρτο ντε Κουένκα

«έχω μια άγρια πείνα σήμερα το πρωί
θα ξεκινήσω πρώτα από σένα..!»
ψιθύρισε στ' αφτί του

ο ποιητής χαμήλωσε τα βλέφαρα
κι αισθάνθηκε τα δόντια της
να αιχμαλωτίζουν το δέρμα του

το αίμα ξύπνησε σιγά σιγά
όπως ρυθμός τηλέγραφου
και τα ακροδάχτυλα ζωντάνεψαν
καθώς στο χαρτί
αποτυπώθηκαν οι πρώτες
κόκκινες πράξεις...

ΛΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ

ΚΥΠΡΟΣ

Η Αφροδίτη σου 'δωσε τη χάρη
την ομορφιά στη θεϊκή παστάδα
καμάρι στη μητέρα σου Ελλάδα
που ζήλεψαν οι αιμοσταγείς κουρσάροι.

Και άνομο, βαρβαρικό ποδάρι
τα χώματά σου πάτησε, τη δάδα
να σβήσει. Μα 'γινες τρανή λαμπάδα
σαν από μύριους ήλιους κι άστρα σμάρι.

Ακούστηκε η φωνή σου πέρ' αντρίκεια
κι οι λαοί μάθαν ποιος σε συμπονάει.
Ποιος μάχεται για των λαών τα... δίκια,

Και ποιος πισώπλατα κρυφά χτυπάει.
Το δράμα σου μας έκανε να δούμε
κι από τους... φίλους μας να φυλαχτούμε.

ΑΝΤΩΝΗΣ Γ. ΒΑΖΙΝΤΑΡΗΣ

ΣΤΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟ ΕΦΗΒΟ

Στο πρώτο ραντεβού της νιότης του
 αντίκρουσε κατάματα τον ωμό κατακτητή.
 Στο πρώτο συναπάντημα με την Ιστορία
 έφτυσε κατάμουτρα τον άρπαγα εκτελεστή*
 και δέχθηκε ολόρθος το θάνατο
 τιμητικό σημάδι στο μεσόφρυδο,
 πρώτο και μοναδικό στολίδι
 της ολάνθιστης νιότης του
 πού 'γινε πόνος και κλάμα ενός λαού,
 πού 'γινε φάρος σηματοωρός ενός λαού,
 για να κερδίσει τη χαμένη του αξιοπρέπεια,
 για να λέμε τα «όχι» στους συμβιβασμούς και την ευτέλεια,
 να μη μας φτύσει ο Πενταδάκτυλος,
 να μην μας φτύσουν οι αιώνες που έφυγαν
 κι οι αιώνες που θα 'ρχονται,
 να μη μας φτύσει η Ιστορία.

Τον κατευόδωσε από το κάστρο της η Ρήγαινα
 μ' ένα μάτσο ματωμένα κυκλάμινα.
 Τον σκέπασε πονετικά η Αροδαφνούσα
 με τους λεμονανθούς της Λάπηθος,
 τα κρίνα της Μεσαορίας
 και μια χούφτα ανθοπέταλα
 από μαδημένες ανεμώνες της Καρπασίας.
 Τον γλυκονανούρισε η πικραμένη θάλασσα της Κερύνειας
 και τον συνόδεψε η πυρακτωμένη δέηση των Μοναχών της Καντάρας,
 καθώς ο Σταυραετός του Μαχαιρά τον ανέβαξε
 με τις καμένες φτερούγες του στα Ουράνια,
 όπου τον υποδέχτηκαν οι έφηβοι μάρτυρες των αλλοτινών καιρών
 με τον ύμνο του Σολωμού στο στόμα,
 κι ένα στεφάνι πικροδάφνης στο μέτωπο.

Κι εμείς, γονατιστοί ανάβουμε το καντήλι της μνήμης
 για να θυμόμαστε πως μ' ολόρθο το πνεύμα,

* Κατά κυνική ομολογία του ίδιου του Τούρκου εκτελεστή κι εγκληματία πολέμου Ατίλα Ολγκάτς, ο άγνωστος αιχμάλωτος έφηβος δεμένος οπισθάγκωνα και μη έχοντας άλλο τρόπο αντίστασης, έφτυσε κατάμουτρα τον ωμό εκτελεστή του που δημόσια ομολόγησε πως ψυχρά δολοφόνησε ακόμα εννέα άλλους Ελληνοκύπριους αιχμαλώτους.

με πίστη κι ελπίδα στα όνειρα
 σε πείσμα των δύσκολων και σκότεινών καιρών,
 με περήφανα «όχι» στους εξευτελισμούς και την υποτέλεια,
 με φτύσιμο στους συμβιβασμούς και την ευτέλεια
 και πάνω απ' όλα με αίμα και θυσία,
 έτσι γράφεται η Ιστορία.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Σ. ΓΙΑΛΟΥΚΑΣ

ΝΕΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Περιμέναμε με ανυπομονησία το καλοκαίρι
 που θα μεστώσουν τα σταφύλια στα αμπέλια
 και θα 'ρθει ο ληνός των δικών μας κακών.

ΗΛΙΑΔΑ ΑΔΑΜΟΥ

ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗ

Γράφω γιατί τὸ θέλησε ὁ Θεός
 (τὸ πόδι τὸ δεξί του προσκυνῶ).
 Μὲ ὄπλισε ἡ φύση μὲ ρυθμούς
 καὶ πνεῦμα Ἑλληνικὸ
 (τὰ πλούτιστα μὲς στ' ἀργαστήρια τῶν θρανίων).
 Ἐπώδυνη πορεία ἢ κάθε μου ἔκφραση
 μὲ μιὰ σκληρὴ προετοιμασία
 σὲ ἦχους καὶ χρωμα καὶ συλλογισμούς
 (σπούδασα τὴ ζωὴ μὲς στὶς ἀθλήσεις).
 Γιατί λοιπὸν νὰ ἐγκαταλείψω τὴ γραφὴ
 Ἐτοῦτο τὸν καθρέφτη τῆς ψυχῆς μου
 πληρώνοντας τὸ θεῖο μὲ ἀγνωμοσύνη;

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Στὸ τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ ἀρ. 420, τὸ ποίημα τῶν σελίδων 168-169, μὲ τὸν τίτλο Ἐπόπασμα ἀπὸ τὸ ποίημα «Μονόλογος ἀγαπημένου νεκροῦ ἥρωα», ἀνήκει ὄχι στὸν Ἄνδρέα Μοδινό, ὅπως κατὰ λάθος ἔχει καταχωρισθεῖ, ἀλλὰ στὸν ποιητὴ Ἄντωνη Μοδινό. Τὸ περιοδικὸ ἐκφράζει τὴ λύπη του γιὰ τὸ λάθος αὐτό.

ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ

(αφιέρωμα στο 19χρονο Εθνοφρουρό, που έφτυσε κατάμουτρα τον εκτελεστή του)

Στη μάχη απάνω τσακκίστηκε το όπλο μου
 Το πεπαλαιωμένο
 Και πιάστηκε αιχμάλωτος, ω συμφορά,
 Με μόνο άλλο εφόδιο
 Το βλέμμα του Σταυραετού του Μαχαιρά
 Βαθιά μου χαραγμένο
 από μια φωτογραφία του στο σπίτι μας
 Παλιά κληρονομιά.

Δεμένος χεροπόδαρα, ίδιο σφαχτάρι,
 Τη μαύρη μυίγα
 Που γυρόφερνε πρόωρα το γυμνό μου κορμί
 (μαύρος, κακός μαντατοφόρος)
 Δεν μπόραγα να διώξω μακριά.

Κι έτσι δεμένο,
 Μ' έστησαν σ' «αυτόν» μπροστά!

Κάτω, το πυρωμένο χώμα
 τσουρούφλιζε τα ξυπόλυτα πόδια μου
 Πάνω, ο ήλιος κονταροχτυπούσε
 ανελέητα τα μηνίγγια μου
 Δεξά-ξερβά με χλεύαζαν οχτροί
 Ω, ανημπόρια αβάσταχτη, θανατερή!

Διψώ!
 Μια στάλα νερό!
 Μια στάλα νερό, Θεέ μου!
 Αχ! Ποιος να μου δώσει, μια στάλα νερό;

Κανείς!
 «Αυτός», ίδιος ο Χάρος, καταντικρύ
 Σημάδευε το καταϊδρωμένο μου μέτωπο
 Και μ' έβριζε, και μ' απειλοῦσε
 στη βάρβαρη γλώσσα του
 Να του πω για τους δικούς μας.

Σιωπή!

Όπλισε «αυτός»!
 Κι η κάννη του όπλου του άγγιξε το μεσόφρονδό μου
 Μια τόση δα ανάσα από τον Άδη
 Κι αναδεύτηκε το φως με το σκοτάδι.
 Ένοιωσα να λυγίζω!
 Μα στη στιγμή
 Νάτος μου ο Σταυραητός να με κοιτάζει
 Και... «χτύπα, χτύπα» να προστάζει!

Αναστulώθηκα!
 Και μ' ό,τι απέμεινε στο στεγνωμένο λάρυγγά μου
 Το 'καμα βολίδα οργής
 Και το 'φτυσα κατάμουτρα στον ελεεινό φονιά μου!

Μια λάμψη δυνατή ευθύς
 Και τελειώθηκα στα δεκαεννιά μου
 Με το βλέμμα του Γρηγόρη
 Ακριβό φυλακτό στην αγκαλιά μου!

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΥ

ΜΕ ΤΑ ΦΤΕΡΑ ΤΟΥ ΙΚΑΡΟΥ

Κατάπληξη άπροσδόκητη
 ή κάθετη σκληράδα του βράχου.
 Όψη τραχιά, βαθύγκρημη,
 μετέωρη άπειλή ύψους και βάθους.

Μεθυσμένος διαβάτης τής Γης
 άκροστέκεις στο χείλος τής άβυσσος
 εκεί, σ' ένα έξώστη όμορφιάς
 περίκλειστης στίς γαλάζιες γραμμές
 τ' ουρανού και του πέλαγου.

Θαλασσοπούλ' ή ψυχή
 έλεύθερη πνοή πελαγίσια
 ζει του φτεροῦ τό ζύγισμα,
 τή λευτεριά των αιθέρων
 ψηλότερα κι όλο ψηλότερα.

Ἐδῶ, σάν ἄλλος Φαέθων
 φτερωτός, ἀψὺς ἔφηβος ὁ Ἴκαρος
 ἄγγιξε μὲς στῆς λευτεριάς
 τὸν ἀσύνορο πόθο
 τοῦ ἥλιου τὰ δώματα.

Κι ἀπ' τοῦ φτεροῦ τὸ μάδημα
 ἢ πτώση ἀκαριαία.
 Βολίδα βαριά, τῆς νιότης
 το σφρίγος βυθίζεται στὸ πέλαγο.

Σ' ὀλοστόλιστο βράχο
 μὲ κογχύλια, κοράλια, φωτεινά
 νερολούλουδ' ἀπλώνουν
 τὸ λιοπερίχυτο σῶμα
 οἱ πενήντα Νεραίδες.

Κι ἡ Θέτη ἀπ' τὴν Τροία
 φτασμένη, ὕστερ' ἀπ' τὴ στερνή,
 πικρὴ κουβέντα μὲ τὸ γιό της,*
 μ' ἓνα βουνὸ ἀπόγνωσης στὰ σπλάχνα,
 προπομπὸ τοῦ Ἀχιλλέα στὸν Ἔδη
 βλέπει τὸν Ἴκαρο καὶ ξεσπάει
 τὸν πόνο της βουβὸ μοιρολόι.

Ἴκαρε, Ἴκαρε, ἀετὲ ἀψηλόκορφε,
 λιγόζωε σάν τὸν Ἀχιλλέα,
 χαμένε γιὰ τὸ δόλιο σου γονιό.
 Ὁ θάνατός σου ἀθανασίας ἥλιος
 ἀνέσπερος στὶς γενιὲς τῶν θνητῶν.
 Τ' ὄνομά σου τραγοῦδι τοῦ πόντου
 καὶ τὸ νησι ἀπὸ δίπλα
 δικό σου, νὰ διαλαλεῖ
 τὸ πέταγμά σου στ' ἀτρόμητα νιάτα».

ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ

* Στο Σ τῆς Ἰλιάδας ἡ Θέτη πηγαίνει νὰ παραγορήσει τὸν Ἀχιλλέα ποὺ θρηνεῖ τὸν Πάτροκλο καὶ θέλει νὰ ἐκδικηθεῖ τὸ θάνατό του σκοτώνοντας τὸν Ἐκτορα. Τοῦ ἀποκαλύπτει ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἐκτορα εἶναι μοιραῖο νὰ πεθάνει κι αὐτὸς (μεθ' Ἐκτορα πότμος ἐτοῖμος) χωρὶς νὰ τὸν μεταπέσει.

ΜΗ ΜΕ ΛΗΣΜΟΝΕΙ

Περπατούσαμε μες την ομίχλη
 παρέα με τα σφιχταγκαλιασμένα
 ολόρθα δέντρα
 και το ρηχό ποτάμι
 με τα γυμνά τα βότσαλα
 και τα νησιά τα χόρτα
 απόμακρα να σέρνει
 βουίζοντας το σώμα του
 Σώμα νερού
 που εισέρχεται στις φλέβες μου
 ποτάμι
 σώμα του δέντρου
 με χαραγμένα τ' αρχικά της μοίρας μου
 σώμα τ' αγέρα
 που αργά με ταξιδεύεις
 στην ομίχλη ανάλαφρη
 σώμα της γης
 που ανεβοκατεβαίνεις μέσα μου
 σαν ανεμόδαρτο σκαρί
 μη με ξεχνάς.

Και χάνεται ξανά
 μες την ομίχλη το τοπίο
 Ο ουρανός σκύβει
 και χαμηλώνει ως την ψυχή μου
 εξανεμίζοντάς την εις τα πέρατα
 Ψυχή του κόσμου
 που στέγασες το σώμα μου
 ψυχή του κόσμου
 που οργιάζεις γύρω μου κι εντός μου.

ψυχή του ζώντος όντος
 που εκμηδενίζεις το είναι μου
 μη με ξεχνάς

Μα πριν απ' όλα
 και πάνω απ' όλα
 οι ήχοι
 Ήχοι της νύχτας αξειδιάλυτοι

συνωθημένοι στην περικλειστη κοιλάδα
 αρχέγονοι της νύχτας ήχοι
 Η νύχτα
 η νύχτα
 τριζόνια
 ή σκαθάρια
 ή πουλιά
 Αναπνοή του κοιμισμένου κόσμου
 που πάλλεται στο στερνό μου
 μη με ξεχνάς.

Περιπατούσαμε με την ψιλή βροχή
 και τ' άγρια θάμνα
 να πιάνονται στα πόδια μας
 Μη με λησμόνει μικρή ανεμώνη
 μη με λησμόνει
 κάπου εδώ
 μαζί τ' αρχίσαμε όλα.

Εσύ
 εγώ
 το χώμα
 η ψιλή βροχή.

ΜΥΡΙΑΝΘΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΠΑΠΑΟΝΗΣΙΦΟΡΟΥ

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Σπίτι που καταυγάζεις κάθε λύπη
 τόσο φως δεν αντέχεται·
 πείσμως με τους ανθρώπους
 και υλοτομείς κυπαρίσσια.
 Στον περίγυρό σου τώρα
 κηπουργούνται άυλα άνθη
 φυτρώνουν λευκά κυπαρίσσια...
 Τώρα καλείς τον καθένα
 να γίνει ουρανοφοίτης στα ακροκέραμά σου
 τώρα μπορεί ο καθένας να αλώνει φως
 αιώνιο.

ΗΛΙΑΔΑ ΑΔΑΜΟΥ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ

Αποδείχθηκε τελικά πως ήταν λάθος του, όπως έλεγε. Καλά είχε βουλευτεί, τι τό-
θελε! Όταν τον πήρε στο τηλέφωνο για να του ευχηθεί για τη γιορτή του, ετεροχρονι-
σμένα, όπως τούπε, τον ρώτησε πώς τα περνάει. Ήταν ειλικρινής και δεν είχε λόγους
να μην είναι, τουλάχιστον εκείνη τη στιγμή.

– Καλά... τί καλά δηλαδή... Μετά τη δουλειά γυρνάω στο σπίτι και τρώω κάτι
πρόχειρο. Τα απογεύματα διαβάζω... Διαβάζω πολύ και γράφω. Είναι εκείνο το βιβλίο
που ίσως, ξέρεις... Βλέπω λίγο τηλεόραση, βασικά τις ειδήσεις, αυτό είναι... Τους βα-
ρέθηκα. Ρουτίνα, μοναχικά... Νά, στάπα όλα!

Της έλεγε την αλήθεια κι αυτό ήταν το λάθος του. Γιατί, όπως ήταν βολεμένος, κα-
τά ένα τρόπο, στη μοναξιά του, δεν ήθελε αλλαγή. Όπως πολλούς έτσι κι αυτόν, η αλ-
λαγή τους φοβίζει, δεν ξέρουν πού οδηγεί. Είχε ακόμη επτά χρόνια να βγει στη σύντα-
ξη. Εδώ και πέντε χρόνια ζει μόνος του. Ο γιός του, έναν τον έχει, μετά το στρατιωτι-
κό του, έπιασε δουλειά σε μια ναυτιλιακή εταιρεία στον Πειραιά. Τον παρακάλεσε να
δεχτεί να νοικιάσει ένα διαμέρισμα στην Καστέλλα και να μένει εκεί, κοντά στην δου-
λειά του. Πού ν' ανεβοκατεβαίνει κάθε μέρα στο Μαρούσι. «Πάλι μαζί θάμαστε, πατέ-
ρα, θα το δεις», τούπε για να τον καθησυχάσει. Λογική βρήκε την επιθυμία του γιού
του. Όχι ότι του άρεσε, αλλά και τί μπορούσε να πεί. Τον είχε από τα εννέα του χρό-
νια μόνο του, από τότε που η γυναίκα του έφυγε κι εργάζεται στην Πάτρα λογίστρια.
Δεν έδωσαν εξηγήσεις, δεν χρειάζονται άλλωστε. Στο διάστημα αυτό είχε κι αυτός κά-
τι ευκαιριακές σχέσεις. Κουβαλούσε τη στενοχώρια του. Δεν ήθελε κάτι ιδιαίτερο. Κά-
ποια ματαιόδοξη ανάγκη του ικανοποιούσε, τίποτε άλλο. Και διάβαζε. Τώρα τα πράγ-
ματα γι' αυτόν έχουν κάπως αλλάξει, έχει αποξεχαστεί. Όμως η βαριεστημάρα βαρραί-
νει κι ό,τι κάνει καταντάει μηχανικό, ρουτίνα...». Ξημερώνει και βραδυάζει πάντα
στον ίδιο το σκοπό».

Η Μάρθα τον ήξερε από την Εταιρεία. Ήξερε βέβαια πως διάβαζε. Είναι ένα πρό-
σωπο που «ισχύει επί τη εμφανίσει», επαναλάμβανε αυτό που λένε οι δικηγόροι. Δεν
ήξερε τώρα πως ήταν μόνος και βαριεστημένος. Αυτή χρειάζεται αρκετά χρόνια ακόμη
να βγει στη σύνταξη. Μένει σε ιδιόκτητο σπίτι στην Πεύκη, διώροφο. Στο ισόγειο μένει
η μητέρα της κι η αδελφή της. Στον επάνω όροφο μένει με την κορούλα της, ένα χαρι-
τωμένο πλάσμα οκτώ χρονών. Ο πατέρας της μικρής, ήδη ξαναπαντρεμένος, έρχεται
και την παίρνει κάθε δεύτερο Σάββατο. Το παιδί δυσκολεύεται με τα διαφορετικά μη-
νύματα που παίρνει. Μια φορά που τις συνάντησε και τις δύο στην πλατεία ένας φί-
λος της μαμάς και θέλησε να κεράσει, η μικρή αντέδρασε φανερά.

– Μαμά, ποιος είναι αυτός; Τι μούτρα έχει... Η απάντηση του Ανδρέα Παύλου πε-
ρί ρουτίνας και τα τέτοια, της έδωσε την αφορμή να του προτείνει.

– Διάλειμμα όμως Ανδρέα, είναι καλό να κάνεις... Βοηθάει... Κι ενώ αυτός άργη-
σε λίγο ν' απαντήσει, αυτή εκμεταλλεύτηκε το κενό.

– Κερνάω καφέ...είσαι; Έτσι... ένα διαλειμματάκι...

Αυτός απροετοίμαστος, μασούσε τα λόγια του.

– Ναι, δεν λέω... Σήμερα... Ξέρεις... δεν...

– Τότε αύριο... Και δεν τον άφησε να σκεφθεί, ν' αποφασίσει.

– Αύριο στην ΑΙΓΛΗ στο Σταθμό, επτά είναι καλά; Καλά είναι στις επτά!

Στην ΑΙΓΛΗ ο Ανδρέας έφθασε στις επτά ακριβώς. Η Μάρθα ήταν εκεί. Δεν χρειάστηκε να πουν πολλά, ούτε κάτι ιδιαίτερο. Ούτε για τη μοναξιά τους. Βέβαια φιλήθηκαν γελώντας, μάλλον τυπικά. Όμως η Μάρθα έσυρε το κάθισμά της κοντά στο δικό του, προτού έρθει το γκαρσόνι. Ούτε θυμούνται τί παρήγγειλαν. Μάλλον καφέ. Ο Ανδρέας φαινόταν περισσότερο αμήχανος από τη Μάρθα, που πήρε το λόγο, και του μίλησε με σχετικό νάζι.

– Δεν μου λες Κύριε, γιατί κλείστηκες; Τα βιβλία δεν τελειώνουν...

Αυτός έδειχνε να σκέφτεται την απάντηση.

– Είναι όμως καταφυγή, είναι παρηγοριά. Είναι... Πώς να στο πώ...

Κι άπλωσε το χέρι του, τέντωσε τα δάχτυλά του, θέλοντας με μια κίνηση να της εξηγήσει, να της μιλήσει και με τα χέρια. Αυτή έπιασε το χέρι του, παλάμησε το επάνω μέρος του χεριού του, το καθήλωσε στο τραπέζι κι έμεινε έτσι, να το πιάνει. Ο Ανδρέας δεν θέλησε να πάρει το χέρι του, δοκίμασε όμως να της πει.

– Κι εσύ τί κάνεις; Τον ελεύθερο χρόνο στου, δηλαδή...

Αυτή μειδίασε πικρόχολα.

– Τον ελεύθερο... ναι... Ελεύθερος... είναι μια κουβέντα... πλήττω... Αλλ' ας αλλάξουμε κουβέντα. Μη σε ζαλίζω με τα δικά μου. Έχω βέβαια το παιδί... Είναι κάτι. Τί κάτι... πολύ. Όμως όταν είμαι μόνη, ιδιαίτερα τα βράδια...έ, τότε...

Σταμάτησε κι άπλωσε το χέρι της στον ώμο του, σχεδόν χαϊδεύοντάς τον. Εκείνος, ένιωσε μέσα του μιαν αλλαγή, κάτι άλλο. Καιρό είχε να νιώσει έτσι... Όμως κρατιόταν. Ήθελε κάτι να πει, να κάνει, και κάτι μέσα του τον έδενε. Τον έσφιγγε το στήθος του. Φοβόταν μήπως προδοθεί. Παλιότερα δεν τον ένοιαζε. Τώρα το θεωρεί αδυναμία, που δεν επιτρέπεται σ' αυτόν. Καθηλώθηκε στην καρέκλα του. Η Μάρθα είχε την πρωτοβουλία, να τον κάνει να χαλαρώσει. Κι αυτό φαινόταν στο πρόσωπό του, που το κοίταζε προσεκτικά και με νόημα η Μάρθα. Κι αυτό της αρκούσε. Κατόρθωνε νάνα διακριτική μαζί του.

– Κοιμάσαι νωρίς; ρώτησε η Μάρθα, για να πει κάτι.

– Α, μπα... αργά, πολύ αργά... Κάτι γράφω, όπως σου είπα.

– Χμ!... έκανε αυτή χαμογελώντας. Τότε, έστω και αργά, τελειώνοντας ή κάνοντας το διάλειμμά σου, βρε αδελφέ, έλα στο σπίτι, να πιούμε κάτι. Να ξαστερώσει κάπως το μυαλό σου. Χαζεύουμε, περνάει η ώρα, έτσι;

- Ωχ, δεν βαριέσαι τη φασαρία; έτσι αργά...
- Φασαρία, τί λες; Διασκέδαση... Σε περιμένω λοιπόν...

Επέμενε στην πρόσκλησή της, γιατί ο Ανδρέας έκανε λόγο για φασαρία, δηλαδή διαφορετικά δεν φαινόταν να 'χε αντίρρηση.

Ήταν Σαββατόβραδο και η Μάρθα ήταν μόνη στο σπίτι της. Την μικρή την είχε ο πατέρας της, όπως είχε κανονισθεί από το Δικαστήριο. Ο Ανδρέας πήγε με διαφορούμενα συναισθήματα. Από τη μια μεριά, η Μάρθα ήταν μια ώριμη γυναίκα που την πρόσεχε κάθε άνδρας και το κυριότερο σε τραβούσε και γι' αυτό σε φόβιζε. Από την άλλη ο Ανδρέας ήταν δύσπιστος, προτιμούσε επιπόλαιες επικοινωνίες χωρίς δεσμεύσεις. Αλλά πάλι σκεφτόταν πως αυτό δεν ήταν λύση. Κι ως τότε; Η Μάρθα δεν βιαζόταν, τηρούσε τα προσχήματα, δεν προκαλούσε εύκολα. Δεν φαινόταν νάσαι στις προθέσεις της. Δεν ήταν προκλητικά ντυμένη, όμως οι κινήσεις της και τα λόγια της εξέφραζαν μια χάρη. Κι ο Ανδρέας την είδε ως άλλη, απ' ό,τι την γνώριζεν ως τώρα. Κι η ελαφρά μελαγχολία της ήταν διαφορετική.

Η Μάρθα ετοίμασε κάτι πρόχειρο, όχι ιδιαίτερο. Έπιναν σιγά-σιγά ένα μπρούσκο της Νεμέας. Έτσι περνούσεν η ώρα. Κι όταν τυχαία κοίταξε το ρολόι του ο Ανδρέας ήταν περασμένες δύο. Ξαφνιάστηκε. Σηκώθηκε να κάνει δυο βήματα. Δεν ήταν σταθερά. Ξανακάθισε.

- Και τώρα τι γίνεται; Θα με πας εσύ; Ρώτησε τη Μάρθα. Αλλά μήπως κι εσύ!

Αυτή γέλασε ανοιχτά, επηρεασμένη από την παρέα του και το ποτό.

- Βλέπεις! Η παρέα που κάνεις... Εσύ φταίς... τούπε χαμογελαστά.

Και σε λίγο σαν έδειξε πως κάτι σκεφτόταν.

- Τότε θα μείνεις εδώ για απόψε... χωράει το σπίτι...

- Εδώ; Έκανε αυτός με μια διαφορούμενη απορία. Τίποτ' άλλο.

Ξάπλωσαν σε διαφορετικά κρεβάτια για να τους πάρει ο ύπνος. Ξύπνησαν αργά το πρωί, γύρω στις δέκα, στα ίδια κρεβάτια. Κι οι δύο ήταν κουρασμένοι, αλλά ευδιάθετοι. Δεν λέγαν πολλά, μόνο γελούσαν αναιτιολόγητα. Η Μάρθα έφτιαξε τους καφέδες. Πίναν και μιλούσαν λιγόλογα και χαμηλόφωνα, λες και δεν ήθελαν να ξυπνήσουν τους διπλανούς. Γύρω στις ένδεκα χτύπησε το κουδούνι. Κοιτάχτηκαν κι οι δυό τους ερωτηματικά.

- Δεν βαριέσαι, όποιος και νάνει τί... Μεσημέρι πλησιάζει.

Η Μάρθα άνοιξε. Ήταν μια φίλη της, η Ντίνα, που έμενε δυο στενά πιο κάτω. Μπήκε διστακτικά, καθώς είδε τον Ανδρέα.

- Ω, με συγχωρείτε, σας ενοχλώ; Και στην αρνητική απάντηση της Μάρθας, η Ντίνα ρώτησε.

- Είναι ο αδελφός σου; Η Μάρθα δίστασε και της φάνηκε.

Συνήλθε για να δώσει τη διευκρίνιση.

– Α, όχι... όχι Ντίνα. Ο Ανδρέας είναι φίλος. Ο σύντροφός μου, πες... Η λέξη «σύτροφος» κουδούνισε παράξενα στ' αυτιά και της Μάρθας και του Ανδρέα. Όχι ότι τους ήταν πρωτόγνωρη, αλλά να, σ' αυτούς έπαιρνε ένα άλλο περιεχόμενο. Τον Ανδρέα σχεδόν τον φόβισε.

Αυτά τα συναισθήματα τα άτακτα κι ανάκατα, παρέμειναν μέσα τους. Όλο αυτό το διάστημα η σκέψη για την επόμενη μέρα κυριαρχούσε. Όμως, αργά το απόγευμα ο γιος του Ανδρέα τον ζήτησε στο τηλέφωνο, κάπως ανήσυχος.

– Άιντε, βρε πατέρα... Γιατί χάθηκες; Σ' έφαχνα! Δε λέω, νέος άνθρωπος είσαι ακόμη, έχεις τις ανάγκες σου, αλλά να μη χανόμαστε...

– Δεν χάνομαι παιδί μου, ψέλλισε αυτός, αλλά να... Ξεχάστηκα κι έμεινε από μπαταρία το κινητό μου... Δεν αισθάνθηκε καλά με αυτή τη φτηνή δικαιολογία, αλλά, τέλος πάντων...

– Αλλά πρόσεχε, πατέρα, του πέταξε ο γιός του, μην την δαγκώσεις... δεν είμαστε για κάτι τέτοια. Άνετα κι όχι βέβαια κάτι σοβαρό! Ο Ανδρέας δεν απάντησε κι ο γιος του άλλαξε θέμα.

Ο πατέρας της μικρής έφερε την κόρη της νωρίς το απόγευμα και φεύγοντας ειρωνεύτηκε τη Μάρθα, πως ελπίζει νάναι σοβαρή σαν Μητέρα, για νάχει η κόρη τους πρότυπο. Και βιάστηκε να φύγει για να μην της δώσει το χρόνο ν' απαντήσει. Η μικρή δεν έδειχνε διάθεση για κουβέντα. Την ρώτησε όμως η Μάρθα πώς τα πέρασε.

– Άκου να σου πώ, δεν μ' αρέσει η Τζούλη, η σκυλομούρα... δεν ξαναπάω!

– Τι λες μάτια μου; Για ποια μου μιλάς;

– Ναι αυτή με τον Μπαμπά μου... Κι ήθελε να με κεράσει παγωτό. Δεν το πήρα. Δεν ξαναπάω. Τ' ακούς; Είπε νευριασμένα και βιάστηκε να μπει στο δωμάτιό της. Η Μάρθα ανακατεύτηκε, άρχισε να σκέφτεται διάφορα... Σε λίγο η μικρή βγήκε από το δωμάτιό της και τη ρώτησε έντονα.

– Εσύ είσαι δική μου Μαμά. Έτσι δεν είναι; Μόνο δική μου... Κι έφυγε για το δωμάτιό της, χωρίς να περιμένει απάντηση.

Η Μάρθα δεν είχε διάθεση να πει ή να κάνει κάτι. Έμεινε κολλημένη. Παράξενο γι' αυτή. Τούτη τη φορά δεν πήγε αμέσως κοντά στη μικρή. Υστερα από μερικά λεπτά πήγε και της χάιδεψε απλά το κεφάλι χωρίς να πει τίποτε. Της βρήκε μια παιδική εκπομπή, την άφησε να την παρακολουθεί, για να βρει χρόνο να περιμαζέψει τις σκέψεις της. Και πήγε στην κουζίνα κι έβαλε στο ποτήρι της μια γερή δόση ούισκου. Δεν άναψε τσιγάρο για να μην προβληματίσει περισσότερο τη μικρή. Άρχισε να χαλαρώνει κι έτσι έβαλε και δεύτερο. Τόπιε κι αποχανώθηκε, βυθισμένη στις σκέψεις της. Η μικρή βαρέθηκε το παιδικό, δήλωσε πως είναι κουρασμένη. Η Μάρθα τής έβαλε κάτι πρόχειρο να φάει. Η μικρή έφαγε λίγο με δυσκολία, είπε πως νυστάζει κι έπεσε στο κρεβάτι της. Η Μάρθα έμεινε στην κουζίνα κι έβαλε τρίτο ποτήρι. Στην αρχή νόμισε πως χαλάρωσε

αρκετά, όμως αυτό της έφερε ελαφρή νύστα και μελαγχολικές σκέψεις. Άρχισε να ξανασκέφτεται τα λόγια και τους προβληματισμούς της κόρης της. Κι άρχισε να ιδρώνει. Η ώρα περνούσε, έτσι σ' αυτή την κατάσταση. Ήθελε να μιλήσει στον Ανδρέα, αφού δεν μπορούσε σε κανέναν άλλο, αλλά θεώρησε κάπως βιαστική τη σκέψη της. Περίμενε κάποια κίνηση από μέρους του. Κι η ώρα περνούσε κι αυτή βάραινε και με το νέο ποτήρι που άδειασε. Οι σκέψεις της άλλαξαν προοδευτικά χρώμα, γκρι, σκούρο, μαύρο. Τελικά, έστω και σε προχωρημένη ώρα, πήρεν ο Ανδρέας τηλέφωνο. Προσπάθησε να φανεί άνετος. Παρά την προσπάθειά του, το αποτέλεσμα δεν ήταν ικανοποιητικό. Της είπε για το τηλεφώνημα του γιου του και δεν υπελόγισε σωστά και της μίλησε για την προτροπή του να μη δημιουργήσει καμιά σοβαρή σχέση, ότι δεν είναι αυτός γι' αυτά. Η Μάρθα περίμενε κάποια αντίδρασή του, κάποια αντίρρησή του για να καταλάβει καλύτερα. Πέρασαν όμως αρκετά δευτερόλεπτα, ο κενός χρόνος, χωρίς να πει κάτι. Ίσως το κατάλαβε αυτός, γι' αυτό πρόσθεσε.

– Ξέρεις ...τα παιδιά είναι διεκδικητικά, το χαβά τους... αλλά άστο, ξέρω εγώ... Εσύ τι κάνεις;

Η Μάρθα δεν μπόρεσε να αρθρώσει λέξη. Του είπε μόνο πως έχει έναν ισχυρό ποнокέφαλο. Κι έμεινε εκεί. Η Μάρθα ρίχτηκε βαρεία στο κάθισμα. Έριξε πάλι ποτό στο ποτήρι. Ήπιε μια γερή γουλιά και σταμάτησε. Ίδρωνε και πνιγόταν. Αυτές οι δύσκολες ώρες από τις έξι ως τις εννιά. Ένωσε την ανάγκη να ξεπλώσει. Έπεσε μουρμουρίζοντας τη λέξη «Σύντροφος, σύντροφος» με μιαν έκφραση φόβου. Δεν πολυκατάβαινε, έτσι όπως ήταν, λέξεις και γεγονότα. Την πήρε γρήγορα ο ύπνος. Ήταν όμως δύσκολος, ανήσυχος. Ταραζόταν στο κρεβάτι. Έβλεπε παράξενα όνειρα, έντονα χαραγμένα. Ένωθε ένα πλάκωμα στο στήθος κι αυτό την ξύπνησε. Το μαξιλάρι της ήταν μούσκεμα στον ιδρώτα. Ακόμα ταραζόταν. Είδε πως ήταν τάχα σε ένα μέρος, σε ένα βάλτο, πες, με αγκάθια και λασπόνερα. Κάπου στο Σχοινιά, δεν το ξεκαθάριζε. Βγήκαν από τη θάλασσα αυτή κι η κόρη της, τυλιγμένες στα μπουρνούζια τους. Και τάχα πως τις κυνηγούσαν κάτι παράξενα πλάσματα, θεριά, σκυλιά, δεν ξεκαθάριζε. Και για να τα αποφύγουν άφησαν το δημόσιο δρόμο κι έπεσαν στο βάλτο με τις φαλαρίδες και τα αγκάθια. Ήθελαν να τρέξουν και δεν μπορούσαν. Κι εκεί που προσπαθούσαν να ξεφύγουν, στο βάλτο, ένα φίδι ξεπρόβαλε και τυλίχτηκε στις γάμπες της ως επάνω. Κι ένα άλλο κουλουριάστηκε στους αστραγάλους της μικρής. Κι εκεί που προσπαθούσε να διώξει το φίδι από τις γάμπες της, που προχωρούσε, έσυρε έντρομη μια κραυγή και ξύπνησε πνιγμένη στον ιδρώτα. Αφουγκράστηκε αν την άκουσε η κόρη της στην αγωνία της, γιατί έτσι σαν να της φάνηκε στην αρχή. Δεν άκουσε τίποτε το ιδιαίτερο. Έμεινε μερικά λεπτά έτσι φοβισμένη και συνέχισε ν' ανασαίνει βαθεία. Όμως πάλι, ξανά και ξανά, ερχόταν στο μυαλό της αυτά που της είπε ο πατέρας της μικρής και ιδιαίτερα τα λόγια του γιου τού Ανδρέα, όπως ακριβώς της τα μετέφερε. Και πού θα πήγαινε η κατάσταση αυτή, η χαλασμένη βελόνα στην πλάκα του γραμμοφώνου της να επαναλαμβάνει τα ίδια και τα ίδια. Περνούσεν η ώρα και προσπάθησε ν' αντιδράσει. Τα παράθυρα ήταν κλειστά, ήταν σκοτάδι. Πήγε κι άνοιξε δειλά-δειλά αλλά διάπλατα το ανατολικό παράθυρο. Μπήκε ένας ήλιος εκθαμβωτικός. Της θάμπωσε τα μάτια. Αυτή η απότομη αλλαγή από το βαθύ σκοτάδι στο πολύ φως της έφερε αντίθετα

συναισθήματα, πλάκωμα στο στήθος. Έβαλε τις παλάμες της στα μάτια της και τραβήχτηκε λίγο προς τα μέσα.

Τότε χτύπησε η καμπάνα της Παναγίτσας, ήταν βέβαια Κυριακή. Έμεινε έτσι λίγο ν' ακούει. Κι ύστερα με ένα βαθύ αναστεναγμό.

– Ωχ, Θεέ μου... και ξεφούσκωσε τα στήθη τους.

Κι έμεινε για λίγο να κοιτάζει από το παράθυρο έξω μακριά, εκεί που ακουμπά ο ουρανός τον Υμηττό, με την ελπίδα η αυριανή μέρα νάναι καλύτερη.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ

ΠΙΚΡΑΜΕΝΗ ΠΡΟΣΦΥΓΑ

*Κακοφορμίσατε τη μνήμη των όπλων, σκύλοι,
όμως απολιθώσατε στη μνήμη την οργή
που οι φλόγες της επάνω σας θα πέσουν
όταν σαν Ύδρα θα σηκωθεί
που θα καρπώσει το στάχυ της Άτης
και τότε θα θεριστούν οι θημωνιές του θρήνου
για να σκεπάσουν την Ελληνική γη...*

*Καλότυχοι όσοι είναι διαλεγμένοι για να πέσουν
για να αναρριχηθούν στο στύλο της Ελευθερίας
ίσαμε το θόλο του γαλάζιου.*

*Και πάνω στα ακούραστα άλογα του Ήλιου
να δείχνουν την Ιωνία απ' άκρη σ' άκρη
και τη νύχτα να αφομοιώνονται με τα άστρα
άστρα άδυτα αυτοί
καθώς ο θάνατος*

– κατακλείδα της ζωής–

θα γίνεται το προσίμιο της αθανασίας τους.

Βλέπω τα κυπαρίσσια στα μνήματά τους να κυματίζουν λευκά!

(Βραβείο Φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών)

ΗΛΙΑΔΑ ΑΛΑΜΟΥ

ΕΙΡΗΝΗ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Το πελώριο τζετ της Παναμέρικαν ταξίδευε από τη Νέα Υόρκη, με προορισμό την Αθήνα. Οι πλείστοι από τους επιβάτες του ήταν έλληνες που επιστρέψανε οριστικά πίσω στην χώρα τους. Στα πρόσωπα ολωνών διαγραφόταν έντονη η επιθυμία για τον γυρισμό στην αγαπημένη τους πατρίδα, η συγκίνηση και η νοσταλγία ζωγραφιζόταν έντονα στα μάτια τους. Ήταν όλοι συνεπαρμένοι από εκείνη τη σύγχρονη αρώστια της εποχής, από την οποία κανένας δεν μπορεί να ξεφύγει.

Καθισμένος κοντά στο μικρό παραθυράκι του αεροπλάνου ο Αλέξανδρος Δημητρώλης κοίταξε κάτω τη γη, έβλεπε τα κτίρια, τις πλατείες και τις πολυκατοικίες τόσο μικροσκοπικά, όπως τα σπιτόκουτα φάνταζαν. Η ψυχή του γέμισε με πρωτόγνωρο δέος και θαυμασμό.

Η όμορφη αεροσυνοδός ανήγγειλε από το μεγάφωνο ότι σε λίγο θα μπαίνανε στον ελληνικό εναέριο χώρο. Τα μάτια ολωνών δακρύσανε από συγκίνηση. Δίπλα στον Αλέξανδρο καθόταν ένας πατριώτης με ψαρά μαλλιά και χοντρά γυαλιά μυωπίας, που γυρνώντας προς το μέρος του ρώτησε.

– Από πού είσαι πατριώτη;

Αυτή η αναπάντεχη ερώτηση του άγνωστου τον ξάφνιασε. Γύρισε προς το μέρος του, τον κοίταξε και του είπε χαμογελαστός, με γλυκιά, μελωδική φωνή.

– Εγώ, φίλε μου, κατάγομαι από την όμορφη Ρόδο, το νησί του ήλιου, το νησί των Ιπποτών. Ήμουν δέκα χρόνια στην Αμερική για σπουδές και τώρα γυρίζω οριστικά πίσω στην πατρίδα μου, στο αγαπημένο μου νησί. Δεν βαριέσαι φίλε μου, σαν την Ελλαδίτσα μας πουθενά δεν υπάρχει άλλη. Ούτε χίλιες ξενιτιές δεν κάνουνε μια πατρίδα, όπως λέει και το γνωστό τραγούδι.

Τότε ο άγνωστος γύρισε και του είπε.

– Έχεις δίκιο, φίλε μου. Μπορεί το εξωτερικό να σου προσφέρει μια κάποια ανώτερη ποιότητα ζωής όμως πάντοτε νοσταλγείς την πατρίδα σου, δεν είναι έτσι;

Τότε παίρνοντας τον λόγο ο Αλέξανδρος του είπε.

– Σαν τον καθαρό ουρανό της πατρίδας μας, τις γαλάζιες της θάλασσες, τον ζεστό της ήλιο, πουθενά, φίλε μου, δεν υπάρχει. Εμείς εδώ πέρα έχουμε την πιο όμορφη χώρα του κόσμου, πατριώτη.

Μια βαθιά κατανυκτική σιωπή έπεσε ανάμεσά τους και ο Αλέξανδρος μισόκλεισε τα πανέμορφα μάτια του. Αφέθηκε ολόκληρος να τον παρασύρει η δίνη στο χθες και οι αναμνήσεις στήσανε τριγύρω τον χορό κι ήρθανε οι θύμησες από τα παλιά, χειροπιασμένες για να τον σεργιανίσουνε στο άλλοτε ευτυχισμένο παρελθόν προτού να πάει στην Αμέρικα για σπουδές.

Σαν σε κινηματογραφική ταινία βλέπει τον εαυτόν του, όπως τότε όταν κίνησε να πάει στην Αμερική για σπουδές. Ο Αλέξανδρος Δημητρώλης ονειρευότανε να γίνει γιατρός κι αυτό το όνειρο του γέμιζε όλη του την ζωή. Συχνά-πυκνά τα έλεγε με την κυ-

ρά-Πηνελόπη, την αγαπημένη του μητέρα, που η καταγωγή της έφτανε από την μακρινή και πανέμορφη Πάφο της Κύπρου, τη φύτρα της Αφροδίτης.

– Κυρά-Πηνελόπη, θα σπουδάσω και θα γίνω γιατρός. Θα γιατρεύω τον φτωχό κοσμάκη. Έχω τόσα πολλά να προσφέρω στον συνάνθρωπό μου και στο κοινωνικό σύνολο γενικά. Θα κτίσω το σπιτικό μου εδώ, κοντά στην θάλασσα και θα με νανουρίζει ο αχός των κυμάτων. Ονειρεύομαι κυρά-Πηνελόπη ένα όμορφο κορίτσι στο πλάι μου, σαν την Ανθή, την όμορφη δασκαλίτσα από την γειτονική Κω. Τι λες μητέρα, θα μπορεί να με περιμένει όλο τούτο τον καιρό; Γιατί οι πειρασμοί για ένα νέο και όμορφο κορίτσι είναι πάντοτε τόσο πολλοί, μητέρα.

Τότε η κυρά-Πηνελόπη, η Κυπριώτισσα μητέρα του, τον κοίταξε σιωπηλή.

– Αγόρι μου, αν είναι γραμμένο από την μοίρα, γιατί αυτή ορίζει την καρδιά και το ριζικό των ανθρώπων, αν είναι γραφτό να γίνει η Ανθή σύντροφος της ζωής σου, θα γίνει, Αλέξανδρε.

– Κυρά-Πηνελόπη, αγαπάω τόσο πολύ την ιατρική και λατρεύω το επάγγελμα του γιατρού, μα η μεγάλη μου αδυναμία είναι το αεροπλάνο. Όταν εγώ πετάω με το αεροπλάνο γίνομαι άλλος άνθρωπος. Νομίζω ότι ορίζω τον κόσμο όλο και πως το σύμπαν ολόκληρο εγώ το εξουσιάζω. Όταν διασχίζω τους γαλάζιους αιθέρες και διαπερνώ τα σύννεφα σαν τον αϊτό, νιώθω πως είμαι λεύτερος. Όταν θα πάω στην Αμερική θα σπουδάσω, θα γίνω πιλότος και θα πετάω ακόμη κι επαγγελματικά. Θα γίνω ένας σύγχρονος Ίκαρος, δηλαδή θα δαμάσω τους αιθέρες και όλα τα στοιχεία της φύσης και όταν εγώ θα πετάω με το αεροπλάνο θα είναι σαν να μου χαρίζανε τον κόσμο όλο, κυρά-Πηνελόπη.

Η μητέρα του τότε ένοιωθε πολύ περήφανη για τον γιο της και η ματιά της βούρκωνε από την συγκίνηση. Ο Αλέξανδρος γελούσε με την καρδιά του, και το γέλιο του κελαριστό, γέμιζε όλη την ατιμόσφαιρα ολόγυρα. Ετούτες τις όμορφες, τις εξαίσιες μαγικές στιγμές, τα πανέμορφα του μάτια λάμπανε σαν δύο πολύτιμα πράσινα διαμάντια στο γλυκό φως του δειλινού. Ήτανε ένα ντερέκι ίσα με εκεί πάνω, ένα και ογδόντα με λυγρό καλογυμνασμένο σώμα, και ένα ρόδινο αρρενωπό πρόσωπο, με αδρά χαρακτηριστικά και με καστανόξανθα σγουρά μαλλιά. Ένας σύγχρονος Απόλλωνας, του καιρού του δηλαδή. Όταν γελούσε, το κελαριστό γέλιο του έμοιαζε σαν το ρυάκι που κυλάει στην δημοσιά και χύνεται κάτω στην θάλασσα.

Σε ένα λαϊκό πανηγύρι στην όμορφη Κω, γνώρισε την ωραία δασκαλίτσα, την Ανθή. Ένα πολύ νόστιμο και γοητευτικό κορίτσι με βεργολυγερό κορμί, αφηλό και λιγνό σαν το κυπαρισσάκι που λυγάει στο φύσημα του ανέμου. Δύο μεγάλα καστανά μάτια γεμάτα καλοσύνη και αγάπη. Ένας χείμαρρος από μαύρα μακριά μαλλιά έπεφταν με χάρη στην χυτή της πλάτη και ο αγέρας τα ανέμιζε πέρα δώθε.

Την κάλεσε να χορέψουνε και η όμορφη Ανθή σηκώθηκε με πολλή προθυμία. Στην Κω λένε ότι όταν κάποιος ζητήσει ένα κορίτσι για χορό, τότε αυτό σημαίνει μια κάποια δέσμευση και αυτό το γνώριζε πολύ καλά ο Αλέξανδρος Δημητρώλης. Άλλωστε είχε κάνει την εκλογή του. Η Ανθή ήτανε το κορίτσι που του είχε στείλει η καλή του η Μοίρα. Αυτό το όμορφο συναίσθημα τον γέμιζε με ανείπωτη χαρά και περηφάνια.

Ξαφνικά η γλυκιά φωνή της αεροσυνοδού τον απέσπασε από την ονειροπόληση του και τον επανέφερε και πάλι πίσω στην πεζή και σκληρή πραγματικότητα. Είχανε ήδη φτάσει στην όμορφη και μαγεύτρα Αθήνα. Θα έμενε εδώ δύο-τρεις μέρες και μετά θα έπαιρνε το πρώτο καράβι για τη Ρόδο. Κανείς δεν γνώριζε ότι είχε φτάσει στην Αθήνα, παρά μόνο η καλή και αγαπημένη του γιαγιά. Άραγε θα κρατούσε το στόμα της κλειστό ή όχι; Αυτό δεν το γνώριζε.

Το καλοτάξιδο ροδίτικο καράβι η «Πίνδος» ταξίδευε για την όμορφη Ρόδο, το νησί του Ήλιου. Οι επιβάτες κοιτούσαν με θαυμασμό το πανέμορφο θέαμα από το κατάρωμα. Η γαλάζια η θάλασσα απλωνόταν ήσυχη όπως το λάδι γεμάτη με γλάρους που πετούσαν ψηλά, ίσαμε το άσπρο κατάρτι.

Η ομορφιά του τοπίου τον είχε τόσο πολύ γοητεύσει που ο Αλέξανδρος μαγεμένος κοιτούσε το νησί του να αναδύεται μέσα από τα κύματα, πανέμορφο όπως πάντα.

– Καλημέρα πατρίδα. Είπε και η συγκίνηση τον έπνιξε.

Στο όμορφο αρχοντικό του τον περίμεναν όλοι οι δικοί του, η καλή του η γιαγιά χαμογελούσε πονηρά.

– Αχ γιαγιάκα, δεν κράτησες την υπόσχεση σου.

– Αλέξανδρε, παιδί μου, καλώς όρισες στο σπιτικό σου.

– Καλώς σε βρήκα κυρά-Πηνελόπη.

Ο γέρο-παππούς του, ο Αλέξανδρος, τον ζύγωσε και τον έσφιξε στην αγκαλιά του.

– Καλώς όρισες παιδί μου στην πατρίδα σου.

Ξαφνικά ένας μελαχρινός άνδρας με μαύρα πυκνά μαλλιά και μαύρο μoustάκι τον ζύγωσε χαμογελαστός. Το πλατύ του χαμόγελο κάτι του θύμιζε.

– Καλώς όρισες φίλε μου Αλέξανδρε, φίλε των παιδικών μου χρόνων. Εγώ είμαι ο Αχμέτ, ο παιδικός σου φίλος.

– Αχμέτ, καλέ μου φίλε, πόσο χαίρομαι που σε βλέπω και πάλι ξανά εδώ στην Ρόδο. Αλήθεια το ξέρεις παππού, ότι θα έχομε δωρεάν γεωπόνο για τα κτήματά σου, ο Αχμέτ θα τα φροντίζει, δεν είναι έτσι; Είναι ο καλύτερος γεωπόνος στην περιοχή όπως λένε όλοι εδώ στο νησί μας.

– Η χαρά είναι όλη δική μου, φίλε μου Αλέξανδρε, που σε βλέπω ύστερα από τόσα χρόνια. Έχω μάθει ότι γύρισες με το δίπλωμα του γιατρού. Μπράβο φίλε μου, Αλέξανδρε Δημητράλλη. Είμαι τόσο περήφανος για σένα. Ο παππούς σου μου είπε ότι με την ίδια ευκολία που χειρίζεσαι το νυστέρι, χειρίζεσαι και το αεροπλάνο. Δεν είναι έτσι φίλε μου καλέ;

Το βράδυ το τραπέζι στήθηκε γιορτινό με όλα τα αγαθά του Θεού, όλοι τρώγανε και πίνανε στην υγεία του Αλέξανδρου. Βλέποντας την κιθάρα στο τοίχο κρεμασμένη, ο Αχμέτ την πήρε στα χέρια του και προθυμοποιήθηκε να τους πει ένα τραγουδάκι, ένα τραγούδι που μιλούσε μονάχα για την ειρήνη.

– Φίλοι μου αγαπημένοι, εγώ ο Αχμέτ, ο παιδικός φίλος του Αλέξανδρου Δημητρώλλη, θα σας πω ένα όμορφο τραγούδι που μιλάει μονάχα για την ειρήνη. Σε όλο το νοτιοανατολικό Αιγαίο να ακουστεί ότι οι δύο λαοί μπορούν να ζήσουνε μαζί και το όμορφο τραγούδι της Ειρήνης να ανθίσει ολόγυρα και να απλωθεί παντού.

Η γλυκόλαλη κιθάρα λες και κελαηδούσε στα επιδέξια χέρια του Αχμέτ, και το αηδόνι τραγουδούσε υπέροχα με την κρυστάλλινη φωνή του. Ο άνεμος πήρε το όμορφο τραγούδι του και το σκόρπισε ολόγυρα, πάνω από το νοτιοανατολικό Αιγαίο. Ο Αλέξανδρος τον ζύγωσε και τον φίλησε πολύ τρυφερά στο μάγουλο, η συγκίνησή ήτανε έκδηλη στο πρόσωπό του.

– Φίλε μου, Αχμέτ, φίλε μου οραματιστή, πόσο πολύ σε θαυμάζω. Εγώ ο Αλέξανδρος ο Δημητρώλλης, σου βγάζω το καπέλο και σε παραδέχομαι. Το όμορφο αυτό τραγούδι μάς άγγιξε όλους τόσο πολύ. Αν όλοι του κόσμου οι λαοί δίνανε τα χέρια, δεν θα υπήρχαν πόλεμοι, φωτιά και καταστροφές, ο κόσμος θα ήτανε καλύτερος. Εκεί, όπου κτυπήσανε ο θάνατος και η συμφορά θα θρονιαζότανε τότε διάπλατα η χαρά. Το βλέπω αυτό φίλε μου, Αχμέτ. Το κρέας με το νύχι πάνε μαζί, ποτέ δεν αποχωρίζονται. Έτσι και η πραγματική, η αληθινή φιλία μεταξύ των λαών, όταν την ποθούνε με την καρδιά τους, δεν μπορεί ποτέ να σβήσει. Μακριά από πόλεμο, μαχαίρια και φωτιές. Μονάχα η Ειρήνη να επικρατεί και να βασιλεύει μέσα στον ανθρώπων τις καρδιές.

– Μακάρι φίλε μου Αλέξανδρε να βασιλεύσει η Ειρήνη.

– Και επί γης Ειρήνη, είπανε τότε όλοι μαζί. Και τσουγκρίσανε τα ποτήρια τους, όλοι με χαρά.

– Αχμέτ, καλέ μου φίλε, τώρα θα δεις και το πόσο πολύ καλός πιλότος είμαι. Ετοιμάσου, θα πάμε στην Θράκη. Μας περιμένει εκεί η καλή μου γιαγιά η κυρά-Ελευθερία. Θα δαμάσουμε τους αιθέρες και θα τους κατακτήσουμε.

Το μικρό δικινητήριο αεροπλάνο προκάλεσε τον θαυμασμό του Αχμέτ και το περριεραζότανε με πολλή προσοχή. Ο Αλέξανδρος το είχε παραγγείλει κάτω στην Αθήνα και το πήρε μόλις έφτασε στην όμορφη Ρόδο. Έτσι, ένα παλιό του όνειρο γρήγορα έγινε πραγματικότητα. Θα γυρίζανε μαζί με τον φίλο του τον Αχμέτ στον κόσμο του απείρου και του ονείρου. Από ψηλά βλέπανε τα εναλλασσόμενα τοπία, τις πολιτείες, τα χωριά, τις πολυκατοικίες όπως τα σπιρτόκουτα, έτσι φαινόταν από εκεί πάνω. Φτάσανε στην ακριτική Θράκη όταν το μενεξεδί δειλινό άπλωνε τα δίχτυα του ολόγυρα. Οι δικοί του υποδέχτηκαν και τους δύο θερμά. Στο τραπέζι ο Αλέξανδρος τους διηγιότανε ιστορίες από την φοιτητική του ζωή στην όμορφη Αμερική και όλα κρεμόντουσαν από τα χείλη του. Ξαφνικά ο γιατρουδάκος έμεινε κάγκελο που λένε.

Όχι δεν ήτανε όραμα, δεν ήτανε οπτασία ούτε κι οφθαλμαπάτη. Ήτανε αυτή, η Ανθή, η δική του η Ανθή, η όμορφη δασκαλίτσα από τη γειτονική Κω.

– Καλώς όρισες, Αλέξανδρε.

Την κοιτούσε εκστατικά, λες και την έβλεπε για πρώτη φορά, μα η γλυκιά της φωνή σύντομα τον επανέφερε πίσω στην πεζή πραγματικότητα. Τότε η γιαγιά του, η κυρά Ελευθερία, ανέλαβε να του εξηγήσει.

– Η Ανθή δουλεύει εδώ στην Θράκη, παιδί μου, εγώ την κάλεσα, γιατί απόψε έχομε μια πολύ μεγάλη γιορτή, Αλέξανδρε. Βρε παλιόπαιδο, καιρός σου είναι πια να νοικοκυρευτείς. Η Ανθή είναι η πιο κατάλληλη για σένα, φυσικά πού θα εύρισκες καλύτερη;

– Γιαγιά, αυτό είναι το πιο υπέροχο πλάσμα στον κόσμο.

Στα όμορφα μάτια του τρεμόπαιζε ένα δάκρυ. Στο μικρό-άσπρο χεράκι της Ανθής η χρυσή βέρα λαμποκοπούσε στο φως του ήλιου. Της φίλησε το χέρι.

– Θα είμαστε πάντα μαζί, κυρά-Δασκάλα, σ' αυτό το ανηφόρι που το λέμε ζωή. Θα μπορείς να υπομένεις και να υποφέρεις έναν άνθρωπο σαν και μένα;

Τα όμορφα μάτια του την στριμώξανε για λίγο, του είπε με σταθερή φωνή.

– Θαρρώ, πως θα σε υποφέρω σ' όλη μου την ζωή γιατρουδάκο μου, όλοι γελάσανε και ο Αλέξανδρος κάλεσε τον Αχμέτ στον χορό.

– Έλα φίλε μου Αχμέτ να χορέψουμε μαζί, η φιλία που μας δίνει να γίνει πιο δυνατή. Δεν μας λες εκείνο το όμορφο τραγουδάκι σου, για την Ειρήνη;

Το γλυκόλαλο το απηδόνι αιχμαλώτισε τους πάντες με το όμορφο τραγούδι του και με βουρκωμένα μάτια τού είπε.

– Αυτό το τραγούδι για την Ειρήνη είναι βγαλμένο μέσα από τα φυλλοκάρδια μου, καλοί μου φίλοι. Μακάρι στον πλανήτη μας να βασιλέψει κάποια μέρα η Ειρήνη, και τότε όλος ο κόσμος θα γινόταν πολύ καλύτερος απ' ότι είναι τώρα.

Στο γάμο του φίλου του Αχμέτ με την όμορφη Εμινέ από την Ίμβρο, ο Αλέξανδρος Δημητρώλλης πρωτοστατούσε σ' όλα φυσικά.

– Πάντοτε η φιλία νικάει όλα τα εμπόδια, όλοι μπορούμε να ζήσουμε εδώ μονιασμένοι και όλοι ίσοι. Κάτω από τον ίδιο ουρανό είμαστε όλοι ίσοι.

Τότε ο Αχμέτ πήρε τον λόγο και είπε.

– Έτσι είναι όπως τα λες Αλέξανδρε, καλέ μου φίλε. Όλοι μπορούμε να ζήσουμε μαζί, εδώ, στο ίδιο μέρος, στο Νοτιοανατολικό Αιγαίο, φθάνει να το θέλουμε πραγματικά. Γιατί όλου του κόσμου οι λαοί μπορούμε να ζήσουμε μαζί ειρηνικά, μακριά από πολέμους και φωτιές, φτάνει να το θέλουνε οι ισχυροί και οι δυνατοί τούτης της Γης. Αυτοί που παίζονε την τύχη των λαών στα ζάρια και κρατάνε τα χέρια τους την μοίρα ολωνών μας.

– Πόσο πολύ όμορφα, μιλάς, φίλε μου Αχμέτ, οραματιστή. Τα σοφά σου λόγια μιλάνε κατευθείαν στις καρδιές των ανθρώπων, ίσως μια μέρα το τραγούδι της ειρήνης να ακουστεί και να επικρατήσει παντού. Τι λες και εσύ κυρά-δασκάλα; Συμφωνείς;

– Εγώ λέω ανεπιφύλακτα ναι, γιατρουδάκο μου. Κάποια μέρα η Ειρήνη θα επικρατήσει παντού.

– Πες μας λοιπόν, φίλε μου Αχμέτ, ξανά το όμορφο τραγούδι σου, που μιλάει για την Ειρήνη, σε όλο το Νοτιοανατολικό Αιγαίο, να ακουστεί, πέρα για πέρα. Είναι πανέμορφη η πατρίδα μας, Αχμέτ. Και μας χωράει όλους, κάτω από τον ίδιο ουρανό. Το

τραγούδι της Ειρήνης ας ακουστεί σε όλα τα πέρατα της Γης. Ας ακουστεί ότι όλοι οι λαοί αδελφωμένοι μπορούνε να ζήσουνε μαζί. Όμορφη που θα'ναι τότε η ζωή! Ορματίζομαι την αγία εκείνη ώρα, φίλε μου Αχμέτ, που θα συμφιλιωθούν όλου του κόσμου οι λαοί, που θα δώσουνε τα χέρια οι άνθρωποι όλης της γης, που το τραγούδι της Ειρήνης θα ακουστεί και θα επικρατήσει απάνω στη γη μας.

– Και επί γης ειρήνη ξανατραγουδήσαν όλοι μαζί.

Ο Αλέξανδρος Δημητρώλλης, πλάι στην όμορφη Ανθή από την γειτονική Κω, βρήκε το νόημα της ζωής. Σαν γιατρός εκπλήρωσε έτσι το όνειρό του να προσφέρει στον συνάνθρωπό του, χωρίς ο ίδιος τις πιο πολλές φορές να παίρνει οτιδήποτε, να γίνεται έτσι παράδειγμα αλτρουισμού και προσφοράς.

Όταν με το αεροπλάνο του πετάει ψηλά και περήφανος διασχίζει τους ελληνικούς αιθέρες, τότε έρχεται στο μυαλό του το όμορφο τραγούδι του Αχμέτ που μιλάει για την Ειρήνη. Το τραγουδάει καθώς περνά πάνω από το Νοτιοανατολικό Αιγαίο, πάνω από τον γαλάζιο ουρανό της πατρίδας του. Νιώθει ότι κάτω από τη γαλάζια σκέπη της χωράνε όλου του κόσμου οι άνθρωποι.

Όταν σαν περήφανος αϊτός διασχίζει το Νοτιοανατολικό Αιγαίο νιώθει ότι εδώ είναι η κοινή Πατρίδα τους, την βλέπει σαν μια μάνα, που με διάπλατα ανοιγμένη την πανώρια αγκαλιά της, περιμένει τα τέκνα της. Και τότε ο Αλέξανδρος Δημητρώλλης ακούει το πανέμορφο μελωδικό τραγούδι του Αχμέτ να απλώνεται σ' όλο το Νοτιοανατολικό Αιγαίο.

ΧΡΥΣΤΑΛΛΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ

ΦΩΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ

*Τρέμει τὸ φῶς πατρίδας μὲς στὰ λογικά μου
μοῦ μελετᾶ τὸ βῆμα μ' ἓνα πῆχυ ἀγγελικό,
συχνὰ στενεύει τὸν ὀρίζοντα κι' ἄς εἶναι ὁ ἥλιος ὁ αὐτοκράτορας
ἄπλετο φῶς σὰν τὸ Θεό.*

*“Ὅμως τὴν ἱστορία ξεκαθαρίζει μὲ τὰ χρώματα τῆς ἱριδας
τῆς δίνει πλάτος σ' ἐξορκίζει, νὰ τὴ σέβεσαι
σ' ἐκφράζει μ' ἓνα χρυσαφένιο νόημα
Τὸ φῶς πατρίδας σὲ ὀδηγεῖ στὰ μονοπάτια τοῦ Θεοῦ
καὶ τῶν ἀνθρώπων.*

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΜΒΡΑΝΕΣ, ΡΑΒΔΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΛΩΡΟΦΥΛΛΗ ΣΤΟ «ΦΥΛΛΟ» ΤΟΥ Β. ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Προλογικά και απαραίτητα θα δοκιμάσω να στήσω το κοινωνικό σκηνικό, θεωρώντας το πολύ σημαντικό. Θα εξιχνιάσουμε την «ταυτότητα» της εποχής που γράφτηκε.

Η συμπρωτεύουσα και δεύτερη μεγαλούπολη της Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, στην οποία στήνεται η όλη σκηνική εξέλιξη και το άνοιγμα της ιστορίας του «Φύλλου», κατά τη χρονολογία του '60, περνά την περίοδο της ακμής της και της νεοοικοδομικής της αναστήλωσης μα και της αρχιτεκτονικής της ανάπτυξης. Στη δεκαετία λοιπόν '60 – 70 έχουμε μια μορφή «αστικής επανάστασης» και το φαινόμενο της αστυφιλίας.

Η εικόνα της αυλής με τα νοικιασμένα δωμάτια, την κοινή σε «τούρκικο» στυλ τουαλέτα και το μπάνιο στη σκάφη ήταν τα χαρακτηριστικά της «πρώτης εγκατάστασης». Ενδεικτικές οι ασπρόμαυρες ταινίες της εποχής. Με νοσταλγία τις βλέπεις σήμερα. Συνάμα έπνεε κι ο αέρας της συντροφικότητας, της φιλίας, της συμπόνιας και της συντρεχτικότητας ανάμεσα στους ενοίκους της αυλής, στους οποίους δεν υπήρχε καμιά κοινωνική διαφορά. Όλοι έτρεχαν για ένα μεροκάματο και όλοι δεν είχαν ούτε τα ανθρωπίνως απαραίτητα. Μα τα επιχειρηματικά μυαλά των «Κυρίων» που κατέχουν την έννοια της εκμετάλλευσης, είδαν και προγραμματίσαν: τιμμεντένια κλουβιά, για τους μη απαιτητικούς ανθρώπους.

Δοκώ λοιπόν πως προβάδισμα στην κατανόηση είναι η σημείωση στην αρχή του βιβλίου, η ημερομηνία της δημοσίευσης του «Φύλλου». Αφετηρία στο βηματισμό της αναγνωστικής μας εμπειρίας είναι η γνωριμία του κοινωνικοπολιτιστικού περιβάλλοντος, που ο συγγραφέας τοποθετεί το «Φύλλο». Το προβάλλει απ' τις πρώτες σελίδες του έργου, άρα, το θεωρεί σημαντικό, ίσως να το χρησιμοποιεί και ως κεντρικό άξονα στην όλη εξέλιξη του έργου· ειδάλλως θα ξεκινούσε από ένα ανθοπωλείο και την περιγραφή του, μα και τα φυτά και τα λουλούδια σε μια πόλη βρίσκονται συνήθως σ' αυτό το χώρο.

Ο συγγραφέας του «Φύλλου» μας προβάλλει μ' όλες τις λεπτομέρειές του, το φυσικό και προπάντων το κοινωνικό περιβάλλον. Το περιγράφει. Το διηγείται απ' τις πρώτες γραμμές μέχρι και τις τελευταίες του έργου. Ανάμεσα στο νεοκτισμένο φόντο, το εξελισσόμενο περιβάλλον με τις δυο συνισταμένες του, το φυσικό και κοινωνικό κτίζονται τα σκηνικά της όλης δράσης. Κινηματογραφική η περιγραφή, έχει τέτοια υποβλητικότητα και ζωντάνια, που η ταύτιση του αναγνώστη είναι βεβαία. Ταυτόχρονα αφήνει μεγάλη προέκταση στη φαντασία να συμπληρώσει με στοιχεία βιωματικά και εμπειρίες. Εκείνο που υπογραμμίζει επανειλημμένα είναι τον κοινωνικό κι άλυτο προβληματισμό, που επεκτείνεται σε φιλοσοφικό ρεύμα με επιφανειακά και ψεύτικα κοινωνικά στοιχεία, τα οποία πλαισιώνουν τους ανθρώπους της εποχής. Καθαρά διαφαίνονται σε κάθε κίνηση, σκέψη των μορφών – χαρακτήρων του έργου. Το φυσικό μα προπάντων το κοινωνικό περιβάλλον έχει τη μεγαλύτερη επίδραση στη διαμόρφωση

του χαρακτήρα και της ζωής ενός λαού αλλά και των χαρακτήρων που δρουν στο βιβλίο. Αυτός ο τρόπος ανταποκρίνεται στο γοργό ρυθμό της εποχής, που παρουσιάζει απότομες και σκληρές μεταπτώσεις και που θα πρεπε να ψάξει κανείς στο υποσυνείδητο των ηρώων να βρει τη ρίζα τους και στις δραματικές ψυχοφυσιολογικές εσωτερικές συγκρούσεις.

Αργόρυθμη, μονότονη, χωρίς ξαφνικές ανατάσεις και μεταπτώσεις, από κακή παράδοση – χρόνων δηλητηριασμένη – είναι η ζωή των ηρώων του έργου, εκτός του κεντρικού ήρωα. Η ζωή τους είναι στατική εικόνα ανέχειας, μοιρολατρικής αποδοχής, που ακουμπά στη δυστυχία κι όχι δραματική σειρά πολύτροπων και διάφορων μεταξὺ τους εικόνων.

Μια μοιρολατρική συγκατάβαση από τους χαρακτήρες – ήρωες στην εξελικτική πορεία της ζωής. Μας τους κατονομάζει τυπικά επιφανειακά, γνωριμιακά ο συγγραφέας στις σελίδες 10–11, κατορθώνοντας ταυτόχρονα και την αντίθεση της λεπτομέρειας, δίνοντάς μας, μια συλλογή κοινωνικής υπόστασης, σκέψης και δράσης· απ' τις κολασμένες μορφές του πεζοδρομίου (Τούλα – Μαίρη) για ν' ακολουθήσουν οι τίμιοι μεροκαματιάρηδες (ράπτρια, ζωέμπορος)· με ανασασμό και ισορόπισμα στο ξένο στοιχείο της Labelle. Διανθίζοντας τη μορφή της υπάρχουσας αστικής τάξης του γυμνασιάρχη, του δημοσίου υπαλλήλου, του ταξίαρχου. Στην κορυφή της κοινωνικής αυτής πυραμίδας, αυτή του βουλευτή ως την υψηλή επιστήμη του νευρολόγου – ψυχίατρου. Σαν ένα μάτσο από διάφορα είδη κλειδιών σκουριασμένα, παλιά, καινούρια σε διάφορα σχήματα αλλά και κατάσταση. Κλειδιά ζωής.

Με δεξιοτεχνία ο συγγραφέας τούς τοποθετεί και στον κατάλληλο χώρο τους, δίνοντας στον αναγνώστη τη σαρκική τους υπόσταση, που έχει αλληλεπίδραση στην εξέλιξη της προσωπικότητας (σελίδες 9–10). Στη μοντερνοποιημένη εξέλιξη της πολυκατοικίας, που για την πατρίδα μας, όπως ανέφερα, ήταν μια μορφή οικοδομικοκοινωνικής επανάστασης. Ο άνθρωπος που κατάφερνε να ξεφύγει, εγκαταλείπει το δωμάτιο της αυλής, πραγματοποιούσε ηράκλειο άθλο. Με την εγκατάστασή του στοτσιμεντένιο κλουβί κατόρθωνε αυτόματα και χωρίς άλλο κόπο, να αποκτήσει μια κάποια κοινωνική προβολή. Χαρακτηριστική και η στερεότυπη στιχομυθία κυριών στους δρόμους των μεγαλουπόλεων, η οποία πρόσφερε υπόσταση, επιβολή.

– Πού μένετε;

– Σε διαμέρισμα! Η απάντηση είχε στόμφο.

Η δήλωση έδιδε και την ταυτότητα της κοινωνικής μα και της οικονομικής διαφοράς. Μια διαφορά που δήλωνε τη διαφορά.

Σε κανένα απ' τους ανθρώπους της γενιάς εκείνης του '60 περνούσε απ' το μυαλό του, πως η «πολυτέλεια», η κατάκτηση της ύλης και των διαφόρων μηχανικών μικροσυσκευών, ακολουθείται κι από «φυλακής σίδερα»... Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί στην περιγραφή του έντονα φορτισμένες, θα έλεγα λέξεις, όπως: «το χάος, άβυσσος, μπουκάρισαν... φουρνιές ανθρώπων», που δημιουργούν στον αναγνώστη την αίσθηση πως στριμώχνεται και περιφέρεται κι ο ίδιος σε τούτα τα σκηνικά. Άσε πια που αρκετοί από μας έχουμε και την εμπειρία.

Η γνωριμία μας με το βασικό ήρωα του έργου, γίνεται ανεπαίσθητα αισθητή στην είσοδο της πολυκατοικίας· στο ειδικό ταμπλό ταυτόχρονα και τα ονόματα όλων των υπολοίπων ενοίκων. «Αυτός, πριν μπει...» σ. 10. Το όνομά του όμως δεν μας γίνεται γνωστό παρά στη σ. 15 και μάλιστα με το υποκοριστικό – χαϊδευτικό του «Λάζος». Η γνωριμία, που δεν θα έχει τα χαρακτηριστικά μιας τυπικής συνάντησης γίνεται με την προσωπική αντωνυμία «Αυτός». Ο γραμματικός ορισμός της αντωνυμίας είναι σ' όλους γνωστός... «οι λέξεις που μπαίνουν αντί των ονομάτων». Αυτό ακριβώς θέλει να τονίσει ο συγγραφέας τη δηκτικότητα, τον τονισμό, την αυθόρμητη δακτυλοκίνησή του «Αυτός». Κι αμέσως ξεχωρίζει. Σ' όλη την εξελικτική πορεία του έργου αποφεύγεται το όνομά του, «Λάζαρος». Τον οριοθετεί, τον αποκαλεί προσωπογράφοντας τον με το «Αυτός». Ένα όνομα, απλά είναι ένα όνομα απ' το σωρό, που σε κάνει τάχα να ξεχωρίζεις απ' τους άλλους συνονόματους. Ο συγγραφέας, με το «Αυτός» θέλει απ' τη μια να ξεχωρίσει σ' όλους τους τομείς τον πρωταγωνιστή, μα συνάμα και κοπιαστικά να τον εδραιώσει σε μια τάξη. Να τον τοποθετήσει μαζί μ' όλο το συρφετό και το ανθρώπινο σύνολο. Επίσης πίσω από το «αυτός» κρύβονται όλοι εκείνοι οι νεαροί που κλείστηκαν, μαντρώθηκαν στουςτσιμεντένιους τοίχους και ουσιαστικά και μεταφορικά, με αντίτιμο όχι μόνο το παιγνίδι στον καθαρό της αυλής αέρα μα και τις αγνές – αυθόρμητες γνωριμίες, διαλόγους, συζητήσεις με τους συνομήλικούς τους.

Ο συγγραφέας με αναμφίβολα ξεχωριστή πένα, στο έργο του χρησιμοποιεί όλα τα εκφραστικά μέσα, την περιγραφή, τη διήγηση, το διάλογο και το μονόλογο, σφραγισμένα στο δικό του προσωπικό ύφος. Πρωτοπόρο για την εποχή του.

Η πλοκή του έργου έχει απλή μα συγχρόνως εξαιρετική πρωτοτυπία. Έναν υψηλό διανοητικό προβληματισμό για το πιο ζωτικό κι άλτο πρόβλημα της νιότης, τον έρωτα, την αγάπη κι όλα όσα την τρέχουν ως επακόλουθά της. Ο Β. Βασιλικός στο «φύλλο» βρήκε τον πιο πρωτότυπο τρόπο να μας παρουσιάσει μια ιστορία αγάπης, παρόμοια ίσως μ' αυτήν του Ε. Σιγκάλ, μα ο απώτερος σκοπός του είναι να μας πάει πίσω απ' το εικονικό σπιτικό της αγάπης. Να μας περπατήσει στις ατραπούς των προβληματισμών, των αντιξοοτήτων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι σχέσεις. Το σημείο που θα μπορούσε ίσως για λίγο να μας απασχολήσει και το διατυπώνει έντονα ο Βασιλικός στις σελίδες του βιβλίου του, είναι η κοινωνική πλευρά του θέματος. Μήπως τούτος να είναι κι ο στόχος; Να εξαναγκάσει τον αναγνώστη, όχι απλά να διαβάσει και να κλείσει το βιβλίο του, μα να του προκαλέσει τέτοιες εσωτερικές συγκρούσεις, που να τον φτάσει στα δίχτυα της «μπερδεσιάς» σε πολλές σελίδες του, ούτως ώστε να τον κάνει να αντιδράσει στα κοινωνικά πρόβληματα. Ίσως και να αγανακτήσει επιτέλους με το κατεστημένο!

Η διήγησή του αντικειμενική, όσο και υποκειμενική, λυρική, χωρίς περιττά στολίδια, με κάποια φυσική παράταξη των γεγονότων, με τσουχτερό ύφος πολλές φορές, με κυματισμούς και παρεμβάσεις στις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, που δεν μπορούν ν' αποτινάξουν από πάνω τους οι ήρωες του έργου· όσο κι αν άλλαξαν κατοικησιμο περιβάλλον. Ο τρόπος σκέψης που γίνεται και τρόπος ζωής, δεν είναι εύκολο ν' αποτιναχτεί γιατί απλά άλλαξε κατοικία. Η διήγηση χρωματίζεται με ένα είδος «πικρόχολης» ειρωνείας, με τόνους μπορώ να πω αγανάκτησης. Αναντίρροπα, διαβάζεται ευχάριστα. Δεν γοητεύει όμως ίσως κανένα, με εκείνο τον καταστρατηγημένο τρόπο του εύκολου και του συνηθισμένου μυθιστορήματος. Πρόπει κανείς να σταματήσει σ'

ένα τέρμα, ν' αναπλάσει τα γεγονότα, να νιώσει την ψυχική εκείνη του προβληματισμού αναστάτωση – που' ναι αβίαστο αποτέλεσμα της «Βασιλικής» γραφής – ώστε να μπορέσει να την εκτιμήσει γυμνή από κάθε φανταχτερό κοινωνικό στολίδι. Επακόλουθο νομίζω, να φιλοσοφήσει και να προσπαθήσει να δώσει λύσεις σ' αυτό το κοινωνικό-ψυχολογικό φαινόμενο της αλλαγής, που πραγματώνεται τη δεκαετία του '60.

Το κοινωνικό σκηνικό του περιβάλλοντος εξακολουθεί ν' απλώνει τα πλοκάμια του στο μοτίβο του έργου. Στις σ. 13-15 ο κεντρικός ήρωάς μας τοποθετείται στο δικό του προσωπικό κόσμο, του καινούριου περιβάλλοντος μαζί μ' όλες εκείνες τις ελπίδες που φέρνει πάντα μια τέτοια αλλαγή. Το εκμυστηρεύεται σε κάποιο φίλο του, τον Κώστα, που βρίσκεται στο Μόναχο. Ακόμα κι αυτή η αποστασιοποιημένη φιλία είναι μελετημένη απ' την έξυπνη σύλληψη της συγγραφικής έμπνευσης του Β. Βασιλικού. Τούτη η απόσταση ακριβώς, δοκώ, πως έχει διττό στόχο. Ο ένας είναι να τονίσει και πάλι τις κοινωνικές τάξεις. Δεν μπορεί ο κάτοικος του «διαμερίσματος» να έχει φίλο οποιoδήποτε. Πρέπει να είναι της ίδιας κοινωνικής στάθμης. Ο άλλος στόχος είναι να θυμίσει το άλλο κοινωνικό ρεύμα της εποχής. Εκείνο της μετανάστευσης. Κι οι περισσότεροι Έλληνες κινούνταν και οδηγούνταν στο δρόμο προς τη Γερμανία με πρώτο όνειρο ακριβώς να δουλέψουν και να αποκτήσουν ένα διαμέρισμα! Αυτό ήταν και το εισιτήριο της επιστροφής τους. Μια επιστροφή επιτυχίας και κοινωνικής αποδοχής.

Η συνέχεια υπογραμμίζει έντονα τη διαφορά στις κοινωνικές τάξεις. Ο νεαρός Λάζαρος εξ ανάγκης τις δέχεται. Του τις έχουν επιβάλει οι άλλοι. Το φυσιολογικό χαρακτηριστικό της νιότης, που βράζει για συνεχείς αλλαγές κι αποτίναγμα απ' τις μικροκοινωνικές υποχρεώσεις και τα «πρέπει», συνοδεύεται με την ενδόμυχη σκέψη της δραπέτευσης... «γι' αυτό σου λέω πως είναι δύσκολο να ζεις... όρια σου» σ. 14-15. Μα και πάλι όλη αυτή η αλλαγή δεν τον «πληρεί». Πληρεί και εκφράζει όμως τους δικούς του ανθρώπους.

Ο κεντρικός μας ήρωας είναι φοιτητής της γεωπονικής. Δεν είναι τυχαία ούτε και η επιλογή της επιστήμης αυτής απ' το συγγραφέα. Η γη είναι αυτή που αναθρέφει κι αναστήνει τους ανθρώπους με τα γεννήματά της. Είναι η πρωτόγνωρη και πρωτογενής ενασχόλησή του. Είναι η αρχέγονη προέλευση του ανθρώπου και το τέλος του. Άρα το «ενδιάμεσο» που είναι η ζωή αξίζει κάποιιο απ' τους ανθρώπους να το σκορπίσουν στη μελέτη της γης. Η γη δεν είναι μόνο ενασχόληση, είναι σχέση καθημερινής εμπειρίας, αντικείμενο μιας παντοδύναμης τάσης, που αποσπά κι απ' όλα τα «καινούργια», που ταλαιπωρούν. Μας γυρίζει κοντά στις φυσικές μας αντιδράσεις και δεν υποκρινόμαστε με τα διάφορα προσώπεια, που μας υποβάλλουν. Κοινωνία, εργασιακές θέσεις, προαγωγές, επιτεύξεις. Αξιόλογα θα πρέπει να αναφέρω πως λίγα χρόνια μετά το '60 κι αφού τα ανθρώπινα στομάχια βαρυνόσκωσαν απ' την αδηφάγο απόκτηση υλικών αγαθών, θέλησαν να στραφούν και πάλι στην αιωνόβια χοϊκή δύναμη που εγκατέλειψαν. Στα χρόνια αυτά που γράφεται το «φύλλο» και που διαβάζεται έχουμε μια οικονομική «εξέγερση» της νεολαίας, τον «χιπισμό».

Σκέφτομαι ακόμα πως ο συγγραφέας με το τίτλο «Φύλλο» δηλώνει μια τέτοια ιδέα, όπως «των παιδιών των λουλουδιών». Λουλούδια και φύλλα μαζί. Την επιστροφή μας στη φύση και τη φυσική μας πορεία. Κι η αγάπη μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας είναι η πιο φυσική πορεία του ανθρώπου, άσχετα αν παρεμβάλλονται σαν

παράσιτα οι ασήμαντες ή και οι σημαντικές λεπτομέρειες· και την ξεστρατίζουν απ' τη φυσική της αλχημική διαδρομή, όπως γίνεται ακριβώς και στο έργο του Βασιλικού. Σ' ένα σφαιρικό συμβολισμό τολμώ να εκφράσω το γεγονός πως αγοράζει ένα φυτό με μόνο ένα «φύλλο» – η μοναδικότητα – χωρίς λουλούδι θέλει ίσως να εκφράσει με το πράσινο χρώμα το αίσθημα ή το μήνυμα της ελπίδας – μια κι σ' όλους είναι γνωστό πως το πράσινο είναι το χρώμα της ελπίδας. Σκέφτομαι ακόμα τη διαπλοκή και μιας άλλης έννοιας: το φύλλο είναι πάντα πιο ταγιαντερό απ' ένα λουλούδι που έχει πάντα πιο λίγες μέρες ζωής.

Αποκαλύπτεται κατά το βηματισμό της ανάγνωσης, πως ο ήρωάς μας είναι φοιτητής, ιδιότητα πολύ σπουδαία αν όχι κι ασύλληπτη για την εποχή. Το μεγαλύτερο όνειρο γονιών και παιδιών. Κι άλλο ένα εισιτήριο για κοινωνική αποδοχή και την ταυτότητα της επιτυχίας. Στο συγκεκριμένο μοτίβο της επιτυχίας του Λάζου δεν μετρά τόσο για τον ίδιο, όσο για τους γονείς και το περιβάλλον τους. Γι' αυτούς όλα επιτεύχθηκαν. Θέσεις, καριέρα, λεφτά μέσα στη φράση «Το παιδί μας σπουδάζει...» κι ακολουθεί με στομαφώδες ύφος, η δήλωση της επιστήμης. Έτσι καμαρώνουν κι η ζωή τους έχει πια πάρει τεράστιο νόημα. Συμπλήρωμα βέβαια η εγκατάσταση σε κάποιο διαμέρισμα που έπρεπε, μια και το παιδί γίνεται πια «επιστήμονας»! Δεδομένα κι αναντίρροπα φτάσανε στην κορυφή! Δρασκελίσανε την κατώτερη κοινωνική τάξη κι από χωριάτες γίνανε αστοί! Όνειρο χρόνων. Όνειρο του κάθε βιοπαλαιστή.

Για τον ίδιο είναι μια αμοιβή για τα ξενύχτια, τα τρεχάματα στο φροντιστήριο και τέλος η ξεφυγή απ' την καταπίεση των γονιών του και τις υποδείξεις τους. Είναι βέβαια κι η αρχή ενός ονείρου για κάτι καλύτερο, που όμως διαψεύδεται πολύ γρήγορα από κάθε άποψη μέσα στους χώρους του ανώτερου εκπαιδευτικού ιδρύματος. Όλα είναι φοβερά αλλιώτικα και προπάντων χωρίς λύσεις, τόσο πνευματικές όσο κι ουσιαστικές.

Όλα αυτά όχι μόνο βοηθούν τον αναγνώστη να γνωρίσει τα συστατικά στοιχεία εκείνης του '60 εποχής, μα και να οδηγήσει την τιμονιέρα του αναγνώστη στη συνέχειά του. Σημαντικό κι αξιοσημείωτο γεγονός η γνωριμία του ήρωά μας Λάζου με κάποιο κορίτσι, που αλίμονο είναι απ' την άλλη συνοριακή κοινωνική πλευρά. Κοινωνικά απαράδεκτο. Ο συγγραφέας αριστουργηματικά χρησιμοποιεί και εμπλέκει τεχνοκριτικά, το διαχρονικό μύθο του Θησέα και της Αριάδνης, βγάζοντάς τον απ' τα πολυκαιρισμένα «φύλλα» της μυθολογίας. Στο γενικότερο πλαίσιο του διαχρονικού, ο μύθος δρα στον ήρωα του «Φύλλου» υποσυνείδητα χωρίς να εγκαταλείπεται παντελώς το συνειδητό. Συνειδητοποιημένα ο Λάζος παίρνει τις αποφάσεις του. Γνωρίζει καλά πως τούτο το βήμα που κάνει τον οδηγεί σε σκοτεινό κι υπόγειο λαβύρινθο. Ένα λαβύρινθο, που δεν αδυνατεί να κρύψει στα υπόγειά του τις διάφορες καταστάσεις. Συγχρόνως μπερδεύει. Σ' ένα λαβύρινθο απ' τον οποίο δεν ξέρει ακριβώς πώς, πού, και πότε θα βγει! (σ. 18). Τολμά όμως και περνά τα σύνορα, «τις ράγες» των «παλατιών του Μίνωα» – αντιστοιχεί η πολυκατοικία που βρίσκεται σε ύψος – στη φτωχογειτονιά του λαβύρινθου που βρίσκεται στα χαμηλά, στα ημισκότεινα. Πραγματικά στην εξέλιξη ο ήρωας χάνεται στις σκοτεινές σήραγγες του κοινωνικού λαβύρινθου και δεν του προσφέρεται ο «μίτος», ρίζες του φύλλου για να βγει. Δεν αγωνίζεται απλά, αλλά βολοδέρνει κυριολεκτικά για να σταθεί, να πιαστεί, να μη χαθεί μέσα στους «κοινωνικούς νόμους» που του επέβαλαν. Χαρακτηριστικότερη η τελευταία παράγραφος του 2ου κεφαλαίου, σ. 21.

Καθώς ξεφυλλίζουμε τις σελίδες του βιβλίου, η γραφή γίνεται άλλοτε τοπογραφία, άλλοτε τοπογραφία, με έντονη σκηνογραφία· δίνοντάς μας εικόνες ρεαλιστικά λεπτομερειακές. Συγχρόνως το μισοκρυμμένο υποβόσκει. Πλανάται το υπονοούμενο. Πολλοί ίσως θεωρήσουν πως οι εικόνες αυτές καταντούν κοινότυπες, ανιαρές, ίσως και συγκεχυμένες ή ίσως και μακάβριες. Δοκώ ακριβώς το αντίθετο. Είναι τόσο αναγκαίες και απαραίτητα επιβαλλόμενες ώστε να τοποθετηθεί στην πραγματική του διάσταση ο νεανικός προβληματισμός κι ο ψυχικός μοναχικός πόλεμος, που βιώνουν οι νέοι στις σχέσεις τους. Ενδόμυχες, μπερδεμένες και άλυτες καταστάσεις που ξει η νεολαία κάθε εποχής διαβαίνοντας τον λαβύρινθο της αγάπης.

Δεν θα μπορούσα να πω, πως η χρήση της περιγραφής των χαρακτήρων είναι περιορισμένη. Το αντίθετο. Ολοζώντανες προβάλλουν οι φυσιογνωμίες των ηρώων. Ντυμένες στην πραγματική της καθημερινότητας φορεσιά. Οικείες και γνωστές. Διπλανάς φυσιογνωμίες. Οι σκηνές της φοιτητικής ζωής, όπως και της κοινωνικής, υφαίνονται απ' τον συγγραφέα με τις λεπτομέρειες του εξωτερικού των σπιτιών της Θεσσαλονίκης, εκείνης της εποχής. Ο Βασιλικός κινείται με άνεση στα τόσο διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, τονίζοντάς μας τη γελοία ουτοπία τους.

Ρεαλιστής απ' την αρχή ως το τέλος, μ' ένα φευγάτο πραγματισμό, χωρίς κυριολεκτικές ποιητικές εκφράσεις, ένα σκοπό έχει: πώς να φωτίσει τις ανθρώπινες ψυχές ως τα πιο κρυφά βύθη τους. Όλες τις πλευρές του κύκλου ζωής, που τετραγωνίζεται στις λογικές αιχμές των «πρέπει». Ο φωτισμός των ψυχικών ανατάσεων και πτώσεων γνήσιος. Τη γνησιότητα μόνο η κυριολεξία του πεζού λόγου μπορεί να καταγράψει. Η γραφή του Βασιλικού, παρ' όλο ρεαλιστική, κατορθώνει και ρίχνει στα σκηνικά του «Φύλλου» πολύχρωμους φωτισμούς θεατρικών σκηνών, που πότε εξωραΐζουν τα προσωπα και πότε τα εξαυλώνουν όπως και τα πράγματα και την πραγματικότητα.

Ο συγγραφέας βέβαια ενδιαφέρεται περισσότερο για την «αλήθεια» και λιγότερο για την «ομορφιά». Τοιουτοτρόπως και χωρίς ίχνος επιπολαιότητας δίνει το γυναικείο πρόσωπο στο «Φύλλο». Με μια καινούργια έννοια της προσωποποίησης νοιάζεται για το ουσιαστικότερο. Το ψυχικό σθένος και την αντοχή του συναισθήματος. Την αγωνία της διαπλοκής στη σχέση, το πλέξιμο των αναπόφευκτων προβληματισμών και της διάρκειας. Η διάρκεια; Μύλος και αλέθει αισθήματα και τρομοκρατεί τους ανθρώπους στερώντας τους την απόλαυση της ζωής. Ποια διάρκεια, όταν ο χρόνος της φθοράς παραμονεύει...

Για να φωτίσει όμως τις ψυχές των ηρώων του, δεν καταφεύγει ούτε στις μακροσκελείς ψυχολογικές αναλύσεις, παρ' όλο που υπάρχει το ειδικό πρόσωπο στο έργο. Δεν καταφεύγει ακόμα ούτε σε ατέλειωτους εσωτερικούς μονολόγους. Όλο λοιπόν το φωτισμό, τον κατορθώνει ο Β. Βασιλικός με την κάπως «κοφτερή» διήγηση των πράξεων και με τους διαλόγους των προσώπων, χωρίς να σταματά πουθενά η γοργότητα των γεγονότων· μια και υπάρχουν τα χρονικά όρια της εξέλιξης του έργου: Απρίλιος – Σεπτέμβριος.

Στο 3ο κεφάλαιο γνωρίζουμε σε έντονο, ίσως κι αδιάκριτο βαθμό τον ήρωα. Παρακολουθούμε τις αντιδράσεις στις σκέψεις, στα γεγονότα που τον κυκλώνουν. Κυριολεκτικά πνίγεται. Η θηλιά βρίσκεται πια γύρω απ' το λαιμό του. Μια θηλιά που

στην ουσία δεν την πέρασε «Αυτός» απ' το κεφάλι του, μα οι άλλοι με τον τρόπο σκέψης και με την αντιμετώπιση της ζωής τους, που θέλουν να του τον κληρονομήσουν με το «κατεστημένο» τους, μ' όλα τα «πρέπει».

Ο συγγραφέας για να παρακινήσει, να αναταράξει και τέλος να προβληματίσει όλους, στους απόηχους του όψιμου αστικού γεννήματος βρίσκει μια απλή μα πολύ ενδεικτική λέξη. Τα δηλώνει: «θορύβους» χρησιμοποιώντας το σχήμα λόγου της μεταφοράς μ' ένα προσωπικό τρόπο. Γιατί οι «κλοιοί» που μας κλείνουν, οι χειροπέδες που δένουν τα χέρια, μας υποδουλώνουν και σακατεύουν τη ζωή είναι ακριβώς όπως και οι «θόρυβοι». Επακριβώς κι ο ήρωας του «Φύλλου» κάνει ένα τολμηροάτολμο αγώνα δραπέτευσης και ξεφυγής. Ο καθένας μπορεί να ταυτίσει το δικό του μάταιο αγώνα διαφυγής από «ελέγχους». Ακατόρθωτο κι αδύνατο να εξουδετερώσεις ένα «θόρυβο». Το ίδιο συμβαίνει και με την κοινωνία, αν τολήσεις την αντίθετη δρομολόγηση, «παντού θα με βρίσκουν οι θόρυβοι και θα πέφτουν πάνω μου σαν τα πεινασμένα σκυλιά. «Παντού και πάντοτε» όπως λέει ο Λάζαρος.

Εκάθαρα καταγράφεται το κοινωνικό κατεστημένο κι η ανιαρή καθημερινότητα. Τους υπόλοιπους, τους περισσότερους, μαζί και οι δικοί του Λάζου, όχι μόνο τους ικανοποιούν, μα και τους γεμίζουν. Ένα γέμισμα φανφάρο που τους προσφέρει το φούσκωμα του παγωνιού, πως είναι οι ξεχωριστοί στην κοινωνία.

Στις σ. 24-25 «Η αγωνία του χτίκιαζε... βρασμένο κάστανο». Τόσο ρεαλιστικές, που ίσως κόβουν την ανάσα, μια και δεν είμαστε ποτέ έτοιμοι να δεχόμαστε την πραγματικότητα. Με το ρεαλισμό και τον ήχο της επιβεβαιότητας, ίσως συνειδητοποιήσουμε τη ρίζα του κακού, στη σάπια εξέλιξη μιας σχέσης. Ίσως διορθωθούμε. Συγκεκριμένα, το ελληνικό-κοινωνικό περιβάλλον, συμβάλλει για τη λάθος πορεία της σχέσης αυτής. Στα εξωτερικά του γνωρίσματα οφείλεται η ιδιοσυγκρασία των γεγονότων κι όταν το γεγονός της σχέσης-αγάπης αρχίσει και εξελιχθεί λάθος- λάθος και η επέκταση της οικογένειας. Άρα και η κοινωνία μα και το κράτος. Μια αλυσίδα που αν οι κρίκοι της είναι γεροί θα προστατεύουν τον Άνθρωπο. Απλός ο συλλογισμός και όχι αριστοτελικό δίλημμα. Δεν είναι ούτε παραωχημένη μανιέρα, που αν δεν την αγγίξει η σύγχρονη κοινωνική ευθύνη θα παραμείνει ένα απ' τα ζωτικά και σημαντικά, σοβαρά προβλήματα, που αντιμετωπίζει η νεολαία στη δημιουργία του αύριο της. Δυστυχώς όμως απ' όλους αντιμετωπίζεται αφήιστα και ανεύθυνα. Αρνητικό από κάθε άποψη στοιχείο είναι όλη τούτη η παραωπιδική πορεία επέμβασης, για τη σωστή εξέλιξη της ζωής. Η αγέλη βέβαια ασυζήτητα προχωρεί...»

Κάπως παρόμοια δίνει το πρόβλημα κι ο συγγραφέας του «Love Story» στο κεφάλαιο 17 στην πρώτη παράγραφο: «Δεν είναι και τόσο εύκολο... η γυναίκα τους» σ. 163. Παρέθεσα την παράγραφο αυτή για να αιτιολογήσω συγκριτικά τόσο το κεφάλαιο 4, όσο και την όλη εξέλιξη του έργου.

Κυριαρχικά τραγική η μορφή του πρωταγωνιστή. «Τραγικός» γιατί σ' όλο το έργο σκέφτεται κι ενεργεί διαφορετικά απ' τους «πολλούς» και γι' αυτό βρίσκεται και σ' αντιπαράθεση μαζί τους. Από τούτη την αντιπαράθεση, που δεν είναι ύβρις, θα οδηγηθεί όμως στην καταστροφή του. Αυτός βλέπει φυσιολογικά κοινωνικά και σωστή τη σχέση του με το «φύλλο» ενώ οι άλλοι «κακούργημα».

Άσε που «εγκληματεί» με το που πέρασε τα σύνορα – τις «ράγες». Αν είναι δυνατό να ανατραπεί μια στεθερή διαμόρφωση, πόσο μάλλον όταν «κλέβει» και «εγκαθίστά» το «φύλλο» στο περιβάλλον του. Ο κυριότερος λόγος της απόρριψης και της άρνησης, ο θεσμός της «προίκας» και η διαφορά της κοινωνικής προέλευσης.

Επιχειρηματολογική άποψη για τη γυναικεία μορφή του «φύλλου» είναι οι επαλειμμένες θηλυκές προσφωνήσεις του ήρωα. Απ' την πρώτη στιγμή της συνάντησής του με το «φύλλο» περιγράφει την κοριτσίστικη – γυναικεία μορφή. Προσθετικά, της δίνει και το μυθολογικό όνομα της Αριάδνης, για να φτάσει στις τελευταίες σελίδες του μυθιστορήματος να ονομάζει ξεκαθαρίζοντας «φύλλο μου, γυναίκα μου, άτλαντά μου» σ. 89. Άλλη μια επιβεβαίωση η αφιέρωση του συγγραφέα στη «Μιμή».

Αδρές οι εκδηλώσεις, οι συζητήσεις, που συγχρόνως όμως αφήνουν πολλά μισοειπωμένα κι υπονοούμενα. Οικογενειακές συνηθισμένες εικόνες. Μπορούμε ακόμα να παρακολουθήσουμε όλες τις αποχρώσεις συναισθημάτων, που διαδέχονται το ένα μετά το άλλο.

Ο κεντρικός ήρωας όμως εξακολουθεί να βυζαίνει την έννοια του δραματικού. Να μη νιώθει τη γη στέρεη κάτω απ' τα πόδια του. Η μάχη του πολυεπίπεδη και σε ανακύκληση. Κάθε φράση απ' την πένα του Β. Βασιλικού ζωντανεύει κινηματογραφικά στη φαντασία του αναγνώστη. Ο αγώνας της ανησυχίας του, η προσκόλληση και το δέος της «ιδιωτικής» απόκτησης και στην καθ' ολοκληρία κατάκτηση.

Στη συνέχεια της πλοκής του έργου ο δεσμός με τον πατέρα γίνεται πιο στενός κι οι συζητήσεις τους φυσικά να περιστρέφονται γύρω απ' το «φύλλο». Στον πατέρα βρίσκει το σύμμαχο, επειδή έχει αποδεχτεί τη «σχέση» του γιου του, σ' αντίθεση με τη μητέρα, που απλά δέχεται το αναπόφευκτο, νικημένη απ' το μητρικό της ένστικτο. Η διαμάχη πόλωση.

Καλά δέσμοι κι οι δικοί του Λάζου στην κοινωνική αναμέτρηση δέχονται, παρά τη θέλησή τους, τη σχέση του παιδιού τους. Δεν συνοδοιπορούν, γι' αυτό και βάζουν όρο. Φαινόμενο πολύ συνηθισμένο στη δική μας κουλτούρα. Η τάση της μυστικοπάθειας – να μην το μάθουν οι γύρω. Αυτό καταγράφει ο συγγραφέας στο «Φύλλο» του με την ελπίδα ν' αλαφρώσει το κοινωνικό βάρος, που βαρραίνει το στήθος του και να πραγματώσει την ελπίδα, μήπως και ταρακουνήσει την κοινωνία στην τάση που έχει να «θάβει». Να μας φέρει προ ευθυνών.

Τόση η αιμοδοτήσή του και η ανάγκη του Λάζου, που επιζητεί επικοινωνία και εξωτερίκευση. Το κοντινό – γύρω του περιβάλλον πρέπει να αποκλειστεί. Αποφασίζει να μιλήσει παρ' όλες τις απαγορεύσεις, γιατί όλη η οικογένεια θα χάσει την κοινωνική της υπόσταση κι ακόμα χειρότερα θα γραφτούν στα «μαύρα κατάστιχα» της. Το μόνο προσφερό, προσιτό πρόσωπο το οποίο υπάρχει, ο φίλος του ο Κώστας που βρίσκεται στο Μόναχο κι αυτός έξω απ' τα σύνορα και τους «κοινωνικούς» και νομικούς περιορισμούς της εποχής. Η απόσταση δημιουργεί ασφάλεια από πολλές απόψεις. Είναι κι ο πιο κατάλληλος για να νιώσει και κατανοήσει αυτά που θα του πει χωρίς κρίσεις κι επικρίσεις. Κι αν υπάρξουν θα είναι ευνοϊκές, λόγω απόστασης.

Στη συνέχεια ο Βασιλικός ξεδιπλώνει σχεδόν κινηματογραφικά μ' απλές, χιλιοειπωμένες λέξεις, την ελευθερία του ήρωά μας, ο οποίος πανηγυρίζει· όπως κάθε κατα-

πιεσμένος φοιτητής. Απελευθερωμένος, έχουν πάει καλοκαιρινές διακοπές οι δικοί του, κυριολεκτικά αποσυνδεδεμένος από την κάθε ευθύνη και την κάθε υποχρέωση απέναντι στους γονείς του, που του έχουν σερβίρει, παιδαγωγήσει όλα τούτα κάτω απ' την ομπρέλα της υπακοής, της οφειλής ακουμπούν ένα λεηλατικό, ηθικοεκβιαστικό τρόπο στην προσωπική ζωή του.

Η κοινωνία παρωπιδιασμένη στο στέρεο δικασμό της δεν είναι εύκολο να συνέλθει απ' αυτή την αρρωστημένη υπνηλία και γίνεται συνεργός στην κατακρεούργηση των αισθημάτων. Βοηθητική στην εξάπλωση της χρυσοθηρίας και στην αγοραπωλησία της νύφης κυριότερα, παρά του γαμπρού.

Η συγγραφική έμπνευση του Βασιλικού δεν αφήνει πίσω την νεοελληνική ζωή των νεοεμφανιζόμενων αστών, που πιθηκίζει στο ξενόφερτο. Όλα επίπλαστα σε μια λαϊκότητα, που μπερδεύει ακόμα περισσότερο τη νεολαία και ειδικά το συναισθηματικό τους ερωτικό μπερδεμα. Εκπορεύονται όλα από μια «άλλη» λες δύναμη, κάτι το υπερκόσμιο και κάθε Λάζος ναυαγισμένος κολυμβητής δέχεται την άγνωστη στεριά χωρίς καμιά πια αντίδραση. «Κι αυτή η ένταση που υπήρχε... και θα μπούμε στον ουρανό» (σ. 56-57). Μια ψυχαναλυτική λειτουργία για να απομακρυνθούν τα κοινωνικά δρώμενα. Τρομάζουν να προχωρήσουν πιο βαθιά στα συναισθήματα. Ο συγγραφέας όμως το πραγματώνει. Ανεργμάτιστα δίνει εκείνες τις ιδιαίτερες ψυχοπνευματικές σχέσεις που ενώνουν το αρσενικό με το θηλυκό – τις πολύτιμες εκείνες δυνάμεις – που λίγοι είναι εκείνοι, που κατορθώνουν να μην είναι απλά μέτοχοι σύζυγοι, μα «σύντροφοι». Ζουν ο ένας μέσα απ' την ύπαρξη του άλλου! Η μάζα πιθηκίζοντας φαρσάρει στη χίμαιρα!

Στην εξέλιξη ο συγγραφέας μας δημιουργεί τον συναισθηματικό ίλιγγο. Η αίσθηση ανατροπής και ότι κάτι λανθασμένο, κάτι κακό γίνεται μας κάνει και συμπάσχοντες του κεντρικού ήρωα. Οι πράξεις του είναι σπασμωδικές, τρομαγμένες, απελπισμένες, τσακισμένες. Ο συγγραφέας μεταβιβαστικά, απλά, μα και υποβλητικά με μια μυστικιστική ανάδειξη μας διαπερνά στο μοιραίο με τη δυναμική των φράσεων:

1. «στην αρχή νόμισε πως έβλεπε εφιάλτη»
2. «Το φύλλο ετοιμόρροπο ζητούσε τη βοήθειά του»
3. «... η γλάστρα ήταν θρύψαλα στο πάτωμα»
4. «Του ζητούσε τόση ώρα βοήθεια κι Αυτός...»
5. «Ντύθηκε και πήρε τους δρόμους σαν τρελλός».

Η αδύνατη θέληση του ήρωά μας, τα φοβικά κι άτολμα στοιχεία του χαρακτήρα του γίνονται ακραιφνή ρεαλιστικά και πρακτικό πνεύμα σε μια δραστηκή προσαρμογή στην απρόσμενη «περίσταση» και τότε δρα! Ενεργεί! Τρέχει, ιδρώνει, συλλογίζεται, αγωνιά, ευθύνεται, πράττει, αδιαφορεί! Η δυναμική του εξαναγκασμού τον διαπερνάει. Για πόσο όμως; Τι ειρωνεία. Ο κοινωνικός κατεστημένος καθωσπρεπισμός εισβάλλει ακόμα και σε τούτη τη μοιραία ασύλληπτη και ύστατη στιγμή. Τη στιγμή της μεταφυσικής και του θανάτου. Τη στιγμή του τέλους και της τελείας.

Με μια ξηρή μουσικότητα μάς δίνει ο συγγραφέας όλα τούτα τα αισθήματα, τα οποία αναδεικνύονται σε σκέψεις, που αληθεύονται μέσα από αντικείμενα – καθρέφτες. Στιγμές που πνίγουν. Βλέπουμε τις σπασμωδικές προσπάθειες του αρσενικού να ξεφύγει απ' το «φύλλο» και αλίμονο δεν το κατορθώνει.

Στο ψυχωτικό του ήρωα υποβόσκει το ετοιμόρροπο της ζωής. Για τούτο και ανησυχεί, γίνεται τρυφερός, προσφέρεται, μονολογεί, απελπίζεται, παίρνει και δίνει κουράγιο. Θυσιάζεται, πονά, τρέμει, φοβάται, προσπαθεί, τρομάζει, δεν δακρύζει και ονειρεύεται ελπίζοντας!!! Όλα τούτα τα αισθήματα εναλλάσσονται μ' ένα ρυθμό χωρίς λογική, αφού το ίδιο το γεγονός δεν χωράει στη λογική. Η διαδοχή τους χωρίς το εύλογο της σειράς και του φυσικού της γνώσης, θα αναδευτούν μέσα από ένα σωρό μικρούλια όνειρα που ανακουφίζουν ω! πόσο ανακουφίζουν!

Ο συγγραφέας όσο πλησιάζει το τέλος εμπιστεύεται το λογοτεχνικό του ταλέντο, που θα φέρει την κλιμάκωση. Οι πράξεις είναι η καταφυγή, έπειτα απ' όλα τα γεγονότα που διαμόρφωσαν τη ζωή. Μπορεί να ξεφύγει κανείς απ' τα γεγονότα; Το μεταφυσικό στοιχείο μα και το υπερβατικό δίνουν πολυεπίπεδη εξέλιξη. Ξεδιπλώνεται η πρώτη κρίση του τέλους, που έρχεται με τη μεγαλύτερη στέρηση: το χάσιμο του φωτός (ίσως μόνο το «φύλλο» τόχε χάσει). Το σκοτάδι αρχίζει ν' απλώνει τα πλοκάμια του. Το σκοτάδι του μυαλού, το σκοτάδι της ζωής. Σε τούτη τη σκηηνική φαντασματική κατάσταση φτάνει κάποιο σημείωμα απ' το φίλο του, τον Κώστα. Το σημείωμα έχει αρνητική απάντηση, ματαιώνει το βίωμα. Βεβαιώνει πως κάτι άσχημο συμβαίνει. Η ανατροπή γίνεται επιβεβαίωση. Κι υπέρβαση υποχρεωτική.

Πρόσωπα ασήμαντα μπαίνουν στη σκηνή, σ' ένα θεατρικό «ξεφάντωμα» – θα έλεγα – υιοθετώντας έναν βιογραφικό τρόπο. Η παρουσία τους μόνο όσο τους χρειάζεται η Μοίρα για να τους παραδώσει «παιχνίδια» στα χέρια του πρωταγωνιστή. Άνθρωποι χωρίς καμιά ψυχική ανάταση, παραδομένοι και πειστικά παραδαρμένοι σ' αυτό που κατόρθωσαν, να κατοικούν μόνο σε διαμέρισμα.

Η συνέχεια διαθλάται με την ένταση των σχέσεων του «φύλλου» και του πρωταγωνιστή Λάζου. Φτάνει στο απόκορφο και αποκόρφο πεδίο της, όχι βέβαια μέσα από μια φυσιολογική εξέλιξη, ούτε και σε μια άνεση του χρόνου. Ο χρόνος απότομα γυρίζει σε ανάποδες στροφές. Γίνεται υποκειμενικός ίσως και λυτρωτικός μια και στη συνέχεια το «φύλλο» θα συναντηθεί με το τέλος. Το τέλος έρχεται πρόωρα, απρόσμενα και παράκαιρα: με δυσκολίες επισωρευμένες. «Αυτός δεν ήξερε τίποτα... μπορετό να σε βοηθήσω» (σ. 75, 1η παράγραφος).

Τα γεγονότα που συνδράμουν να μπει ο χρόνος σ' άλλες διαστάσεις, δυναστεύουν την ενδοσκόπηση των χαρακτήρων και ειδικά εκείνον του Λάζου. Το «τέλος» αδιανόητο, απρόσμενο αλλοιώνει και παραμορφώνει το όνειρο. Ο Λάζος μπροστά σ' αυτό το «τέλος» μεταμορφώνεται. Καλύπτει την έλλειψη που είχε στην προσωπικότητά του και γιγαντώνεται σε κουράγιο, σε μεγαλοσύνη, σε αγάπη, σε προσφορά.

Με πολυτροπισμό και βαθύτητα ο συγγραφέας δημιουργεί την αντοχή του «τέλους». Ένας ισορροπημένος ρεαλισμός αντανakλάται διατηρώντας την υπόσταση της όλης πλοκής του έργου. Η αντίφαση κι η αντίθεση, δοκώ, πως είναι φυσιολογικές ανθρώπινες αντιδράσεις.

Σαφώς συγκινητικές οι τελευταίες – τελευταίες μοναχικές στιγμές του ήρωα και του «φύλλου» πριν εισβάλουν οι αυτοκαλούμενοι κριτές, που στέρησαν τόσο καιρό την ολοκλήρωση μιας ελάχιστης χαράς στη «σχέση»! Τολμώ να πω, πως ο συγγραφέας

σαρκάζει το νεοπλουτιστικό, οικονομικό τους πνεύμα, το οποίο τους έχει ευνουχίσει τις μικροχαρές και τις απλές στιγμές της ανθρώπινης συντρεχτικότητας.

Ο Λάζος παρ' όλο το απευκαίιο κατορθώνει να ζήσει τις ομορφότερες στιγμές. Την υπεροχή της ταπεινώσης. Κυριολεκτικά πετυχαίνει ν' ανεβάσει τη ψυχογραφία του στον απολογισμό της σχέσης. Την όλη συμπεριφορά απέναντι στο φύλλο: «Δεν μπορώ να σε καταλάβω,... Βροντούν την πόρτα». (σ. 86, 2η παράγραφος).

Δύσκολες και κρίσιμες συνθήκες για το Λάζο με το αξεπέραστο ήθος και μ' ένα παλινδρομικό ένοχο αίσθημα περνά και πάλι τα «σύνορα», αναζητώντας «θύμησες» απ' το «Φύλλο». Ίχνη που θα του καλμάρουν το ξεσηκωμένο στον πόνο αίσθημα, που θα του γιατρέψουν την απουσία. Δεν υπάρχει πια εκείνο το σπιτάκι απ' όπου πήρε το φύλλο. Στη θέση του φτιαχνόταν ένα καινούργιο ψυχρό τσιμεντένιο θηρίο! Τι ειρωνεία. Να μην υπάρχουν ίχνη απ' το «Φύλλο» ούτε και τίποτα δικό του. Να χαθεί μια και καλή στο γαλαξία. Κι απ' την άλλη εμπαιγμός και ειρωνεία. Τώρα καταγράφονται τα κοινωνικά «σύνορα» που τους χώριζαν. Δεν υπάρχει τίποτα παρά μόνο απόλυτη έλλειψη.

Το επίπεδο που ο Λάζος βρίσκεται είναι της πενθικής απάθειας. Αφρόντιστα και χωρίς ενδιαφέρον θα ξεκόψει από κάθε συνειδητή ή και υποσυνείδητη ελπίδα. «Πάμε είτε στον εαυτό του. Τελειώσαμε κι από δω». Το ρήμα «τελειώσαμε» μας προτρέπει στο ανεπίστρεφο, στο τετελεσμένο. Το πέρασμά του απ' το νεκροταφείο είναι το επιλογικό κομμάτι απ' το «Φύλλο». Ταυτόχρονα ο συγγραφέας παραθέτει και την άτεγκτη αντίθεση της ματαιότητας στον καθημερινό αγώνα κι αγωνία του κάθε ανθρώπου ν' αγοράσει ένα διαμέρισμα. Να εξασφαλίσει την ύλη, την κοινωνική του υπόσταση περιφρονώντας τον άλλο. Στο νεκροταφείο δεν υπάρχουν ούτε πολυκατοικίες, ούτε μονοκατοικίες, ούτε διαμερίσματα.

Ο Β. Βασιλικός δεν θα «τέλειωνε» τη γραφή του αφήνοντας μια στυφή γεύση ή και την αποκρουστική του θανάτου του «φύλλου». Λεβέντικα, ατελέσφορα, και χωρίς να αφήσει να διολισθήσει ο χρόνος παραθέτει το λαϊκό τραγούδι. Αναψηλαφεί τη ζωντάνια του Λάζου, που απλώνει τα χέρια στη συνέχιση. Γεφυρώνει τη σύγκρουση της ζωής και του θανάτου, της πραγματικότητας και της φαντασίας, του παρελθόντος με το παρόν και το μέλλον. Απελευθερώνει το Λάζο με το τραγούδι αφού μιλά για ζωή, για τον κόσμο, για το σφάλμα, για τη φυλακή. Τη φυλακή των ανθρώπων, των αισθημάτων, των θέλω. Η ζωή είναι παρούσα σε κάθε απειροελάχιστη στιγμή, ξέσκεπη χωρίς κανένα στολίδι, χωρίς απαιτήσεις.

Ο επίλογος, μικροσκοπικός, λιγιστός και λιτός κλείνει τον κύκλο, στο μοναδικό σημείο πούναι προσιτό: την ανθρώπινη εμπειρία. Λόγος δραστικός, ενδυναμωμένος απ' την ανθρώπινη φύση που δημιουργήθηκε για επικοινωνία και επαφή.

ΜΑΡΙΑ ΠΕΡΑΤΙΚΟΥ ΚΟΚΑΡΑΚΗ

Σημειώσεις:

1. Επειδή η παρούσα εργασία γράφτηκε το 1983 στο Σύννευ, περιθωριοποιήθηκε και παραπετάχτηκε κατά τον επαναπατρισμό μου, χάθηκε η σελίδα της βιβλιογραφίας. Ούτε την έκδοση του «Φύλλου»

- δεν έχω, μια και φεύγοντας απ' την Αυστραλία χάρισα όλα τα βιβλία μου στους μαθητές μου.
2. Αποφάσισα να τη βγάλω απ' τη «λήθη» μετά από προτροπή του κ. Βασιλικού και επιθυμία του να δημοσιευθεί κατά την πρόσφατη συνάντησή μας στην ΕΘΑΛ Λεμεσού στις 14.11.07. Απ' την πλευρά μου ήταν το λιγότερο που μπορούσα να κάνω ως φόρο τιμής στο μεγάλο συγγραφέα.
 3. Η παρούσα δημοσίευση είναι μέρος από την όλη εργασία.
 4. Το όλο ανακοινώθηκε στους πρωτοετείς φοιτητές της Νεοελληνικής έδρας του Πανεπιστημίου Σύντνεϋ, τον Αύγουστο του 1983, στα πλαίσια της εκπόνησης μιας μεταπτυχιακής απόπειρας υπό την εποπτεία του Δρ. Άλφρεντ Βίνσεντ.

ΑΝΑΡΩΤΗΜΑΤΑ

*Νιώθω πάλι την ανάγκη
να ακουμπήσω στο χαρτί
να γράψω...
Άνθρωπε, τι είναι τούτο που
σε οδηγεί εδώ;
Να αποφεύγεις να μιλήσεις,
να αντικρίσεις και να αφοιγκραστείς
Όσα και αν ο άλλος προσφέρει
Εσύ τον αγνοείς!
Ακόμα και την ψυχή του την ίδια
περιφρονείς!
Αχ! Άνθρωπε γιατί;
Τόση ταπεινότητα και όμως
τόση καταφρόνηση, γιατί;
Τόση αγάπη και όμως
τόση αλαζονεία, γιατί;
Γιατί;
Ας συνεχίσω όμως λοιπόν
εγώ το δικό μου το σκοπό
και όπως είπε κάποτε και ένας μεγάλος
ποιητής: «Πρέπει να κλάψω πολύ ακόμη
για να κάνω τον κόσμο ν' αγαπήσει».*

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΤΣΙΟΥ

ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ ΤΡΑΥΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

Τα Ομηρικά Έπη ως γνωστόν είναι τα αρχαιότερα γραπτά κείμενα του Δυτικού Πολιτισμού.

Τόσο στην Ιλιάδα, όσο και στην Οδύσεια συναντούμε πλήθος λέξεων, που αφορούν στην Ιατρική.

Λέξεις που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα στην Ιατρική ορολογία. Βέβαια σ' ένα επικό ποίημα όπως η Ιλιάδα και η Οδύσεια, όπου εξυμνούνται λαμπρά κατορθώματα γενναίων πολεμιστών, δεν έχουν θέση οι περιγραφές κοινών ασθενειών με τα μίζερα πολλές φορές συμπτώματά τους.

Οι περιγραφές αφορούν πολεμικά τραύματα καθώς και την έκβασή τους.

Στους στίχους της Ιλιάδας (Ζ 7-11) περιγράφεται με θαυμαστό ρεαλιστικό τρόπο ο τραυματισμός του Ακάμαντα από τον Αϊάντα τον Τελαμώνιο. Με ευστοχία εκπληκτική το δόρυ του Αϊάντα έφθασε εκεί που ο σκληρός πολεμιστής το ζύγιασε να πάει. Τρύπησε με τη χάλκινη αιχμή του, αρχικά το πιο σκληρό και στέρεο τμήμα της περικεφαλαίας του Ακάμαντα, έκοψε την προεξοχή που στήριζε την πλουμιστή αλογοουρά της περικεφαλαίας, στη συνέχεια διαπέρασε το μετωπιαίο οστό, μπήκε ακόμη πιο βαθιά, έφθασε στον εγκέφαλο προκαλώντας ακαριαίο θάνατο. Τη σκηνή του θανάτου συγκλονιστική, μας τη δίνει ο αξεπέραστος Όμηρος μόνο με πέντε (5) λέξεις:

«Τον δε σκοτός όσσε κάλυπεν». Πέρασε μας λέει ο Όμηρος, το σκοτάδι του θανάτου πάνω από τα μάτια του και τα εσκέπασε.

Εκτός από τα θανατηφόρα τραύματα, περιγράφει και την αντιμετώπιση των συμβατών με τη ζωή τραυμάτων από τους δύο επώνυμους γιατρούς, τους γιους του Ασκληπιού, τον Μαχάωνα που χειρουργούσε τους τραυματίες και τον Ποδαλείριο, που περιποιούνταν τα τραύματα επιπάσσοντάς τα με οδυνήφατα φάρμακα, δηλ. παυσίπονα.

Μια τέτοια περιγραφή χειρουργικής αντιμετώπισης τραύματος συναντούμε στο Α της Ιλιάδας στους στίχους Α 828-848.

Ο Ευρύπυλος, πληγωμένος στο μηρό από φρικτή λαβωματιά απ' όπου το σκούρο αίμα έρρεε κρουνηδόν, κουτσαίνοντας γύριζε στα σκουρόχρωμα καράβια. Στο δρόμο απαντά τον Πάτροκλο και τον παρακαλεί να τον σώσει, γιατί οι γιατροί ο μιν Ποδαλείριος είναι στη μάχη, ο δε Μαχάων κείτεται τραυματισμένος στη σκηνή του.

Ο Πάτροκλος αποφασίζει να τον χειρουργήσει για να βγάλει το οξύ βέλος, που είχε περιπλεχθεί στις σάρκες του μηρού.

Έτρεξε μαύρο αίμα μετά την αφαίρεση του βέλους, που το ξέπλυσε με χλιαρό νερό και έτριψε με το χέρι του πάνω από την πληγή, ρίζα βοτάνης πικρής, που σταματά τον πόνο. Το τραύμα στέγνωσε και σταμάτησε η αιμορραγία.

Οι περιγραφές των τραυμάτων συνοδεύονται πάντα από διάφορα επίθετα ανάλογα με τη βαρύτητά τους και τη θέση τους στο σώμα.

Έχουμε επίθετα *λυγρόν* = θλιβερόν, *αλγεινόν* = που προκαλεί άλγος, *κακόν* = που θα είχε κακή εξέλιξη. Η πληγή που είναι παραμελημένη αναφέρεται *ωτειλή* με το επίθετο χαλκότυπος, δηλαδή χαλκοπράσινη και προοιωνίζει μεγάλο κακό, δηλαδή το μοιραίο. Ακόμη το τραύμα αναφέρεται ως έλκος, κυρίως όταν οφείλεται σε δήγμα ερπετών. Αλλά δεν περιποιούνταν μόνο τα τραύματα των ζωντανών. Και όταν ο πολεμιστής έφευγε από τη ζωή οι σύντροφοί του περιποιούνταν τα τραύματά του αλείφοντάς τα με λάδι αρωματισμένο με αρωματικές ουσίες.

Τα φάρμακα που χρησιμοποιούσαν για την αντιμετώπιση των τραυμάτων περιγράφονται ανάλογα με τις ιδιότητές τους *ήπια* = δηλαδή μαλακτικά, *οδυνήφατα* = που σταματούν τον πόνο, *νηπενθή* = που παύουν την λύπη, *άχολα* = που καταπραΰνουν το άγχος.

Τα φάρμακα, εκτός από *ιάματα*, αναφέρονται και ως *ακέσματα*. Τα φάρμακα όπως και τα τραύματα συνοδεύονται πάντα από προσδιοριστικά επίθετα, όπως τα *εσθλά* με λαμπρά αποτελέσματα, *μητιόεντα* που βοηθούν τον ασθενή να αντιμετωπίσει τους πόνους τους οποίους περιγράφει ποιητικά «μαύρους πόνους».

Παράλληλα αναφέρονται φάρμακα *θυμοφθόρα*, που βλάπτουν την ψυχή, *ανδροφρόνα* αυτά που φθείρουν τους πολεμιστές και *κακά* *ιάματα* αυτά που δεν φέρνουν καλά αποτελέσματα.

Βλέπομε λοιπόν πως ο ποιητής με τις λεπτές αποχρώσεις που δίνουν κάθε φορά οι λέξεις που χρησιμοποιεί μας δίνει απaráμιλλες περιγραφές της κλινικής εικόνας των τραυμάτων και της ψυχικής κατάστασης των τραυματιών τόσο ζωντανές, που μερικές φορές τους φέρνει μπροστά στα μάτια μας.

Ο ποιητικός τρόπος περιγραφής απ' τον παππού Όμηρο πέρασε στους μεταγενέστερους, όχι μόνο για τα τραύματα, αλλά για κάθε ιατρική περιγραφή, σε κείμενα που δεν τα γράφουν πιά ποιητές, αλλά γιατροί. Δεν είναι τυχαίο, ότι ο πατέρας της Ιατρικής ο Ιπποκράτης «καίτοι Δωριεύς τη ιάδι φωνή ξυνέγραψεν», δηλαδή έγραψε (τα συγγράμματά του) στην Ιωνική Διάλεκτο η οποία δεσπόζει στα Ομηρικά Έπη.

Το φαινόμενο συνεχίστηκε για αιώνες ως το πρώτο μισό του 20ου αι.

Το ΙΘ' αι. πολλοί γιατροί έγραφαν ποίηση, όχι μόνο όσοι διακρίθηκαν, αλλά και πάρα πολλοί άλλοι, που οι πιο πολλοί από αυτούς έγραφαν σατιρικά ποιήματα.

Ακόμη και ο αυστηρός και μοναχικός καθηγητής της Χειρουργικής Κων/νος Μέμμηγκας (πρώτο μισό του 20ου αι.) έχει εκδώσει ποιητική συλλογή με τον τίτλο «Τερπνά διαλείμματα» (1941).

Σήμερα όμως, με τις αλματώδεις προόδους κυρίως της βιοϊατρικής τεχνολογίας απ' την οποία η ιατρική δανείζεται γνώσεις, καθώς και από άλλες επιστήμες (Μοριακή Βιολογία, Εξελικτική Βιολογία, Πυρηνική Φυσική, Χημεία, Γενετική κ.ά.) μαζί με τις γνώσεις παίρνει και τους όρους, που τους χρησιμοποιεί με τον ίδιο τεχνοκρατικό τρόπο που χρησιμοποιούνται απ' τους κατόχους τους. Είναι άλλωστε οι εξελίξεις τόσο γρήγορες που είναι πολύ δύσκολο –αν όχι αδύνατον– να μεταφραστούν σωστά και να αποδοθούν με καλλιέπεια, η οποία υπήρχε στα ιατρικά κείμενα μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αι.

Κι έτσι η γλώσσα των τεχνοκρατών άλλαξε –μήπως σήμερα οι γιατροί δεν είναι τεχνοκράτες, που έχουν ιερό ναό τους το εργαστήριο– και χρησιμοποιούν τόσο τη γραπτή, όσο και την προφορική τεχνοκρατική γλώσσα που είναι στεγνή και σύντομη.

Έτσι η ιατρική ενσωμάτωσε όχι μόνο τη γνώση των τεχνοκρατών αλλά και την ορολογία τους, τη σύνταξη και την γραφή τους.

Ο γάμος της Ιατρικής με τους τεχνοκράτες αποδείχθηκε εξαιρετικά γόνιμος και πλούσιος επιστημονικά, όμως η Ιατρική έχασε το ρομαντισμό της, την καλλιτέπεία της, τη μαγεία της και ζει το άγχος και την αγωνία της, στην πεζή πραγματικότητα.

Η πρώτη γραπτή μαρτυρία της Ιατρικής στο δυτικό πολιτισμό, που συναντάται στα Ομηρικά Έπη, πλούσια σε ποιητικά, λογοτεχνικά στοιχεία, με πλήθος λέξεων που δίνουν λεπτές αποχρώσεις των εννοιών και καταστάσεων, μεταφέρθηκε για αιώνες τόσο στη γραπτή διατύπωση, όσο και στην προφορική χρήση.

Όμως ήλθε το πλήρωμα του χρόνου. Σήμερα η καλλιτέπεια που έκανε τα ιατρικά κείμενα να ξεχωρίζουν, πήρε οριστικό διαζύγιο από την τεχνοκρατική Ιατρική, όχι όμως και από τους γιατρούς οι οποίοι όταν βρεθούν «εκτός των τειχών» και είναι ευτυχώς πολλοί, επανέρχονται στα ... περασμένα.

ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΑΒΙΑΡΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

ΜΝΗΜΗ 1974

*Κάθε καλοκαίρι μου θυμίζει εκείνο
που ήταν όλο φωτιά
σίδερο και φωτιά.
Πάλι μαστιγώνεται η μνήμη
πάλι τη χτυπούν όπως το χταπόδι
την πελεκούν όπως την πέτρα...
Μνήμη που δε σε αντέχω
να αποσχιστώ από σε δε γίνεται
είσαι της μοίρας μου αδελφή.*

ΗΛΙΑΔΑ ΑΔΑΜΟΥ

ΕΠΕΤΕΙΟΙ

ΕΝΤΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΜΙΑ
ΤΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

Κύπρος - της αιωνίου Ελλάδος - Χρυσάνθης

Έντεκα χρόνια αφ' ότου ταξίδευσε, Ιούνιο 1998, ανεπιστρεπτί εις Χώραν Ζώντων, τρισκαλώτατος Έλλην, της Λευκωσίας βλαστάρι, εύοσμος της ελλήνισσας λογοτεχνίας κυπραίος ανθός, του Παγκυπρίου Γυμνασίου διαχρονικό εγκαλλώπισμα, άοκνος της Πνευματικής Κύπρου άναξ χειρώνάξ, ο γιατρός Κύπρος Χρυσάνθης. Τον θυμήθηκε, σε καθηκόντως α-ληθές (κατά της λήθης) δημοσίευσμά του την Κυριακή στη «Σημερινή» ο εν Παιδεία συνάδελφός του, Γυμνασιάρχης Γιώργος Χατζηκωστής. Αληθώς αλησιμόνητος σε όλους όσοι διετέλεσαν μαθητές του Σχολιάτρου Χρυσάνθη, καθηγητή Υγιεινής και μυνωδού του σχολείου - ναυαρχίδας τότε της εν Κύπρω ελληνικής παιδείας: «Μέλαθρο ελληνικής παιδείας/Ορθοδοξίας κιβωτός/ Υψώνεται στον ουρανό του πνεύματος/ Ελευθερίας προπύργιο». Τότε που ο αείμνηστος μουσουργός Γιάγκος Μιχαηλίδης, με τους καλλίφωνους εφήβους γυμνασιόπαιδες συγκροτούσε πολυμελή χορωδία για τον γραμμένο από τον Κύπρο Χρυσάνθη «Ύμνο του Παγκυπρίου Γυμνασίου»:

«Λάτρες πιστοί της κλασικής Ελλάδας,/αρχαδικοί βλαστοί, βαθιά κρατούμε/στα στήθια μας της αθηναίας λαμπάδας/την άγια φλόγα και μ' ετούτη ζούμε./ Δεν σβήνουν τη φωτιά μας οι αιώνες,/γιατί θεά η Ελλάδα μας φωτίζει,/ του Κολωνού μας σκέπουν οι ελαιώνες/κι ο Παρθενώνας άστρο μας φωτίζει».

Αλλά του Κύπρου Χρυσάνθη η μνήμη δεν είναι μόνο Ιούνιο του μνημοσύνου του. Ούτε η αναθηματική πλάκα του Δήμου στην επί της οδού Ανδροκλέους είσοδο της οικίας του. Ούτε μόνο στα πληθυνόμενα τεύχη του περιοδικού «Πνευματική Κύπρος» που εκείνος ίδρυσε κι η ακάματη συμβία του, η κ. Λούλλα Χρυσάνθη, συνεχίζει να εκδίδει. Είναι και κάθε 25η Μαρτίου, σαν ετήσιο εωθινό, γαλανόλευκη η σκιά του: Από την προτομή του Διονυσίου Σολωμού στην και ομώνυμη πλατεία (Ηπείρου) της Λευκωσίας, όπου ο (και ο δικός του) Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου έστησε το 1954 «σαν μόνιμη υπενθύμιση των εθνικών μας υποχρεώσεων», ως την βραβευμένη από την Ακαδημία Αθηνών έκδοση του σολωμικού «Ύμνου εις την Ελευθερίαν», με πρόλογο του Κύπρου Χρυσάνθη και ανάλυση του Γεωργίου Προδρόμου, που από τους ραδιοφωνικούς πομπούς εκπέμπεται, με όλες τις 158 στροφές του από τη Λευκωσία και διαδικτυακώς ανά το όπου γης πανελλήνιο.

Διότι, καθώς ο ίδιος έγγραφε, «η λευτεριά δεν είναι πάθος κι ήθος/δεν είναι αντρεία η λευτεριά μονάχα:/η λευτεριά θυσία παντοτινή την πάσα μέρα». Κι η δική του «φιλοπάτριδη αρετή σα νοερός παράδεισος φωτίζει το πνεύμα κι η ελλήνισσά του δύναμη θάλλει στη μυστική των πανελλήνων συνένωση...

Ο ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΩΤΟΣ

Κύπρος Χρυσάνθης, έντεκα χρόνια από τον θάνατό του

Ο Κύπρος Χρυσάνθης υπήρξε μια μοναδική, ανεπανάληπτη φυσιογνωμία στον χώρο της ελληνικής λογοτεχνίας της Κύπρου και στην ευρύτερη πνευματική και πολιτιστική ζωή της κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα. Μια πολύπλευρη προσωπικότητα, η οποία, κατά το Θουκυδίδη, παρέσχε εαυτήν επί πλείστα είδη και μάλιστα με πολλήν άνεση και ευστροφία.

Όχι μόνο στα είδη της λογοτεχνίας, που τα καλλιέργησε όλα ανεξαιρέτως, αλλά και σ' όλους σχεδόν τους άλλους τομείς πνευματικής, επιστημονικής και πολιτιστικής δράσης. Δημοσιογράφος, εκδότης, κριτικός, εκπαιδευτικός, σχολιάτρος, ερευνητής, εμπνευστής και καθοδηγητής επιστημονικών και πολιτιστικών ιδρυμάτων, ακαταπόνητος και ακατάπαυστος δημιουργός.

Με πλούσια λυρική φαντασία, ευαισθησία, διαύγεια νοημάτων, λόγο απλό, χωρίς φραστικές ακροβασίες, συνδύαυε όλες τις μορφές της τέχνης του λόγου, υπηρέτησε όλες τις λογοτεχνικές σχολές, απλώθηκε σε μια τεράστια κλίμακα θεμάτων, κι άφησε πίσω του, ως κατάθεση στο ταμείο της πνευματικής μας ιστορίας, την πληθωρική παραγωγή του. Ο πλατύς κόσμος του έργου του κριθήκε κι αποτιμήθηκε ήδη, περισσότερο όμως θα κριθεί και θ' αποτιμηθεί τώρα, που είναι πια αποτετελεσμένοι.

Το ογκώδες αυτό έργο του δεν τον έκλεισε στο εργαστήριο της συγγραφής. Γιατί ο Κύπρος Χρυσάνθης υπήρξε, παραλλήλως, ο ευθαρσής μαχητής της πρώτης γραμμής για την επιτέλεση της πνευματικής αποστολής, που ένιωθε ότι του επέβαλλε η εθνική ευθύνη και το χρέος απέναντι στην παράδοση και τη σύγχρονη ιστορική περιπέτεια της ιδιαίτερης πατρίδας μας. Μιας αποστολής που την αντιλαμβάνοταν, όπως ο αρχαίος φιλόσοφος, ως υπακοή σε μια θεία εντολή: *Μουσικήν ποίει και έργάζου*. Κι αυτό το έπραξε με απαρέγκλιτη συνέπεια για περισσότερο από μισόν αιώνα. *Αγωνιστής του ελληνικού φωτός, με γνώμη σταθερή κι ορθόδοξη*, όπως έγραψε ο ίδιος, δηλώνοντας τους δύο άξονες της πνευματικής του δράσης, τις ελληνικές δηλαδή και τις χριστιανικές αξίες.

Όσοι τον γνώρισαν και προ πάντων όσοι συνεργάστηκαν μαζί του, μπορούν να μαρτυρήσουν την ακαταπόνητη ενεργητικότητά του, τα ανεξάντλητα σχέδιά του, την πρακτική και αποτελεσματική προσέγγισή του σε κάθε ενέργεια, κυρίως όμως για την ακεραιότητα του χαρακτήρα του, την ευθύτητά του, την ανυπόκριτη αγάπη του για τον άνθρωπο, την εγκαρδιότητά του, το χιούμορ του, την απλότητα και φιλοφροσύνη του, την ανεξικακία του.

Ο αρχαίος ποιητής Ησίοδος, αναφερόμενος στον ανθρώπινο φθόνο, γράφει για την εκδήλωσή του ανάμεσα στους ομότεχνους: *Και κεραμεύς κεραμεί κοτέει και τέκτονι τέκτων και πτωχός πτωχῶ φθονέει και αοιδός αοιδῶ* (Κι ο αγγειοπλάστης τα βάζει με τον άλλο αγγειοπλάστη, κι ο οικοδόμος με τον άλλο οικοδόμο, κι ο ζητιάνος φθονεί τον άλλο ζητιάνο, κι ο ποιητής τον άλλο ποιητή).

Ο Κύπρος Χρυσάνθης διέψευσε τον Ησίοδο. Κύριο χαρακτηριστικό του ήθους τους ήταν ότι ουδέποτε κυριεύθηκε από το φθόνο για τους ομότεχνούς του, όπως θα ανέμενε κάποιος, ως αναγκαία εκδήλωση της ανθρώπινης φύσης και μάλιστα στο χώρο της τέχνης. Διαφώνησε βέβαια με πολλούς, συγκρούστηκε σε θέματα όμως αρχών και θέσεων, όχι από φθόνο. Αντίθετα, κυριευόταν από μεγάλη και ειλικρινή χαρά για τα λογοτεχνικά επιτεύγματα των άλλων, τους πρόβαλλε με όσα μέσα διέθετε, παρακινούσε αδιάκοπα τους άλλους για δημιουργία, τους ενθάρρυνε, υποδεικνύοντάς τους συχνά θέματα, βοηθήματα και τρόπους εργασίας.

Κλείνω τις γενικές αυτές επισημάνσεις για τον άνθρωπο και το έργο του με το ποίημα Προσωπογραφία, στο οποίο, με ευτράπελη διάθεση και ένα βαθμό αυτοκριτικής, σκιαγραφεί τον εγκάρδιο, ανήσυχο και αεικίνητο εαυτό του: «Μάλλον κοντός με καστανό μαλλί, ευθυτενής με μάτια καστανά, πάντα χαρούμενος και φιλικός, απλός στους τρόπους, καθημερινός, λεπτή φωνή, πολύ ομιλητικός, περίεργος για όλα και πειρακτικός, δεν κάθεται στιγμούλα κι ερευνά αρχεία κι επιστολές, και συζητά, αναπνέει, διαβάζει, γεύεται, θωρεί, κοιμάται κι ονειρεύεται πολύ, ποιητής της Λευκωσίας κι εραστής».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΑΥΓΟΥΣΤΕ...

*Μαλαματένιε Αύγουστε
με ζαφειρένιες νύκτες
τα πορφυρά σου πρωινά αγάπες
– και αστέρια πίσω απ' τα ψηλά βουνά–
αποβραδίζ να πέφτουν σ' ανθισμένους κήπους
Γλυκόμηνας, μεστός από αγάπη, μαζί και δάκρυ.*

*Στο τέλος του καλοκαιριού
σημάδευες αγάπες
μ' αναφιλητά γεμάτες
κι' όμως πολύ σε έχω αγαπήσει
Αύγουστε...*

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΤΣΙΟΥ

«ΕΤΟΣ ΗΡΩΩΝ ΑΓΧΟΝΗΣ»

Το βιβλίο «Έτος Ηρώων Αγχόνης» μια καλαίσθητη και άρτια έκδοση του Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-59, αποτελείται από 284 σελίδες κειμένου, 23 σελίδες φωτογραφικού ενθέτου και διαιρείται σε έξι κεφάλαια.

Στο Α' κεφάλαιο (σελ. 9-104) εντάσσονται ομιλίες για τους εννιά απαχρονισθέντες, από τα μέλη της Επιτροπής Εκδόσεων του βιβλίου: Κλαίρη Αγγελίδου, Ανδρούλα Ηλιοφώτου, Μαρία Χατζηνικολάου, Ζήνα Λυσάνδρου-Παναγίδη και Ορθοδοξία Καλογήρου.

Στο Β' κεφάλαιο (σελ. 105-208) καταγράφονται όλες οι περισωθείσες επιστολές και γενικότερα η αλληλογραφία των εννιά ηρώων. Επισημαίνουμε ότι στην έκδοση αυτή δίνουμε στη δημοσιότητα ανέκδοτες επιστολές του Ανδρέα Παναγίδη στο φίλο του Νίκο Παρδάλη στην Κηφισιά, τις οποίες παρέδωσε ο γιος του Παρδάλη, το 2005, στον Γενικό Διευθυντή του Υπ. Δικαιοσύνης κ. Άντη Τρυφωνίδη. Στη συνέχεια δόθηκαν στο γιο του ήρωα Αριστέιδη Παναγίδη.

Επίσης η ανέκδοτη αλληλογραφία του Ευαγόρα Παλληκαρίδη με τη Λύα Αδάμου στη Νότια Αφρική, την οποία ευγενώς παρέδωσε η κυρία Αδάμου στην Πρόεδρο του ΣΙΜΑΕ κυρία Κλαίρη Αγγελίδου, το 2006.

Στο Γ' κεφάλαιο (σελ. 209-222) ο διαγωνισμός ποίησης, που προκήρυξε το ΣΙΜΑΕ, στον οποίο πήραν μέρος 15 Γυμνάσια με 25 συνολικά ποιήματα.

Στο Δ' κεφάλαιο εντάσσεται το θεατρικό Δρώμενο του Μιχαλάκη Μαραθεύτη «Μετάληψη Λευτεριάς», το οποίο παρουσιάστηκε σε σκηνοθεσία Φώτου Φωτιάδη, στις 9/5/06 και 2/10/06, στο χώρο των Κεντρικών Φυλακών, τα κελιά των καταδικασθέντων στην ποινή του θανάτου αγωνιστών, τα κελιά των μελλοθανάτων και τις δύο αυλές που βρίσκονται πριν και μετά τα κελιά αυτά. Το έργο, διανθισμένο με στίχους της Κλαίρης Αγγελίδου, συγκίνησε βαθύτατα και η παρουσίασή του, ερμηνευμένη θαυμάσια, ήταν μια μυσταγωγία.

Στο Ε' κεφάλαιο κείμενα και ποιήματα που γράφτηκαν για τους ήρωες της αγχόνης. Πληθώρα λογοτεχνικών κειμένων ποιητικών και πεζών έχουν γραφτεί και γράφονται για τους εννιά ήρωες. Από τις κρητικές ρίμες μέχρι τον έντεχνο δόκιμο λόγο. Ψηλής ποιότητας αριστουργήματα λόγου Ελλήνων και ξένων ανθρώπων των Γραμμάτων καταγράφονται στο κεφάλαιο αυτό «**Πάσιν ανθρώποις ο πας χρόνος ουχ ικανός λόγον ίσον παρασκευάσαι τοις τούτων έργοις**» επιβεβαιώνει ο αρχαίος ρήτορας, υπογραμμίζοντας την αδυναμία του λόγου να υμνήσει τα μεγάλα έργα και την έμπρακτη αρετή.

Τέλος, στο Στ' κεφάλαιο εμπεριέχεται κατάλογος χώρων στην Ελλάδα, όπου έχουν εντοιχιστεί πλάκες με τους ήρωες του Κυπριακού Αγώνα, καθώς και οδοί και πλατείες στην Αθήνα, στις οποίες δόθηκαν ονόματα ηρώων της ΕΟΚΑ.

Η συγκέντρωση της ύλης του βιβλίου και η επιμέλεια της έκδοσης έγιναν από την

κυρία Κλαίρη Αγγελίδου και την υποφαινόμενη. Το φωτογραφικό ένθετο επιμελήθηκε ο Γρ. Γιώρκας και η δαχτυλογράφηση έγινε από την Αίγλη Καράσαββα.

Ελληνίδες, Έλληνες,

Στις 20 Ιουλίου (ημέρα σημαδιακή για την Ιστορία μας) του 1832 ο Καρπασίτης Ιωαννίκιος ορκίστηκε στο Ευαγγέλιο να ελευθερώσει την πατρίδα του από τον τουρκικό ζυγό. Η επανάσταση εκείνη πνίγηκε στο αίμα. Και για τους δώδεκα συμπολεμιστές του, που **«εκκεμάσθησαν στα δώδεκα Καντούνια της Χώρας προς εκφοβισμόν των Χριστιανών»** ο τούρκος ντελάλης διαλαλούσε **«Όποιος τολμά τέτοια έτσι τιμωρείται!»**.

124 χρόνια αργότερα και προς εκφοβισμό της επανάστασης της ΕΟΚΑ του 55-59 απαγχονίζονται από τον νέο απηνή δυνάστη του νησιού εννιά αθώα νεαρά παλικάρια: Μιχαλάκης Καραολής, Ανδρέας Δημητρίου, Ανδρέας Ζάκος, Χαρίλαος Μιχαήλ, Ιάκωβος Πατάτσος, Ανδρέας Παναγίδης, Μιχαήλ Κουτσόφτας, Στέλιος Μαυροομάτης και Ευαγόρας Παλληκαρίδης.

Κι εμείς σήμερα κρατάμε τις μνήμες τους. Μνήμες που μας κράτησαν ως Έλληνες να μη χαθούμε στο νέφος. Μνήμες με κοινό μέτρο την άμετρη αγάπη για τη λευτεριά της Κύπρου.

Σύμφωνα με την μαρτυρία του Γεώργιου Κηπιάδη: **«Οι σφαγιασθέντες τον Ιούλιο του 1821 ήσαν αγνώστου αριθμού. Πολλών δε θανατωθέντων τα ονόματα τη παρελεύσει των χρόνων μη παραδοθέντα γραφή, παρεδόθησαν εις την λήθην. Πανικός και φόβος τους Χριστιανούς εκράτει και πας σπινθήρ ελέους εσβέσθη εν ταις ημέραις εκείναις της οδύνης και των στεναγμών, καθ' ας οι ταλαίπωροι Χριστιανοί εν δάκρυσι και πικρίαις έτρωγαν τον άρτον των»**.

135 χρόνια αργότερα με την ίδια οδύνη και πικρία ο Μιχαλάκης Καραολής σε επιστολή του, στις 13/3/56, γράφει στον αδελφό του από το κελί του μελλοθάνατου: **«Η θανατική μου καταδίκη αργά αλλά σταθερά εκτελείται, σατανικώ τω τρόπω. Οι Βρετανοί εφευρέται με το πρακτικό μυαλό επεσκίασαν δια των μεθόδων των και των επινοήσεων των κάθε φήμην προηγουμένων συναδέλφων των. Ο αρτιώτατα οργανωμένος πόλεμος των νεύρων εν συνδυασμώ με άλλα δεινά, ων ουκ έστιν αριθμός, τσακίζουν ολίγον κατ' ολίγον κάθε ικμάδα ζωής και μας μεταβάλλουν εις σωματικά και ψυχικά ράκη. Αν δεν είχαμεν να αντιτάξωμεν το αξιοθαύμαστον κουράγιο και το ακατάλυτο ψυχικό σθένος που κληροδοτεί η φυλή εις όλους τους ομογενείς, τότε να δούμε πού θα ευρισκόμαστε αυτή τη στιγμή. Είναι η τρίτη νύχτα που δεν κοιμήθηκα λεπτό. Να μετράς τα κτυπήματα της αγγλικής αρβύλας επί του σιμέντου, μέχρι που να ξημερώσει...»**

«Μοίρα των αθών είναι η δική σου μοίρα» θάλεγε για το Μιχαλάκη Καραολή ο Οδυσσεάς Ελύτης. Ο Μιχαλάκης Καραολής ήταν αθώος. Δεν ήταν αυτός που πυροβόλησε τον πράκτορα των Άγγλων, Ηρόδοτο Πουλλή. Ο Άγγλος δικαστής το ήξερε. Και παρόλο που ο ήρωας γνώριζε ποιος ήταν, δεν ομολόγησε. Γιατί ο Μιχαλάκης Καραολής, όπως και όλοι οι ήρωες της αγχόνης, είχε ευγένεια ήθους και **«τον ευγενή χρή ή καλώς ζην ή καλώς τεθνάναι»**.

Στην τελευταία του επιστολή, στις 9/5/56, στο θείο του Διαμιανό Καμένο αναφέρει: «**Με απόλυτον ψυχικήν γαλήνην σας απευθύνω τον λόγο του ύστατου αποχαιρετισμού... Εμένα δεν πρέπει να με λυπάστε, διότι και εγώ δεν βλέπω να είμαι και τόσο αξιόκλαυτος... Ούτε το θάρρος ούτε οι ελπίδες μάς εγκαταλείπουν, η δε ψυχική μου γαλήνη είναι ακμαιότατη. Απευθύνομαι εις πάντας να μου συγχωρήσουν όλα όσα έπταιξα προς αυτούς και εγώ συγχωρώ όλους όσους με αδικήσαν**».

«**Θαρσαλέοι άνδρες εν πάσιν αμείνονες**» αναφέρει ο Όμηρος. Η θυσία των εννά ηρωομαρτύρων της αγχόνης δεν ήταν μόνο απόρροια της πίστης τους στην ιδέα της ελευθερίας. Ήταν η ίδια η ιδέα της αρετής που τους μεταρσίωσε και τους εμφύσησε ευδαιμονία ανείπωτη, ώστε να υποτάξουν τη ζωή τους στο θάνατο, εφόσον η ζωή εστερείτο ελευθερίας και αρετής.

Την ελευθερίαν είλετο ανθ' ων είχε και άλλων πολλαπλασίων και ο συγκατάδικος του Καραολή Ανδρέας Δημητρίου, γι' αυτό δήλωνε στο Δικαστήριο μετά την ακρόαση της θανατικής καταδίκης του: «**Λυπούμαι που δεν θα δω την Κύπρο μας ελεύθερη. Όμως δεν με φοβίζει ο θάνατος, γιατί η ζωή είναι περιττή μέσα στην σκλαβιά**».

Οι ήρωες της αγχόνης ήταν οι «**χαρίεντες**» του Μενάνδρου, «**οι άλκιμοι**» του Αισχύλου, «**οι εύψυχοι, ελεύθεροι, ευδαίμονες**» του Θουκυδίδη, «**οι καλοί καγαθοί**» του Πλάτωνα, «**οι λεβέντες**» της δημοτικής μας ποίησης.

Η ζωή κι ο θάνατος του Ανδρέα Ζάκου αυτά τα ιδανικά καταμαρτυρούν. Όταν τα παλικάρια της ΕΟΚΑ, στην Κερύνεια, συνέλαβαν τον Άγγλο Τζων Κρήμερ, με πρόθεση να εκβιάσουν ματαίωση των εκτελέσεων, ο Ανδρέας Ζάκος έκαμε την ακόλουθη έκκληση, χαρακτηριστική των ευγενών αισθημάτων του, στις 4/8/56.

«**Εν συνεννοήσει μετά των ετέρων δύο συγκαταδίκων μου ποιούμαι θερμήν έκκλησιν προς τους ενδιαφερομένους, όπως ο εκ Κυρηνείας κ. Τζων Κρήμερ αφεθή αμέσως και άνευ όρων ελεύθερος. Παρακαλώ όπως η ζωή του Βρετανού τούτου γέροντος, ο οποίος δεν ευθύνεται δια τας πράξεις μας ή τας ενεργείας της Κυβερνήσεως, ουδένα κίνδυνο διατρέξει, έστω και εις περίπτωσιν κατά την οποίαν ήθελεν αποφασισθεί να εκτελεσθώμεν ή και εις περίπτωσιν ακόμη κατά την οποίαν τελικώς ηθέλομεν εκτελεσθεί**».

Οι ηρωομάρτυρες της αγχόνης ήταν αληθινοί, χωρίς καμιά διάθεση αυτοπροβολής. Και «**το αληθινό είναι και εθνικό**» κατά το Διονύσιο Σολωμό.

Στις 8/8/56 γράφει στον αδελφό του: «**Όταν θα πάρεις το γράμμα μου αυτό θα έχω φύγει για πάντα. Η ώρα του θανάτου πλησιάζει, μα στην ψυχή μας φωλιάζει η ηρεμία. Τη στιγμή αυτή ακούμε την Ηρωική Συμφωνία του Μπετόβεν. Στη θέση που βρισκόμαστε τώρα ούτε με το μικροσκόπιο δεν μπορούμε ν' ανακαλύψουμε πού υπάρχει τραγωδία στο θάνατο**». Και τελειώνει: «**Πρώτα ή ύστερα έπρεπε να διαθέσω τη ζωή μου. Δεν βλέπω πιο κατάλληλη περίσταση από την τωρινή για να το κάνω**».

Κι ο Ζάκος οδηγήθηκε στην αγχόνη. Ο θάνατος του ήταν τραγικός. Ο Άγγλος δήμιος ομολόγησε στον ιερέα των Κεντρικών Φυλακών Παπαντώνη Ερωτοκρίτου πως δοκίμασε τρεις φορές να τον απαγχονίσει. Three times Father... three times. Κι ο δήμιος στη συνέχεια, από τύψεις αφόρητες, αυτοκτόνησε στην Αμμόχωστο. Ποια καρδιά μπορεί να βαστάξει τέτοιο θάνατο!

Ο αγώνας της ΕΟΚΑ κτίστηκε πάνω σ' ένα δρόμο. Αλλά πάνω απ' αυτό το δρόμο είναι η διάσταση της Ιστορίας που μαρτυρεί και καταγγέλλει. Ξέρουμε καλά πως η μνήμη πρέπει να οδηγεί στην πράξη. Και ξέρουμε καλύτερα πως η Ιστορία με την αδυσώπητη διαλεκτική της υπερίσχυσε της Γεωγραφίας στους αγώνες του ελληνισμού της Κύπρου.

Τούτο το μήνυμα μας αφήνει και ο Χαρίλαος Μιχαήλ στην τελευταία του επιστολή στην οικογένειά του:

«Είμαστε περήφανοι γιατί οδηγούμαστε στην αγχόνη χάριν των υψηλών μας ιδανικών, για την ελευθερία της Κύπρου μας. Θέλουμε και σεις να είσαστε περήφανοι και να δεχτείτε το θάνατό μας με χαρά και με το κεφάλι ψηλά. Δεν θέλουμε να κλάψετε για μας ούτε να δεχτείτε συλλυπητήρια, μόνο συγχαρητήρια αρμόζουν σε σας, που δίνετε τα παιδιά σας στο βωμό της Ελευθερίας. Εμείς πιστοί στη ρήση: «Ίτε παίδες Ελλήνων ελευθερούτε πατρίδα» προσφέρουμε τον εαυτό μας σφάγιο χάριν της ελευθερίας των μελλούμενων γενεών και το όνομα των δικών μας γονιών θα μείνει αθάνατο στην Ιστορία. Μετατρέψετε την κηδεία μας σε λαϊκό πανηγύρι, γιατί εμείς σήμερα παντρευόμαστε τον χάρο, που σίγουρα θα γεννήσει την Ένωση και τη Δευτεριά, τη χαρά και την ευτυχία στην Κύπρο μας».

Αυτοί ήταν οι μελλοθάνατοι των φυλακών, που γνώριζαν καλά γιατί πέθαιναν και πού πήγαιναν. Με τις επιστολές που μας άφησαν κατέστησαν τους εαυτούς τους εθνικούς δάσκαλους του ελληνισμού κοντά σ' όλους τους άλλους από το Σόλωνα ως το Μακρυγιάννη.

Υπήρξαν κατά τον Κωνσταντίνο Καβάφη:

**«Δίκαιοι, σοφοί, γενναίοι,
υπήρξαν έτι το άριστον εκείνο ελληνικό
ιδιότητα δεν έχει η ανθρωπότης τιμιωτέραν».**

Ο Ιάκωβος Πατάτσος, ο Άγιος του Κυπριακού Αγώνα, στην τελευταία επιστολή του προς τη μητέρα του, στις 9/8/56, αναφέρει:

«Αγαπημένη μου μητέρα χαίρε. Ευρίσκομαι μεταξύ των Αγγέλων. Τώρα απολαμβάνω τους κόπους μου. Το πνεύμα μου φτερουγίζει γύρω από το θρόνο του Κυρίου. Θέλω να χαίρεις όπως κι εγώ. Αν κλαίεις θα λυπάμαι. Τ' όνομά σου θα γραφτεί στην Ιστορία, γιατί εδέχθης να θυσιάσθει το παιδί σου δια την πατρίδα. Είναι καιρός τώρα να καμαρώσεις το παιδί σου. Ευρίσκεται εκεί ψηλά, όπου ψάλλουν οι Άγγελοι. Χαίρε αγαπημένη μου μητέρα. Μην κλαίεις, για

ν' ακούσεις την αγγελική μου φωνή που ψάλλει: Άγιος, Άγιος Κύριος Σαββαώθ. Ψάλλε και συ μαζί μου. Ψάλλε, προσεύχου, δόξαζε τον Θεόν σ' όλη σου τη ζωή». Επιστολή που έχει φτάσει στα πόδια του Θεού.

Αυτά τα ιδανικά της πίστης και της πατρίδας συνέχισαν τους ήρωες της αγχόνης. Αυτά τα ιδανικά πρέπει να συνεχουν κι εμάς που αγωνιζόμαστε 53 χρόνια μετά το θάνατό τους ν' ανακτήσουμε τις σκλαβωμένες πατρίδες μας. Το ότι εκείνοι επιτέλεσαν το χρέος τους ως Έλληνες δεν ήταν μικρό και ασήμαντο. Το ότι όμως επιτέλεσαν το χρέος τους ως άξιοι Έλληνες, Χριστιανοί Ορθόδοξοι, εντεταλμένοι της Ιστορίας ήταν γενναία ευθύνη, γνήσια υπόθεση ηρωισμού σε μια στάση σπαρτιατική **«άμμες δε γ' εσμέν».**

Ο Ανδρέας Παναγίδης στον πενθερό του Αριστείδη Χαραλάμπους, κατά την τελευταία του επίσκεψη στις Κεντρικές Φυλακές είπε: **«Αποθνήσκομεν ως Έλληνες. Δεν θέλουμε στα κόλλυβά μας και στα κεριά μας να βάλετε μαύρα ρούχα. Μόνον άσπρα κεριά και κορδέλες άσπρες και γαλάζιες».**

Η αδελφή του Α. Παναγίδα αναφέρει ότι σε κάποιαν επίσκεψή της στις Κεντρικές Φυλακές ο αδελφός της τής είπε ότι οι Άγγλοι λίγο πριν του πρόσφεραν λεφτά –μια μικρή βαλίτσα γεμάτη από χαρτονομίσματα– για να προδώσει την Οργάνωση. Του θύμισαν ότι έχει γυναίκα και παιδιά και ότι με αυτά τα λεφτά θα ζούσε πλούσιος με την οικογένειά του στην Αγγλία, όπου θα τον φυγάδευαν. Ο Παναγίδης απέρριψε την προσφορά τους διαρρήδην. Και τούτο γιατί λειτουργούσε μέσα του ο νόμος της αρετής. **«Πας ό τε επί γης και υπό της γης χρυσός αρετής ουκ αντάξιος»** επιβεβαιώνει ο ενάρετος Πλάτωνας.

Οι μνήμες των εννιά μαρτύρων της αγχόνης είναι μνήμες που καίουν την εθνική συνείδηση αυτών που τη σέβονται. Αυτών που αφουγκράζονται τα λόγια τους από τους βωμούς και τα μνημεία τους. Αυτά που κινούν την Ιστορία του Έθνους. Το πένθος τους το είχαν μετατρέψει σε ελπιδοφόρο μήνυμα ανάστασης της Κύπρου, που στην κοιτίδα της ξημερώθηκαν οι γενιές των Ελλήνων 35 αιώνων ιστορικής ζωής και 20 αιώνων Ορθοδοξίας.

Ο Μιχαήλ Κουτσόφτας στις 20/9/56 γράφει στην οικογένειά του: **«Αργά ή γρήγορα θα δώσουμε την ψυχή μας στο Θεό... Έχετε θάρρος και πίστη. Προσεύχθε κι οι Άγιοι θα σας γλυκάνουν τον πόνο. Δεν υπάρχει λόγος να φοβόμαστε το θάνατο, αφού πιστεύουμε στο αληθινό φως. Από τη στιγμή που άκουσα την ώρα της εκτέλεσής μου νιώθω την ψυχή μου να είναι γεμάτη χαρά. Δεν λυπούμαι που πεθαίνω για χάρη ενός ψηλού ιδανικού. Δεν λυπούμαι γιατί θα εκτελεσθώ εν ονόματι της ελευθερίας».** Τα λόγια αυτά του Μ. Κουτσόφτα μας το επιβεβαιώνουν ακόμα μια φορά πως **«Αν δεν είχαμε την πίστη θα είχαμε αλλοτριωθεί. Αν δεν είχαμε την αντοχή θα είχαμε χαθεί. Κι αν δεν είχαμε την αγωνιστικότητα θα είμαστε πεταμένοι έξω από την Ιστορία του Έθνους».**

Ο Στέλιος Μαυρομαμάτης στην τελευταία του επιστολή στον αδελφό του αναφέρει: **«Θέλω να ξέρεις πως ο αδελφός σου πεθαίνει με το χαμόγελο στα χείλη,**

γιατί ο Θεός τον αξίωσε να φθάσει μέχρι τέλους χωρίς ποτέ να καμφθεί ή να λιγοψυχήσει, γι' αυτό και συ πρέπει να είσαι περήφανος για μένα. Νιώθω τον εαυτό μου ισχυρόν και γαλήνιον και είμαι έτοιμος να τα αντιμετωπίσω όλα με θάρρος και υπομονή, γιατί έχω τον Χριστόν μέσα μου και με βοηθά. Μήπως δεν μας είπε ο Ιησούς «Μη φοβηθήτε από των αποκτενόντων το σώμα την δε ψυχήν μη δυναμένων αποκτείναι;» Από τι λοιπόν να φοβηθούμε εφ' όσον η ψυχή μας θα ζη αιωνίως;»

Γράφει ο Ηλίας Βενέζης: «Έτσι άρχισε να λειτουργεί αυτή η μυστική, η ακατάβλητη δύναμη του ανθρώπου, που καμιά βία δεν γίνεται να την δαμάσει, η ψυχή. Η φωνή η εκ βαθέων, που υπαγορεύει τον κανόνα της αρετής, που παίρνει απλοϊκούς ανθρώπους της γης και της θάλασσας, του καθημερινού μόχθου και τους κάνει να λαμποκοπούν μέσα στις σελίδες της Ιστορίας. Και χωρίς να περάσει καιρός οι μάρτυρες γίνονται Άγιοι και οι έφηβοι της Κύπρου τους κάνουν εικονίσματα τους ήρωες αυτούς, που σε μια νύκτα γίνονται δόξα».

Σε μια νύκτα έγινε δόξα ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης. Ο ωραίος έφηβος το γνώριζε καλά όταν μας έγγραφε την παραμονή του θανάτου του: «**Η πιο όμορφη μέρα της ζωής μου, η πιο όμορφη ώρα. Μην ρωτάτε γιατί**». Στις 5/12/55, αφού πήρε βιαστικά την ευχή του πατέρα του, άφησε πάνω στην έδρα της άδειας τάξης του το μήνυμα:

«Παλιοί συμμαθηταί. Αυτή την ώρα κάποιος λείπει ανάμεσά σας, κάποιος που φεύγει αναζητώντας λίγον ελεύθερον αέρα, κάποιος που μπορεί να μην τον ξαναδείτε παραμόνο νεκρό. Μην κλάψετε στον τάφο του. Δεν κάνει να τον κλαίτε. Λίγα λουλούδια του Μαγίου σκορπάτε του στον τάφο. Του φτάνει αυτό μονάχα:

**Θα πάρω μιαν ανηφορία
θα πάρω μονοπάτια,
να βρω τα σκαλοπάτια
που παν στη λευτεριά».**

Κι εμείς σήμερα; Εμείς δεν κρατούμε μόνο τις τεφρές υδρίες του πένθους μας αλλά φέρουμε μαζί μας και τους ενισχυτές της μνήμης τους, αυτής που κρατεί τη φυλή σε αιώνια νεότητα. Η ιστορία των ηρώων είναι πίσω μας και η πατρίδα γύρω μας. Και η σωτηρία της Κύπρου δεν είναι μόνο θέμα σκληρών πολιτικών διαπραγματεύσεων αλλά και θέμα μνήμης κατά της λήθης. Θέμα ιδανικών που εμπνέουν το λαό και τους νέους μας. Οι εννιά ήρωες της Αγκόνης, όπως και όλοι οι ήρωες του 55-59, ανήκαν σ' αυτούς που δεν θα δεχόντουσαν αποδυνάμωση της μνήμης του πολιτισμού μας, της ιστορίας και της θρησκείας μας. Που δεν θα δεχόντουσαν υποκατάστατο της ελληνικής εθνικής μας ταυτότητας, που δεν θα δεχόντουσαν τα τετελεσμένα ως αμετακίνητα, πιστεύοντας ότι η μόνη αμετακίνητη δύναμη είναι η δικαιοσύνη, όταν κανείς πιστεύει σ' αυτή κι όταν ο ίδιος γίνεται όργανο με τη ζωή και τις πράξεις του και με θυσία ακόμα της ζωής του για την εφαρμογή της. Θα έβλεπαν με καθαρό μυαλό τα υποχθόνια σχέδια των ξένων για ύποπτες λύσεις που προοιωνίζουν οριστικά τον αφανισμό του ελληνισμού της Κύπρου.

Έχουμε την ενδοξότερη Ιστορία και ίσως την ασθενέστερη μνήμη αυτής της Ιστορίας. Η ρωμοσύνη της Κύπρου δεν πρέπει να χαθεί, προτού ο κόσμος λείπει. Θα ζήσει να διακαίωσει το ιστορικό παρελθόν της και τη θυσία των ηρωομαρτύρων της αγχόνης.

**«Μακαρισμένοι αυτοί που δρόμους πρωτανοίγουν
κι ευλογημένοι αυτοί που τους ακολουθούν.»**

ΜΑΡΙΑ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΣΗΜ.: Η παρουσίαση του βιβλίου έγινε στις 30 Απριλίου 2009 στην αίθουσα τελετών του «Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ».

ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ

Ψίθυροι, Συνωμοσίες,
ανόμοιοι κύκλοι
τετράγωνα στο πάτωμα.
Η ψευδαίσθηση της όρασης
στο χωροχρόνο του αίματος.
Νεφελώματα τ' απείρου κολυμβητές
μια μετατόπιση σαν εκκρεμές.
Σμήνος πουλιών, ένας κρότος
στον ίσκιο τους βλάστησε ο φόβος.
Ταλαντώσεις, διακυμάνσεις, μεταβλητές
στάθηκε η ώρα σαν να ήτανε χτες.
Θεωρίες, αξιώματα και ορισμοί
μόνο η σκέψη αποδημεί.
Έχοι, ησυχία, ανυπαρξία
μέσα στη μνήμη
αμφιβολία.

ΜΑΡΙΝΟΣ Α. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

ΜΝΗΜΗ ΡΟΔΙΩΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ*

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΡΟΔΙΩΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Με την έκδοση του λογοτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού και έθνικού έργου του Ροδίωνος Γεωργιάδη, που περιλαμβάνεται στο *Άρχειο* του, εκπληρώνεται, σε ένα βαθμό, η όφειλή των κατοπινών απέναντι στον ήρωικό νέο και πνευματικό άνθρωπο, ο οποίος εκπροσωπεί μιά σημαντική γενιά του Έλληνισμού, και στην Κύπρο και στην Ελλάδα, στα μέσα του περασμένου αιώνα.

Η τρίτομη έκδοση του *Άρχειου*, το οποίο βρίσκεται κατατεθειμένο στην Ίερά Αρχιεπισκοπή από το 1951, μαζί με την παλαιότερη (1995) έκδοση των ενενήντα και πλέον επιστολών του ήρωα από το άλβανικό μέτωπο, τα γερμανικά κρατητήρια στην Αθήνα, της φυλακής της Αΐγινας και του Βραδεμβούργου στην Γερμανία, συνθέτουν, σχεδόν πλήρως, τη φυσιογνωμία του εκλεκτού αυτού τέκνου της Κύπρου.

Ο Ροδίων υπήρξε μιά έγκρητική φυσιογνωμία με δραματισμούς για το σύνολο, εξαιρετες οργανωτικές ικανότητες, ακαταπρόσητη εργατικότητα, καρτερία, ανιδιοτέλεια, φιλαλληλία, επιστημονική συγκρότηση και τετράγωνη σκέψη, άκρατη φιλοπατρία, ανυποχώρητη μαχητικότητα και άλλες αρετές, επιτυγχάνοντας ως τα είκοσιεφτά του χρόνια να δώσει τέτοιο έθνικό και πνευματικό έργο, που μās κάνει να σκεφτόμαστε με δέος που μπορούσε να φθάσει, αν προλάβαινε να ζήσει μερικά ειρηνικά χρόνια.

Η ένασχόλησή μου με τον Ροδίωνα και το έργο του άρχισε τυχαία, μπορώ να πω, τον Φεβρουάριο του 1994. Οργανώναμε τότε το *Άρχειο* του Παγκυπρίου Γυμνασίου, με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας του, όταν, περνώντας για τη *Σεβέρειο Βιβλιοθήκη*, ο τότε δήμαρχος Έγκωμης Πέτρος Στυλιανού μās είδε, ρώτησε τι κάναμε κι όταν του εξηγήσαμε, προσφέρθηκε αυθόρμητα να παραχωρήσει στο *Άρχειο* του Σχολείου τα χειρόγραφα των επιστολών του Ροδίωνος, του αδελφού του Μιλτιάδη, της μητέρας τους και άλλων, που είχε στα χέρια του. Του τὰ είχε δανείσει ο εξάδελφος των ήρώων δημοσιογράφος της Λεμεσού Άνδρέας Χατζημιλτής, στον οποίο τὰ εμπιστεύθηκε η θεία του, μητέρα των ήρώων Θέκλα Γεωργιάδου, το 1968, ένα χρόνο πριν τον θάνατό της. Ζητήθηκε η έγκριση του τελευταίου για την παραχώρηση στο Σχολείο κι αφού δόθηκε, ο Πέτρος Στυλιανού, σε λιτή εκδήλωση στο Δημαρχείο Έγκωμης, μου παρέδωσε το σώμα των χειρογράφων.

Άρχισα να τὰ διαβάζω. Άμέσως ένιωσα πώς τὰ κείμενα αυτά, κείμενα ύψηλου ήθους, συγκινητικά και κάποτε συγκλονιστικά, έπρεπε να δούν το φως. Λογάριαξα να γράψω μιά σύντομη εισαγωγή πέντε ξέσι σελίδων και ν' ακολουθήσουν οί επιστολές. Σε ένα απόκομμα της εφημερίδας *Έθνος* της Λευκωσίας της 18 Δεκεμβρίου 1951, που

* Με την ευκαιρία της έκδοσης του *Άρχειου Ροδίωνος Γεωργιάδη* έγινε στην αίθουσα τελετών του Παγκυπρίου Γυμνασίου, στις 4 Φεβρουαρίου 2009, φιλολογικό μνημόσυνο του ήρωα. Στην εκδήλωση μίλησαν για την έκδοση και για το γενικότερο έργο του ο φιλόλογος Γεώργιος Χατζηκωστής και ο καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου Πέτρος Παπαπολυβίου.

Ήταν ανάμεσα στα χειρόγραφα, αναφερόταν ότι η κ. Γεωργιάδου μετέφερε (ἐξ Ἀθηνῶν) τὸ πολύτιμον ἔργον τοῦ ἥρωος Ροδίωνος Γεωργιάδου, σύγγραμμα περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Κυπρίων εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821...

Ζήτησα ἀπὸ τὸν μακαριστὸ ἀρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο Α' νὰ μοῦ παραχωρηθεῖ ἓνα ἀντίγραφο τῆς ἐργασίας αὐτῆς τοῦ Ροδίωνος γιὰ μιὰ συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τῆς στὸ βιβλίο. Μοῦ ἀπάντησε γραπτῶς ὁ τότε διευθυντῆς τοῦ Ἰδρύματος ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Κώστας Χατζηστεφάνου, πληροφορώντας με ὅτι μποροῦσα νὰ συμβουλευθῶ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ροδίωνος στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἰδρύματος. Ὅταν ἄρχισα νὰ τὸ ἀναδιφῶ, διαπίστωσα ὅτι τέτοια ἐργασία δὲν ὑπῆρχε, παρὰ μόνο ἑκατοντάδες ἔγγραφα γιὰ τὴ συμμετοχὴ κυπρίων στὸν ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. Ἀποκαλύφθηκε ὁμως μπροστὰ στὰ ἑκκλησιαστικά μου καὶ ἓνας πλούσιος, ἐντυπωσιακός, ἀπροσδόκητος κόσμος ἑκατοντάδων χειρογράφων τοῦ Ροδίωνος σχετικῶν μὲ τὴν ἐθνικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ προσφορά του καὶ τὴ λογοτεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ του δημιουργία.

Ἀντλώντας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο αὐτὸ μπόρεσα νὰ συνθέσω μὲ λεπτομέρεια τὴ ζωὴ τοῦ Ροδίωνος, τὸν παλαιῶν ἐσωτερικὸν κόσμον του καὶ τοὺς ὀραματισμοὺς του καὶ νὰ τὰ παρουσιάσω σὲ 160 ἐντυπες σελίδες μεγάλου σχήματος Α4, ὅπου πιά οἱ ἐπιστολὲς παρατέθηκαν ὡς προσάρτημα. Εἶχα ἔκτοτε σφοδρὴ ἐπιθυμία νὰ δῶ ἐκδομένο τὸ Ἀρχεῖο, ὅταν ὁμως, ἀπερίσπαστος ἀπὸ τὰ καθήκοντά μου στὸ σχολεῖο, μποροῦσα νὰ προχωρήσω στὴν ἐκδοση, ἢ ἀσθένεια τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἀποτέλεσε ἀνυπερβλήτο ἐμπόδιο.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 2007 ἀπευθύνθηκα στὸν μακαριώτατο ἀρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο Β' καὶ προσφέρθηκα νὰ ἐπιμεληθῶ ἀνιδιοτελῶς τὴν ἐκδοση τοῦ Ἀρχείου, ἂν ἢ ἔρα Ἀρχιεπισκοπὴ θὰ ἦταν πρόθυμη νὰ ἀναλάβει τὴ σχετικὴ δαπάνη. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Μακαριώτατου ἦταν ἄμεση καὶ θετικὴ. Μποροῦσε πιά νὰ γίνῃ κοινὸ κτῆμα τὸ ἔργο τοῦ Ροδίωνος ἐξήντα σχεδὸν χρόνια ἀπὸ τὴν κατάθεσίν του στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ. Ἐξ αἰτίας ἄλλων ὑποχρεώσεων ἄρχισα τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἐκδοση τὸν περασμένο Φεβρουάριο. Ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἰδρύματος Μακαρίου μοῦ παρασχέθηκαν ὅλες οἱ τεχνικὲς διευκολύνσεις γιὰ τὴ φωτοτύπησι τῶν 1850 περίπου χειρόγραφων σελίδων τοῦ Ἀρχείου. Τὰ χειρόγραφα ἦταν ἄλλα γραμμένα μὲ μολύβι, ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ ξεθωριάζει, ἄλλα μὲ μελάνι, ἄλλα ἀντίγραφα μὲ καρμπόν, σχεδὸν ὅλα στὴν πίσω ὄψη χρησιμοποιομένων ἐντύπων τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ πατέρας του, σὲ χαρτὶ διαφόρων μεγεθῶν καὶ χρωμάτων, ἐξ αἰτίας βέβαια καὶ τῶν ἐλλείψεων λόγῳ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς. Ὅσοι ἔχουν πείρα φωτοτυπήσεων μποροῦν νὰ καταλάβουν ὅτι ἔπρεπε νὰ προσαρμόζεται συνεχῶς ὁ τόνος τοῦ χρώματος γιὰ νὰ ἐξασφαλιζέται ὅσο τὸ δυνατόν καθαρότερο φωτοαντίγραφο. Κάποτε χρειάζονταν μεγεθύνσεις, ἄλλοτε σμικρύνσεις, πολλὰ δυσανάγνωστα χειρόγραφα ἔπρεπε νὰ ἀντιγραφοῦν γιὰ νὰ εἶναι ἀναγνώσιμα ἀπὸ τίς φωτοσυνθέτριες τοῦ τυπογραφείου.

Ἡ φωτοσύνθεσις κράτησε τέσσερις μῆνες, ἀπὸ τίς ἀρχὲς Ἰουνίου ὡς τὸ τέλος Σεπτεμβρίου καὶ θεωρῶ πρέπον νὰ κάμω εὐφημὴ μνηεῖα τῶν δυὸ φωτοσυνθετριῶν Κούλας Λειβαδιώτου-Λαζούρα καὶ Ἀναστασίας Ἀλεξάνδρου, οἱ ὅποιες, μὲ προσοχὴ, ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ καὶ ἐπιστρατεύοντας τὴν πείρα καὶ συχνὰ τὴ διαίσθησίν τους μπόρεσαν νὰ ἀποκρυπτογραφήσουν μὲ ἐπιτυχία δυσανάγνωστα σημεῖα τῶν χειρογράφων καὶ νὰ φέρουν σὲ πέρας ἓνα ὄντως δύσκολο ἔργο. Καὶ μαζί νὰ εὐχαριστήσω τὸ τυ-

πογραφεῖο Στέλιος Λειβαδιώτης γιὰ τὴν ἐπιμελημένη ἐκτύπωση καὶ πρὸ πάντων τὴν ἔγκαιρη διεκπεραίωση τῶν τριῶν τόμων.

Εὐχαριστῶ τέλος τὴ διευθύντρια καὶ τὸν καθηγητικὸ σύλλογο τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου, ποὺ ὀργάνωσαν τὸ ἀποψινὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Ροδίωνος, ἐδῶ, στὸν χώρο τοῦ σχολείου ὅπου φοίτησε ἀπὸ τὸ 1928 ὡς τὸ 1934 καὶ ἀποφοίτησε ὁ ἥρωας. Τὸ Σχολεῖο μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ σεμνύνεται γιὰ τὸ μεγάλο τέκνο τῆς Κύπρου, ποὺ εἶχε τὴν τύχη νὰ μορφωθεῖ σ' αὐτὸ καὶ νὰ διαπλάσει τὸ ὑψηλόφρον ἦθος του.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΡΟΔΙΩΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Εισαγωγή, επιμέλεια ἔκδοσης Γ. Χατζηκωστής, τόμ. Α-Γ, Λευκωσία: Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου 2008, 1081 σελίδες.

Το τρίτομο «Αρχεῖον Ροδίωνος Π. Γεωργιάδη», ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα, με εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια τοῦ φιλόλογου Γιώργου Χατζηκωστή ἀνέμενε ἡ κυπριολογία γιὰ πολλὰ χρόνια. Πρόκειται γιὰ ἓνα θεμελιώδες ἔργο γιὰ τὶς κυπριακές σπουδές, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θα στηρίξουν δεκάδες ἀρθρα, ἐπιστημονικὲς μελέτες καὶ διδακτορικὲς διατριβές.

Ὁ Α΄ τόμος, με ἔκταση 385 σελίδες, ἔχει ὑπότιτλο «Εἰσαγωγή – ὁ Ροδίων – κείμενα στοχασμοῦ – γλωσσικὲς μελέτες – Κονόν Κυπρίων – Εστία Κυπρίων – ποικίλα ἔγγραφα». Ὁ Β΄ τόμος, με 333 σελίδες, ἔχει ὑπότιτλο «Ἱστορικά ἔργα – μελέτες γιὰ τὴν Κύπρο - μεταφράσεις» καὶ ὁ Γ΄ τόμος, με ὑπότιτλο «Ἡ συμβολὴ τῆς Κύπρου στὴν Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση (ἔγγραφα τῶν Γενικῶν Αρχείων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους)» ἔχει 363 σελίδες. Ἐκδότης εἶναι ἡ Ιερά Αρχιεπισκοπὴ Κύπρου, σὲ μια ἔκδοση ποὺ ἐπαναλαμβάνει καὶ συνεχίζει τὴ μεταθανάτια ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Λοῦτζου Φιλίππου, «Κύπριοι Ἀγωνισταί», ἀπὸ τὴν Ιερά Αρχιεπισκοπὴ, ἐπὶ Μακαρίου Γ', το 1953.

Στο εἰσαγωγικὸ του κείμενο, ὁ Γιώργος Χατζηκωστής παρουσιάζει συνοπτικὰ τὶς βιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Ρ. Γεωργιάδη, καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ πλούσιου ἀρχεῖου του. Ὅπως μαθαίνουμε, ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1948, ἡ Εθναρχία Κύπρου, εἶχε ἀνακοινώσει τὴν πρόθεσή της νὰ ἐκδώσει «ὅλον τὸ ἔργον τοῦ Ροδίωνος Γεωργιάδη», τὸ ὁποῖο χαρακτήριζε ὡς «σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς Κύπρου εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν». Ὁ Γ. Χατζηκωστής ἔχει ἐκδώσει, τὸ 1995, τὸ ἐξαιρετικὸ βιβλίον – ὑπόδειγμα ἐρευνητικῆς ἐργασίας - «Ἔπος καὶ μαρτύριο: Οἱ Κύπριοι ἥρωες τοῦ ἀλβανικοῦ ἔπους καὶ τῆς Εθνικῆς Ἀντίστασης Ροδίων καὶ Μιλτιάδης Γεωργιάδης». Εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ξεχωρίζει με τὸ ἦθος καὶ τὴ σεμνότητά του στα κυπριακὰ γράμματα, ἓνας φιλόλογος «παλαιάς κοπῆς», με ἀρίστη κατάρτιση, ἐργατικότητα καὶ τεράστια καὶ ἀθόρυβη ἀνιδιοτελεῖ προσφορὰ. Εἰδικότερα, ὡς καθηγητῆς, ταυτίστηκε ὅσο λίγοι με τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον στὴ σύγχρονη περίοδο τοῦ ἱστορικοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Ὑπῆρξε ὡς γυμνασιάρχης ὁ κινητῆριος μοχλὸς γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς εκατονταετίας τοῦ Παγκυπρίου, ποὺ ἀφήσαν ὡς κληρονομιά μια σειρά σημαντικῶν

εκδόσεων, αλλά συνετέλεσαν και στη δημιουργία του Αρχείου και του Μουσείου του Σχολείου. Ο Γιώργος Χατζηκωστής ήταν ο άνθρωπος που ανέδειξε πρώτος στις ημέρες μας την προσωπικότητα του Ροδίωνος, εντόπισε και επιδίωξε την έκδοση του Αρχείου του, και με την παρούσα έκδοση ολοκληρώνει την αποκάλυψη μιας προσωπικότητας από τις κορυφαίες που αποφοίτησαν από το ιστορικό αυτό σχολείο, το κάυχμα της ελληνικής κυπριακής εκπαίδευσης στα χρόνια της Αποικιοκρατίας.

Υπογραμμίζοντας το πόσο δύσκολη είναι η παρουσίαση μιας τόσο σημαντικής έκδοσης, που περιλαμβάνει τα γραπτά ενός εκπληκτικά πολύπλευρου νέου ανθρώπου, θα επιχειρήσουμε μια επιλογή όσο γίνεται πιο συνοπτική και συνολική. Σε κάθε τμήμα του Αρχείου που αναδημοσιεύεται, ο επιμελητής προτάσσει την ακριβή φιλολογική περιγραφή του. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι ο Ροδίων έχει αφήσει την δική του περιγραφή για ορισμένα από τα κατάλοιπά του, είτε επειδή ήταν υπερβολικά τακτικός είτε γιατί προαισθανόταν την πρόωγη απώλειά του. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει τα προσωπικά του, ημερολογιακές σημειώσεις, σκόρπιες σκέψεις για τη πορεία και το μέλλον, τη δική του και της πατρίδας του, αλλά και τα «αισθηματικά» του. Ο ίδιος έδωσε τον τίτλο «Τα εις εαυτόν» και τον υπότιτλο "Ad se". Είναι οι σελίδες που είναι πολύτιμες για τον ιστορικό, καθώς εδώ θα ψηλαφήσουμε και θα ψυχογραφήσουμε την ιστοριογραφούμενη μορφή, συνήθως σε δύσκολες ώρες περισυλλογής ή απογοήτευσης ή λιγότερο συχνά, σε ώρες αγαλλίασης. Από τα πολύ προσωπικά, ανάμεσα στην αναζήτηση της οπτασίας της «όμορφης μορφής», κατά την έκφρασή του, σημειώνουμε μερικά μικρά αποσπάσματα από το πώς αναλύει τον εσωτερικό του κόσμο. Είναι Μάρτιος του 1940, ο Ροδίων είναι πτυχιούχος φιλόλογος 23 ετών, και είναι η εποχή που ο πόλεμος έχει απλωθεί στην Ευρώπη:

«Είμαι ένας ιδεαλιστής; Όχι! Δεν είναι όμως, ούτε και υλιστής. Πιστεύω στο παρόν, παρακολουθώ το παρελθόν και προσπαθώ να μαντεύσω το μέλλον πάνω σε πραγματικές όμως βάσεις στηριζόμενος. Είμαι ένας ρεαλιστής. Ένας θετικιστής και κριτικός μαζί. Δε χωνεύω τα πράγματα που δεν έχουν λογική συνέχεια. Δεν πιστεύω σε τίποτα που δεν έχει αιτία, αφορμή και αποτέλεσμα. (...) Είμαι άνθρωπος που αλλάζω ιδέα σύμφωνα με την εξέλιξη των πραγμάτων. Όταν μου αποδειχθή κάτι ως ορθό σύμφωνα με τη λογική θα το παραδεχτώ.

Είμαι δημοκρατικός εξ απαλών ονύχων μα όχι κι οπαδός του φιλελευθερισμού. Άλλωστε ο φιλελευθερισμός όπως παρουσιάζεται στα τελευταία χρόνια ξέπεσε απ' την πραγματική σημασία της λέξεως. Υπό την πραγματική αυτή σημασία της λέξεως είμαι φιλελεύθερος.

Είμαι εθνικιστής. Πιστεύω στη δυναμικότητα του έθνους και νομίζω πως μόνο τα έθνη υπό τη φυλετική τους υπόσταση θα μπορέσουν να συμβάλουν στον πολιτισμό. Άλλωστε έχω καθήκον νάμαι εθνικιστής γιατί δεν είμαι ελεύθερος, μα σκλάβος κι η πατρίδα μου δεν διαθέτει τις τύχες της ελεύθερα. Ο φιλελευθερισμός μου μού επιβάλλει τον αγώνα κι ο εθνικισμός μου το πείσμα στον αγώνα αυτό μέχρι τη Νίκη.

Είμαι άνθρωπος αγαθός μέχρις επιπολαιότητας κι αυτό λογαριάζεται εις βάρος μου. Δεν μπορώ να κάνω κακό στον άλλο έστω κι αν ο άλλος αυτός μούχει κάνει το μεγαλύτερο κακό. Θα τον βρω ύστερα από λίγο και θα πάμε μαζί να πιούμε ένα κρασί

και πάλι θα γίνουμε φίλοι. Γι αυτό την παθαίνω πολλές φορές απ' αυτή μου την κλωσύνη – επιπολαιότητα.

Είμαι δειλός. Δεν τολμώ να προχωρήσω πριν καλοσκεφθώ. Γι' αυτό χάνω πολλές φορές θαυμάσιες ευκαιρίες. Μόνο ό,τι προέρχεται από την ατομική μου προσπάθεια πραγματοποιείται με σχετικά επιτυχή αποτελέσματα.»

Αυτή η εκ βαθέων εξομολόγηση του εικοσιτριάχρονου Ροδίωνος είναι απαραίτητη για να καταλάβουμε τον χαρακτήρα του, έστω και αν αυτές οι σκέψεις πρέπει να τεθούν στο μικροσκόπιο της ψυχικής του διάθεσης εκείνη την εποχή. Όσο για τον όρο «εθνικιστής», αν και ο ίδιος σπεύδει να εξηγήσει ότι τον αντιπαραβάλλει με τον διεθνισμό, είναι σαφές ότι πρέπει να αντιμετωπισθεί με το πρίσμα του 1940. Λίγες μέρες αργότερα, παραμονές της επετείου της 25ης Μαρτίου, θα ξεσπάσει στις ίδιες σελίδες εναντίον όσων «λαγόκαρδων Κυπρίων» θέλουν να μείνουν για πάντα σκλάβοι. Γράφει: «Αφορεσμένοι νάστε σκουλήκια που σέρνετε πάνω στη γης το βρωμερό σας σώμα λερώνοντας το τίμιο ελληνικό χώμα της όμορφης νύφης της Μεσογείου, της Κύπρου. Η επανάσταση δεν θέλει να στηριχτεί σε σας δειλοί και ψεύτες στα αισθήματα. Εσάς που θέλετε να μείνετε για πάντα σκλάβοι σας καταριέται. Κι η κατάρα της, κατάρα που βγαίνει μέσα από τα μύχια της πατρίδας θάναι φοβερή κι ανατριχιαστική σαν κι αυτή: Εσείς, εσείς οι σκλάβοι όσοι τη δάφνη στην καρδιά να φέρετε φοβάστε, καταραμένοι νάστε.»

Ο Ροδίων από την άποψη της καταγωγής του υπήρξε ...σχεδόν παγκύπριος. Ο πατέρας του, Προκόπης Χατζημιλτής Αρμένης – Γεωργιάδης, εθελοντής των Βαλκανικών πολέμων, κατοικούσε στη Λεμεσό, αλλά η καταγωγή του ήταν από οικογένεια της Λευκωσίας που είχε μεταναστεύσει στην Αίγυπτο. Η μητέρα του, Θέκλα Γεωργιάδη, ήταν από την Κερύνεια. Ο ίδιος αν και έζησε στη Λεμεσό και στη Λευκωσία, θεωρούσε κι αγαπούσε ως πατρίδα του την Κερύνεια, για την οποία, «την όμορφη πατρίδα του», έγραψε και ένα θαυμάσιο κείμενο, απευθυνόμενος σε μια άγνωστη αγαπημένη του. Γράφει: «Ω κύταξε. Πόσο καταπόρφυρος γίνηκε ο ουρανός τώρα που ο ήλιος γέρνει να λουστή στα φουρτουνιασμένα νερά; Ο Άγιος Παρίων, το Βουβαφέντο, η Καντάρα όλα τα γύρω βουνά κοκκίνησαν. Τα κάτασπρα σπίτια της Κερύνειας φαντάζουν σαν περισσότερώνες μέσα σ' όλη αυτή τη μαγεία. Άκου πώς σιγοτραγουδεί ερωτιάρικα ο μπάτης στις ελές και τις χαρουπιές. Ποια ερωτόλογα άραγε θα λήη το κύμα στην ακρογναλιά; Ας αγναντέψουμε λίγο μακρυνά. Δεν διακρίνεις τις σκιές των βουνών της Κιλικίας; Ω να, τώρα ανάβουν τα φώτα της Σελεύκειας. Λένε πώς πολλές φορές όταν ο άνεμος είναι εννοϊκός ακούγονται και τα σκυλιά που γανγίζουν. Δεν είναι πράγματι μαγεία ο τόπος; Σκέψου τώρα πόσες ζωές πέρασαν από δω. Γιατί είναι πανάρχαια η πόλη. Σύμφωνα με τις ανασκαφές και τα δεδομένα τους οι πρώτοι Έλληνες που ήλθαν από την Ελλάδα από εδώ αποβιβάστηκαν.» Λίγα χρόνια αργότερα, το ιερό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, στην Κερύνεια, ήταν ο τελευταίος προορισμός της ληκύθου με την τέφρα του Ροδίωνος.

Στο ίδιο προσωπικό μοτίβο ανήκουν και οι σημειώσεις «Σκέψεις του για τη ζωή και τον κόσμο», Αθήνα 1941-1942, που τις υπογράφει ως Ροδίων Π. Γεωργιάδης ο Κύπριος. Εδώ διαπραγματεύεται θέματα όπως «Προορισμός του ανθρώπου και πολιτισμός», «Παράδοση και ανάγκη», «Ιστορική η αξία της ανάγκης και της παραδόσεως».

Μια άλλη ενότητα του ερευνητικού έργου του Ροδίωνος αποτελούν οι γλωσσικές – λαογραφικές μελέτες. Την εργασία με τίτλο «Γλωσσικόν υλικόν εκ Κύπρου» ανέλαβε στο Πανεπιστήμιο, ως τεταρτοετής του Ιστορικού Αρχαιολογικού Τμήματος, και όπως λέει ο ίδιος, «εσκέφθην να χρησιμοποιήσω κατόπιν υποδείξεως του καθηγητού το υπ' εμού και υπό του κ. Πάνου Λεβέντη δευτεροετούς της Φιλοσοφικής συλλεγόν γλωσσικόν υλικόν. Δια τούτο και η εργασία φαίνεται ποιηθείσα υπ' αμφοτέρων». Στην πρώτη ενότητα περιλαμβάνονται 33 λήμματα που είναι αθησαύριστες λέξεις ή παρερμηνευθείσες από τον Αθανάσιο Σακελλάριο στα «Κυπριακά» του, και λέξεις που προέρχονται «εκ των αγρών και της ακτής, κυρίως, ουχί δε λέξεις των πόλεων», όπως αβανίζω, αμάντα, αμμάντα, ανακατσιώ, αναρή, απείλιχτρος, αρβάλιν, αστοσιά κ.ο.κ. Σε ένα άλλο τμήμα του αρχείου, 222 κυπριακές λέξεις σε ισάριθμα δελτία, περιγράφονται ως «Λέξεις ατελείωτες» που δεν ολοκληρώθηκε η ετυμολογία και η ερμηνεία τους. Ακολουθούν 252 κυπριακές παροιμίες σε αλφαβητική κατάταξη.

Το επόμενο τμήμα του αρχείου της πολυσχιδούς και ανήσυχης αυτής προσωπικότητας αποτελούν τα κείμενα της «Μεταρρυθμιστικής Ενώσεως Εθνικής και Κοινωνικής Πρωτοπορείας». Όπως σημειώνει ο Γιώργος Χατζηκωστής φαίνεται ότι το αρχικό κείμενο υπήρξε σύλληψη και σχεδιασμός του Ροδίωνος από το 1937. Η επόμενη μεγάλη ενότητα αναφέρεται στο «Κοινόν Κυπρίων», την πρώτη μεγάλη ιδέα του Ροδίωνος που πήρε σάρκα και οστά, μεσούσης της γερμανικής Κατοχής στην Αθήνα. Στην εισηγητική έκθεση για την ίδρυση του «Κοινού Κυπρίων» που υπέβαλε ο Ροδίων, μεταφέρθηκαν αρκετές από τις ιδέες της προηγούμενης «Μεταρρυθμιστικής Ενώσεως». Δημοσιεύεται και το Ιδρυτικό της οργάνωσης, με ημερομηνία 4 Οκτωβρίου 1942, το προσωρινό καταστατικό, και ό,τι σώθηκε από το Βιβλίο Πρακτικών των Γενικών Συνελεύσεων.

Μελετώντας τα κείμενα του «Κοινού Κυπρίων» μπορούμε να εκτιμήσουμε το πνεύμα του ιθύνοντος νου της οργάνωσης, του εικοσιπεντάχρονου πλέον Ροδίωνος, που την ίδια περίοδο είχε εμπλακεί και σε άλλες αντιστασιακές ομάδες και πράξεις. Τα άλλα 16 πρόσωπα που υπέγραψαν το ιδρυτικό του «Κοινού Κυπρίων» ήταν, όπως διαβάζουμε τις υπογραφές: Ίκαρος Τσιμίλλης, Ήβη Χατζηγιάννου, Νικόλαος Αντωνιάδης, Σταύρος Συρίμης, Φρίξος Πετρίδης, Γλαύκος Κασουλίδης, Καλλίνικος Μαχαιριώτης, Σωκράτης Λοιζίδης, Θεόδωρος Ζωγραφάκης, Δημοσθένης Χριστοφίδης, Νέαρχος Αντωνιάδης, Φειδίας Παρασκευαΐδης, Γεώργιος Αρτέμης, Μιχαήλ Κυτρομηλίδης, Κρίνος Παυλίδης, Φυλλίς Κωφού και Δέσποινα Ευθυμιάδου. Τα πιο δραστήρια μέλη ήταν ο Ροδίων, γενικός γραμματεύς του «Κοινού Κυπρίων», και οι Νίκος Αντωνιάδης, Δημοσθένης Χριστοφίδης, Γλαύκος Κασουλίδης και Φρίξος Πετρίδης, που αποτελούσαν τη Διοικούσα Επιτροπή. Ως κύριος λόγος της ίδρυσης του «Κοινού Κυπρίων», που είχε σφραγίδα την ίδια σχεδόν με αυτήν που υιοθέτησε αργότερα η Τράπεζα Κύπρου, προβάλλεται ο ακόλουθος: «*Επειδή οι σημερινές περιστάσεις κι η κατάσταση, που θα δημιουργηθή μετά τον πόλεμο, επιβάλλουν την ανασυγκρότηση και το δυνάμωμα των εθνικών, πνευματικών, οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων της Κύπρου (...)*». Αντίστοιχα, από τους «κύριους και πρωταρχικούς σκοπούς» που θα προσπαθούσαν τα μέλη να πετύχουν «με όλα τα θεμιτά μέσα (...) σύμφωνα με τη πραγματικότητα και τις συνθήκες που θα υπάρχουν», σημειώνουμε τους εξής:

«Α. Τη μελέτη της πνευματικής ζωής της Κύπρου από των αρχαιοτάτων χρόνων

μέχρι σήμερα, με μια οργανωμένη προσπάθεια των διανοουμένων, ώστε να καταδειχθεί ο σύνδεσμος του παρελθόντος με το παρόν κι έτσι να δημιουργηθούν προϋποθέσεις για ένα παρόν και ένα μέλλον αντάξιο της ιστορίας μας, των πόθων μας και των ελπίδων που στηρίζει το Έθνος στη Κύπρο σα δυνατό συντελεστή του Νεολληνικού πολιτισμού. Τη μελέτη ακόμα των σημερινών ζητημάτων της Κύπρου και 'κείνων, που θα δημιουργήσουν οι μεταπολεμικές συνθήκες.

Β. Τον αγώνα για το φτειάξιμο μιας ευτυχισμένης, χαρούμενης και υγιούς κοινωνίας χωρίς τα κακά που της κληροδότησαν τα χρόνια της πολύχρονης σκλαβιάς και της υλικής ή πνευματικής φτώχειας.

Γ. Την ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του λαού και τη διαφώτιση της Κυπριακής κοινωνίας στις στοιχειώδεις ανάγκες της εθνικής και κοινωνικής ζωής.»

Ανάμεσα στις διάφορες εργασίες που ανέλαβαν τα μέλη του «Κοινού» ήταν η συγγραφή και η παρουσίαση κυπριολογικών εργασιών, η μετάφραση στα ελληνικά κυπριολογικών βιβλίων και η καταγραφή των βιβλίων για την Κύπρο που υπήρχαν σε δημόσιες ή ιδιωτικές βιβλιοθήκες στην Αθήνα. Μέχρι τον Γενάρη του 1943 έγινε σημαντική εργασία, καθώς στις αθηναϊκές βιβλιοθήκες δούλεψαν τα 20 μέλη σε 9 συνεργεία, με μεγαλύτερο το εξαμελές που εργάστηκε στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Η υλοποίηση της πρότασης ήταν εκπληκτική: Στην κατοχική Αθήνα νέοι και νέες, Έλληνες Κύπριοι, αποδελτίωσαν αυτοβούλως τις ιδιωτικές και δημόσιες βιβλιοθήκες της πρωτεύουσας για να εντοπίσουν βιβλία για την Κύπρο. Κάτι ανάλογο δεν σκεφτήκαμε συλλογικά να πράξουμε κυβερνήσεις, υπουργεία και Πανεπιστήμια. Το πραγματοποίησαν εκείνα τα πεινασμένα και εξαντλημένα παιδιά της Κατοχής.

Στις 15 Νοεμβρίου 1942 ο Ροδίων παρουσίασε σε Γενική Συνέλευση του «Κοινού Κυπρίων» την εργασία του «Η Κύπρος κατά την επανάσταση του 1821. Δύο αποκαλυπτικά έγγραφα των Γενικών Αρχείων του Κράτους». Η ανακοίνωση δημοσιεύεται από τον Γιώργο Χατζηκωστή. Περιλαμβάνει και τις δύο εκκλήσεις των Κυπρίων προς τον Καποδίστρια του 1828, που κατόπιν δημοσίευσαν ο Εμμ. Πρωτοψάλτης, ο Ν. Καραπατάκης, κ.ά., και σήμερα είναι πασίγνωστες. Ο πρώτος που φαίνεται ότι τις εντόπισε και τις ανακοίνωσε ήταν ο Ροδίων Γεωργιάδης, τον Νοέμβριο του 1942, στην Αθήνα. Μεταφέρουμε εδώ ένα απόσπασμα από τον επίλογο της ανακοίνωσης: «*Ελπίζω και πιστεύω ότι το «Κοινόν Κυπρίων» θα είναι σε θέση κάποτε να παρουσιάση στον κόσμο την πραγματική Κύπρο του 1821 ευρύνοντας τον κύκλο της εργασίας μας με την συστηματική και οργανωμένη έρευνα σ' όλα τα αρχεία που υπάρχουν κι εδώ και στην Κύπρο. Είναι μια δουλειά, που μας επιβάλλεται απ' αυτό τον κύριο και πρωταρχικό σκοπό, που θέσαμε. Οι καλοθελητές της Κύπρου έτσι και μόνο μπορούν να σωπάσουν βλέποντας την παταγώδη πραγματικότητα μέσα απ' τα βάθη της Ιστορίας και των γραπτών ή αγράφων μνημείων.»*

Μια βδομάδα αργότερα, όπως προνοούσε το σκεπτικό της ίδρυσης του «Κοινού Κυπρίων» αλλά και των μαζικών νεολαιϊστικών αντιστασιακών οργανώσεων της ίδιας περιόδου, τα μέλη της οργάνωσης εξέδραμαν πεζή από τους Αμπελόκηπους στη Φιλοθέη, σε μια εκδρομή «Ομορφη και Πελλά», όπως την ανήγγειλε το έμμετρο χειρόγραφο πρόγραμμά της.

Μια άλλη αξιόλογη ενότητα αποτελούν τα σατιρικά φύλλα της χειρόγραφης εφημερίδας «Αστεία Κυπρίων» που μας προσφέρουν πλούτο πληροφοριών για τη δράση του συσσιτίου της Εστίας Κυπρίων, που άρχισε τη λειτουργία του στις 29 Δεκεμβρίου 1941, στη γωνία της Φιλελλήνων 2 με Μητροπόλεως, στο Σύνταγμα. Στην άλλη πλευρά του δρόμου, στον αριθμό 3, στη γωνία Φιλελλήνων με Όθωνος, στεγάστηκαν τα γραφεία και η διαχείριση του συσσιτίου. Για την καλύτερη λειτουργία του συσσιτίου, όπου σιτίζονταν περισσότεροι από 1000 Κύπριοι, πέρα από την προσφορά εθελοντικής εργασίας από επώνυμες Αθηναίες και Κύπριες κυρίες και δεσποινίδες εργοδοτήθηκαν 15 περίπου πρόσωπα. Εκτός από το εργατικό προσωπικό οι υπόλοιποι ήταν φοιτητές, φοιτήτριες ή πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διευθυντής της Διαχειριστικής Επιτροπής διορίστηκε ο γιατρός Γλαύκος Κασουλίδης, ταμίας ο φοιτητής Φρίξος Πετριδής και αποθηκάριος ο φιλόλογος Ροδίων Γεωργιάδης. Η εφημερίδα «Αστεία Κυπρίων» με άφθονη σάτιρα περιγράφει εκείνες τις τραγικές ημέρες και τις αγωνιώδεις προσπάθειες των Κυπρίων φοιτητών και οικογενειών της Αθήνας για φαγητό. Σημειώνω τα πειράγματα προς την Ήβη Χατζηιωάννου, που μόλις είχε ανακοινώσει τους αρραβώνες της με τον Γλαύκο Κασουλίδη και την προσφωνούσαν δεσποινίδα Κασουλίδου, ενώ ο Φρίξος Πετριδής παρουσιάζεται ως μανιώδης και ...ειδικός επί του Χρηματιστηρίου. Ο θάνατος και οι καθημερινοί κίνδυνοι που παραμόνευαν φαίνεται να περιφρονούνται ή να χλευάζονται.

Στον ίδιο τόμο περιλαμβάνονται: Ένα φύλλο του Απριλίου 1933, της χειρόγραφης σχολικής εφημερίδας «Σάλπιγξ» με «ιδιοκτήτη» τον Ροδίωνα, μαθητή του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Τα συγκλονιστικά γράμματα με τον επιθανάτιο αποχαιρετισμό προς τον Ροδίωνα της πρώτης του αγαπημένης, το Νοέμβριο του 1938, που την αρραβόνιασαν οι δικό της για να την χωρίσουν από αυτόν, και λίγα χρόνια αργότερα πέθανε από μηνιγγίτιδα. Επιστημονικές εργασίες, στίχοι και ένα φύλλο της σατιρικής χειρόγραφης εφημερίδα της Φιλοσοφικής Σχολής, «Ο Ιχθυοκύων». Δημοσιεύεται, τέλος, ο κατάλογος του Κυπριακού εθελοντικού λόχου του ελληνοϊταλικού πολέμου του 1940, το ημερολόγιο της πορείας προς το μέτωπο και της άδοξης επιστροφής, και το αντίγραφο της ημερήσιας διαταγής της 20ης Απριλίου του 1941 με την εύφημη μνεία προς τον εθελοντή στρατιώτη Ροδίωνα Γεωργιάδη, «*διότι επέδειξεν ηρωισμόν και αυτοθυσίαν απαράμυλλον, δίνων ούτω το παράδειγμα εις τους στρατιώτας του, της περιφρονήσεως του θανάτου*».

Ο δεύτερος τόμος περιλαμβάνει φροντιστηριακά μαθήματα του Ροδίωνος, περιλήψεις του μαθήματος της Ιστορίας για το Γυμνάσιο και προετοιμασίας για το Πανεπιστήμιο, την ανακοίνωση του Ροδίωνος με τίτλο «Η Κύπρος κατά την επανάσταση του 1821» στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, και την τελευταία του χρονολογημένη εργασία της 4ης Ιανουαρίου 1943 με τίτλο «Κυπριώτες αγωνιστές για τη λευτεριά της Αθήνας». Δυο βδομάδες αργότερα ο Ροδίων συνελήφθη από τους Γερμανούς και ξεκίνησε η μαρτυρική του πορεία προς τον θάνατο. Στον ίδιο τόμο περιλαμβάνονται οι μελέτες του Ροδίωνος «Κύπρος η ελληνική νύμφη της Μεσογείου», «Η Κύπρος ύστερα από τα Οκτωβριανά του 1931. Γεγονότα και συμπεράσματα», «Εκπαίδευση και σχολεία στην Κύπρο», σχόλια πάνω στα κείμενα του Αγίου Νεοφύτου και «Λαογραφικά για τον τοκετό». Ακολουθεί η πολυσέλιδη μετάφραση του έργου του Stanley Casson «Η Κύπρος κατά την αρχαιότητα», που αυτή και μόνο αποδεικνύει την ασίγηστη ερευ-

νητική φλόγα του νεαρού Κύπριου φιλόλογου.

Εάν οι δύο τόμοι στους οποίους αναφερθήκαμε αναδεικνύουν ένα πρόωρα χαμένο προικισμένο πνευματικό άνθρωπο, που οπωσδήποτε θα άφηνε τη σφραγίδα του στην κατοπινή ιστορία της Κύπρου, εάν δεν χανόταν τραγικά στο ναζιστικό κρεματόριο του Βραδεμβούργου, ο τρίτος τόμος είναι μια μεγάλη κληρονομιά προς την ιστορία της Κύπρου: Περιλαμβάνει 414 έγγραφα με πληροφορίες για περισσότερους από 500 Κύπριους αγωνιστές του 1821, όπως τα ανέγραψε ο Ροδίων, με τη βοήθεια ή τη συνεργασία του Πάνου Λεβέντη, φοιτητή της Φιλοσοφικής και του αδελφού του, Μιλτιάδη Γεωργιάδη. Τα έγγραφα αυτά εντοπίστηκαν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, αντιγράφηκαν μεθοδικά, όπου υπήρχαν αναφορές σε Κύπριος, Κυπριώτης, Κυπραίος, κ.ο.κ., και ετοιμάζονταν για επεξεργασία και έκδοση. Όταν συνελήφθη ο Ροδίων, σε ένα αγωνιώδες γράμμα του από την Αίγινα, ζήτησε από τη μητέρα του να φροντίσει να διαφυλάξει την ερευνητική του εργασία στα Αρχεία. Αυτή ήταν η μεγάλη του έγνοια. Τα έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας, σχεδόν εβδομήντα χρόνια από τότε, σε μια εποχή που είναι της μόδας η συζήτηση για το γράψιμο της «νέας Ιστορίας», με όλες τις ακραίες γραφικότητες που παρακολουθούμε. Οι γνώσεις που μας κομίζουν τα έγγραφα της έρευνας του Ροδίωνα είναι εκπληκτικές, καθώς αποτελούν ένα πολύτιμο corpus πηγών για την ποικιλόμορφη συμμετοχή της Κύπρου στον αγώνα της παλιγγενεσίας του 1821. Σημειώνω τους ατελείωτους καταλόγους ονομάτων, αλλά και το ότι παρακολουθούμε την επανάσταση, όπως ακριβώς εξελίχθηκε: Ηρωισμοί, θυσίες τα απελευθερωτικά σχέδια για την Κύπρο και τους «ενδόξως και ηρωϊκώς πεσόντες», αλλά και φόνοι, κλοπές, δολοπλοκίες, εσωτερικές αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις, ανακρίσεις, συλλήψεις και φυλακίσεις Κυπρίων αγωνιστών. Από τα πιο σημαντικά, ένα γράμμα του Χαράλαμπου Μάλη, του Σεπτεμβρίου 1824, προς το υπουργείο Εσωτερικών που ζητά να δοθεί ένα σπίτι στο Ναύπλιο εις τους Κυπρίους, «διά να ενεργούν τις υποθέσεις της Κύπρου». Είναι μια πολύτιμη συλλογή εγγράφων για την οποία η κυπριακή ιστοριογραφία θα ευγνώμονει τον αγλαόκαρπο Ροδίωνα.

Με την έκδοση του «Αρχείου» από τον Γιώργο Χατζηκωστή, ο Ροδίων Γεωργιάδης αποκαθίσταται στη θέση που του αναλογεί: Εκτός από τον πρώτο συστηματικό ερευνητή του κυπριακού εθελοντισμού και μια μορφή που εκπροσωπεί την πατρίδα του στην πανελλήνια Αντίσταση, ο πρόωρα χαμένος Κύπριος φιλόλογος αποδεικνύεται μια κορυφαία προσωπικότητα, που θα διαδραμάτιζε οπωσδήποτε σημαντικό ρόλο στην πνευματική και πολιτική ζωή της μεταπολεμικής Κύπρου.

ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ

Αναπληρωτής καθηγητής
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Μαρούλας Γιασεμίδου-Κάτζη: *Κοιλάνι*. Το Χωριό, η Ιστορία και ο Κόσμος του. Λεμεσός, εκδοτικός οίκος «Κυπροέπεια».

Πολύ καθυστερημένα πήρα στα χέρια μου το βιβλίο αυτό, χαρισμένο από τη συγγραφέα, αγαπητή συμφοιτήτρια και εκλεκτή φιλόλογο Μαρούλα Γιασεμίδου-Κάτζη. Η αξία του με υποχρεώνει να ασχοληθώ μαζί του, έστω κι αν έχει διαρρεύσει μεγάλο χρονικό διάστημα από την πρώτη του έκδοση. Άλλωστε, στόχος μας από τη θέση αυτή είναι να ενημερώνουμε το αναγνωστικό κοινό για κάποιες ενδιαφέρουσες κυπριακές κυρίως εκδόσεις, από εκείνες που διαβάζουμε, παρουσιάζοντας σε κάποια έκταση το περιεχόμενό τους και προβαίνοντας ταυτόχρονα και σε κάποιες αξιολογικές τοποθετήσεις.

Πρόκειται για μια καλαίσθητη έκδοση 370 σελίδων, μεγέθους 31X23,5 εκ. με πλούσια εικονογράφηση, το οποίο αναφέρεται στο παρελθόν, αλλά και το παρόν του χωριού Κοιλάνι. Δίνει, έτσι, μια εικόνα της ζωής του χωριού όπως διαμορφώθηκε στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας, σ' όλα τα χρόνια της αγγλοκρατίας και στα χρόνια της ανεξαρτησίας που συμπίπτουν και με την παρακμή της υπαίθρου. Κατά την τουρκοκρατία το χωριό ήταν κέντρο ενός από τα 16 διαμερίσματα, στα οποία χώρισαν οι Τούρκοι το νησί, κάλυπτε δε είκοσι χωριά. Επί αγγλοκρατίας υπήρχαν εκεί πολλά κυβερνητικά γραφεία, επειδή εξακολουθούσε να είναι ένα πραγματικό κεφαλοχώρι, το μεγαλύτερο της επαρχίας. Το 1946 ο πληθυσμός του έφτανε τους 1397. Μετά την ανεξαρτησία λόγω της αστυφιλίας υπέστη την καθίζηση που σημειώθηκε και σε άλλες αγροτικές κοινότητες, με αποτέλεσμα το φημισμένο αυτό κρασοχώρι να κατοικείται σήμερα βασικά από ηλικιωμένους. Παλαιότερα το δημοτικό σχολείο έφτασε να έχει έξι δασκάλους, αλλά το 2000 διαλύθηκε και τα παιδιά πηγαίνουν στο Περιφερειακό Τριμίκλινης.

Κάποιες σημαντικές πρωτοβουλίες που ανέλαβε ο Όμιλος Κοιλανιωτών και οι τοπικές αρχές συμβάλλουν στην αναζωογόνηση του χωριού και στην αναβάθμισή του σε ελκυστικό μέρος, ιδιαίτερα το καλοκαίρι, για τους απόδημους Κοιλανιώτες και όχι μόνο.

Προσφορά προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί και η παρούσα έκδοση, που βοηθά στο να ζωντανέψει μνήμες, να προβάλλει ομορφιές και επιτεύγματα των κατοίκων και να περιγράψει και επαινέσει πρωτοβουλίες και δραστηριότητες στο πλαίσιο των προσπαθειών για βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ανθρώπων που διαβούν στην κοινότητα, αλλά και εκείνων που την επισκέπτονται έστω και ευκαιριακά.

Όταν παρακολουθούσα μέσω της ετήσιας Κυπριακής Βιβλιογραφίας την εκδοτική παραγωγή του τόπου μας, διαπίστωσα, πράγμα που έχω γράψει σε προηγούμενα βιβλιοκριτικά σημειώματά μου, ότι υπάρχει μια αύξηση στην έκδοση βιβλίων που καταπιάνονται με διάφορα χωριά μας. Προσπαθώντας να ερμηνεύσω το γεγονός αυτό, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι τούτο συνδέεται με την τουρκική εισβολή και κατοχή, με τρόπο άμεσο ή και έμμεσο.

Συγκεκριμένα υποστήριξα – και εξακολουθώ να υποστηρίζω – ότι η εκδίωξη από τις πα-

τρογονικές εστίες μάς ευαισθητοποίησε ακόμη περισσότερο για τις ρίζες μας και μας ώθησε να αναζητούμε πιο έντονα στηρίγματα αυτοβεβαίωσης. Τα βιβλία για τις κατεχόμενες περιοχές αποτελούν για μεν τους παλιούς αφορμή ανασπόλησης και ανάμιξης, για δε τους νέους πρόκληση για γνωριμία με τις ρίζες τους και διέγερση του πόθου για την ανάκτηση των απολεσθέντων.

Πέρα όμως από τα βιβλία για τα κατεχόμενα υπάρχουν και άλλα – ίσως περισσότερα – για τις ελεύθερες περιοχές, όπως συμβαίνει με το υπό επισκόπηση βιβλίο. Στις περιπτώσεις αυτές κινητήριες δυνάμεις για τους συγγραφείς είναι ασφαλώς η αγάπη για την έρευνα, η φιλοδοξία να αναδειχτεί ο τόπος καταγωγής τους, η άμιλλα μεταξύ των διαφόρων περιοχών, η ανάγκη να μελετηθούν οι οποιοσδήποτε αλλαγές, κοινωνικοοικονομικές και άλλες που είχαν σημειωθεί στη διαρροή του χρόνου, και ενδεχομένως να διασωθούν όσα στοιχεία δεν υπέστησαν την αναπόδραστη επίδραση της τεχνολογικής εξέλιξης. Έμμεσα όμως λειτούργησαν, κατά την άποψή μου, και άλλοι παράγοντες που συνδέονται με την τουρκική κατοχή. Η θλιβερή εμπειρία από τα κατακτηθέντα εδάφη μας, όπου θησαυροί της πολιτιστικής μας κληρονομιάς συλήθηκαν, ξαναεμίστηκαν ή καταστράφηκαν, τοπωνύμια αλλοιώθηκαν, μνήμες των ανθρώπων για τόπους και ανθρώπους και εκφάνσεις των ποικίλων δραστηριοτήτων τους εξασθένησαν ή κάποιες από αυτές τις πήραν μαζί τους στον τάφο μαζί με τον πόθο της επιστροφής οι γεροντότεροι, δημιούργησαν την ανάγκη να διασωθούν τα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας των ελεύθερων περιοχών από τον κίνδυνο της εξαφάνισής τους, λόγω του ελλοχεύοντος κινδύνου στην ημικατεχόμενη πατρίδα μας.

Στον Πρόλογό της η συγγραφέας μας πληροφορεί ότι τα κριτήρια, επί τη βάση των οποίων έγινε η συγκέντρωση κι επιλογή του υλικού, ήταν από τη μια η επιθυμία να καταγραφούν τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα του τρόπου ζωής των ανθρώπων της κοινότητας και από την άλλη η ανάγκη να προσφερόμενα στοιχεία να βασίζονται σε κατά το δυνατό ακριβείς πληροφορίες και αυθεντικά ντοκουμέντα. Έτσι, το βιβλίο περιστρέφεται γύρω από τις ασχολίες των κατοίκων, τις τέχνες, πλευρές της οικονομικής ζωής, τα γράμματα, τα έθιμα, εκείνες τις δραστηριότητες που παρήγαγαν πολιτισμό, την ψυχαγωγία, τους κοινωνικούς θεσμούς και τα πληθυσμιακά δεδομένα.

Το βιβλίο περιλαμβάνει Πρόλογο, Ευχαριστίες, Εισαγωγή και ποίημα για το Κοιλάνι από τη συγγραφέα και Λίγα Λόγια από τον πρόεδρο του Ομίλου Κοιλανιωτών γιατρό Ιωάννη Ιωαννίδη, ακολουθεί το κύριο σώμα του βιβλίου, και το βιβλίο ολοκληρώνεται με Βιβλιογραφία, Ευρετήριο, Γλωσσάρι, Κατάλογο Χωριών, Βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέας και Χάρτες. Το κύριο σώμα του βιβλίου διαρθρώνεται σε τέσσερα Μέρη και 25 Κεφάλαια με διάφορες υποδιαρέσεις. Πριν από το κάθε μέρος υπάρχει εισαγωγή που κατατοπίζει σε γενικές γραμμές περιληπτικά για τα κεφάλαια που ακολουθούν. Στη συνέχεια παρατίθενται οι τίτλοι των 25 κεφαλαίων, για να φανεί το εύρος και η ποικιλία των θεμάτων που καλύπτονται στο βιβλίο. Τα μέρη και τα κεφάλαια που περιλαμβάνονται στο κάθε ένα είναι: Μέρος Πρώτο. Το χωριό, οι άνθρωποι και η ζωή τους, με τα ακόλουθα 16 κεφάλαια: 1. Γεωγραφικά – Γεωλογικά στοιχεία, 2. Ιστορικά στοιχεία, 3. Η ονομασία του χωριού, 4. Το Κοιλάνι ως διοικητικό κέντρο του διαμερίσματος, 5. Το Κοιλάνι ως εμπορικό κέντρο, 6. Αγροτικές εργασίες-Αμπελοαγωγή, 7. Εργασίες εκτός του χωριού, 8. Η Κολανιώτισσα και η ζωή της, 9. Η Γυναίκα επαγγελματίας, 10. Παρατσούκλια ή και επίθετα που απαντούν στο Κοιλάνι, 11. Η φυσιογνωμία και η αρχιτεκτονική του χωριού, 12. Τα τοπωνύμια της περιοχής, 13. Η ψυχαγωγία, 14. Η ύδρευση του Κοιλανιού-Καθαριότητα-Φωτισμός, 15. Οι Τούρκοι του χωριού, και 16. Προσωπικές αναμνήσεις τους από τη ζωή στο Κοιλάνι. Μέρος Δεύτερο Πατρίδα-Παιδεία-Θρησκεία, με τα κεφάλαια 17-21. 17. Κοιλανιώτες που έλαβαν μέρος στους αγώνες του Έθνους, 18. Η Παιδεία, 19. Οι εκκλησίες και τα ξωκλήσια του χωριού, 20. Η θρησκευτική ζωή των Κοιλανιωτών, 21. Μεγάλοι άνδρες. Μέρος Τρίτο. Το

σημερινό Κοιλάνι, με ένα κεφάλαιο, το 22, και Μέρος Τέταρτο. Λαϊκός Πολιτισμός, με τα κεφάλαια 23. Ήθη και Έθιμα, 24. Λαϊκή μαγειρική και ζαχαροπλαστική, και 25. Τα παραμύθια της γιαγιάς.

Χωρίς να σημαίνει ότι υποτιμώ τη σημασία των άλλων κεφαλαίων, οι προσωπικές μου προτιμήσεις και ενδιαφέροντα με έκαμαν να σταματήσω περισσότερο σε ορισμένα κεφάλαια. Τούτο δεν σημαίνει ότι τα άλλα δεν χρειαζόταν να περιληφθούν στο βιβλίο – ίσα ίσα που αυτά συμβάλλουν στην πληρότητά του, όπως θα εξηγήσω παρακάτω. Τα κεφάλαια, λοιπόν, στα οποία επικεντρώσα την προσοχή μου είναι: Το Κοιλάνι ως εμπορικό κέντρο, Αγροτικές εργασίες-Αμπελουργία, Η Κολωνιώτισσα και η ζωή της, Η Γυναίκα επαγγελματίας, Προσωπικές αναμνήσεις τους από τη ζωή στο Κοιλάνι, Κοιλανιώτες που έλαβαν μέρος στους αγώνες του Έθνους, Η Παιδεία, και Μεγάλοι άνδρες.

Η εξήγηση είναι, νομίζω, απλή. Πέρα από τη σημασία που έχει το γεγονός της ειδικής αναφοράς στην Κοιλανιώτισσα, τα κεφάλαια αυτά με τον ένα ή τον άλλο τρόπο καλύπτουν όλο το φάσμα της ζωής και της δραστηριότητας στο Κοιλάνι, αλλά και την ευρύτερη επίδραση και απήχηση Κοιλανιωτών. Εδώ πληροφορούμαστε για την Οικονομία του χωριού, με τα παντοπωλεία, τους μεγάλους σημασίας νερόμυλους και τις αλευρομηχανές, τα εργαστήρια και τις μικροβιοτεχνίες, τη συγκοινωνία και επαγγέλματα που έχουν σχέση με τη μακρά μουσική παράδοση του τόπου, όπως οι βιολάρηδες και οι οργανοποιοί. Δεν μπορούσε, φυσικά, να λείπει αναφορά στην αμπελουργία, αφού πρόκειται για σημαντικό κρασοχώρι. Οι προσωπικές αναμνήσεις του παλιού δικηγόρου Γιάγκου Ποταμίτη, των εκπαιδευτικών Χριστάκη Νικολάου και Κώστα Γιάννακα και των τοπικών αρχόντων Πολύκαρπου Μουζούρη και Ανδρέα Χαρή, εκτός από το πλήθος των πληροφοριών που διασώζουν, δίνουν και μια αίσθηση δροσιάς με τη ζωντανή αφήγηση. Στο κεφάλαιο για τους εθελοντές στους εθνικούς αγώνες μαθαίνουμε, ανάμεσα σε άλλους, για τις σημαντικές μορφές των Χαρίλαου Αποστολίδη και Κωνσταντίνου Ναθαναήλ Κοιλανιώτη Μιχαηλίδη των βαλκανικών πολέμων, και του Σωκράτη Πουλαχέρη της Μεγάλης Αντρες που κατόρθωνται από το Κοιλάνι, οι οποίοι δεν είναι ομολογουμένως λίγοι. Η ύπαρξη τόσο σημαντικών μορφών στους περασμένους αιώνες, όπως ήταν οι Λεόντιος Ευστράτιος, αρχιεπίσκοπος Παίσιος, αρχιμανδρίτης Κυπριανός, Αθανάσιος Κασσαβέτης, Ανθέμιος Αντιοχείας και Γεράσιμος Γ΄ οικουμενικός πατριάρχης, δεν μπορεί να μην έχει σχέση με το θέμα Παιδεία, στο οποίο αφιερώνονται αρκετές σελίδες, κυρίως βέβαια για τα νεότερα χρόνια, για τα οποία υπάρχουν και περισσότερες πληροφορίες.

Μίλησα προηγουμένως για πληρότητα του βιβλίου κι επανέρχομαι. Πραγματικά δυσκολεύομαι να σκεφτώ τομέα που θα έπρεπε να περιληφθεί στο βιβλίο και να μην έχει στην παρούσα έκδοση καλυφθεί. Πέρα όμως από τα περιεχόμενα, υπάρχουν στοιχεία, τα οποία προσωπικά θεωρώ απαραίτητα σε τέτοιου είδους βιβλία (όπως το Ευρετήριο) και επανειλημμένα τόνισα σε βιβλιοπαραρτήσεις μου. Επιπρόσθετα προς το Ευρετήριο, το βιβλίο παραθέτει και Βιβλιογραφία και Γλωσσάριο. Το βιβλίο, όπως έχει ήδη σημειωθεί, καλύπτει το παρελθόν, αλλά και τη σύγχρονη πραγματικότητα στο Κοιλάνι (πρβλ. ανάμεσα σε άλλα, τα Μουσεία, Εκκλησιαστικό, Αμπελουργικό, σ. 230 και τα Οινοποιεία, σ. 241), βασίζεται σε αξιόπιστες πηγές, διαθέτει πλούσια εικονογράφηση, με φωτογραφίες παλαιότερες, αλλά και πρόσφατες, από πλευράς εμφάνισης έχει άνεση, απλοχωριά, με ευανάγνωστα στοιχεία. Η μόνη μου διαφωνία σε ό,τι αφορά στην εμφάνιση είναι το γυαλιστερό χαρτί που δυσκολεύει το διάβασμα ιδιαίτερα τη νύχτα.

Νομίζω ότι η βασική αρετή του βιβλίου είναι το ότι γράφτηκε με πολλή αγάπη, πράγμα που είναι έκδηλο από την πρώτη στιγμή που ανοίγεις το βιβλίο, ήδη από τον Πρόλογο. Τη συγκινεί το παρελθόν, γιατί, όπως με γλαφυρότητα γράφει: «Μπροστά στη θύελλα της αέναης αλλαγής, στον "πληθωρισμό προϊόντων και ιδεών", μπροστά στη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και

της κατανάλωσης, ο άνθρωπος στέκει με δέος και άθελά του στρέφει νοσταλγικά τη σκέψη του σε κάποιους άλλους καιρούς, πιο στερημένους μα πιο πλούσιους, πιο κοπιαστικούς μα πιο άνετους, πιο δύσκολους μα πιο ανθρώπινους. Τότε που ο μόχθος ημέρευε και άγιαζε τις ψυχές των ανθρώπων. Τότε που τα αντικείμενα διατηρούσαν την πραγματική και συναισθηματική τους αξία, τότε που ο τεχνίτης έβαζε την προσωπική του σφραγίδα στο έργο του κι ο ιδιοκτήτης το διατηρούσε σαν ιερό κειμήλιο. Τότε που η ψυχαγωγία ταυτιζόταν με την ευτυχία του συνόλου και η λύπη ήταν κοινό βάρος. Κι ο ρυθμός της ζωής ήταν εναρμονισμένος με τα ανθρώπινα μέτρα κι όχι με κείνα της μηχανής».

Άφησα τελευταίο, γιατί ήθελα να δώσω μεγαλύτερη έμφαση, το ήθος της συγγραφέως, το οποίο είναι διάχυτο σε ολόκληρο το βιβλίο: στον τρόπο, με τον οποίο παρουσιάζει τους πληροφοριοδότες της και γενικά τις πηγές της – δεν παραλείπει να ευχαριστήσει για κάθε βοήθεια που της παρασχέθηκε, μικρή ή μεγάλη. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει επί του προκειμένου για το γεγονός ότι παραθέτει στο κεφάλαιο «Η θρησκευτική ζωή των Κοιλανιωτών» αυτούσιο το κείμενο του εκπαιδευτικού Αθανάσιου Χριστοδουλίδη, ο οποίος είχε πεθάνει πολύ πριν την έκδοση του βιβλίου, και δεν παραλείπει να το σημειώσει. Επίσης δεν παραλείπει να εντοπίσει και υποδείξει τομείς, για τους οποίους πιστεύει ότι είναι αναγκαία περαιτέρω έρευνα, όπως για παράδειγμα η ύδρευση και τα τοπωνύμια.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Στέλλας Σπύρου: *Αενάως ιστορώ*, Λευκωσία 2008, Κούλας Παρασκευά: *Γη μου πελαγινή. Ποιήματα*. Λεμεσός 2008

Το πρώτο βιβλίο, αυτό της Στέλλας Σπύρου, είναι ένα φροντισμένο από αισθητικής απόψεως βιβλίο 52 σελίδων με 35 ποιήματα, στα οποία συντίθενται μνήμες αρχέγονες, βυζαντινές, φράγκικες, βενετσιάνικες, μνήμες αρχαιοελληνικές, διαιώνιες, αναπνοές του νυν και του αεί, εικόνες και ήχοι, γεύσεις και μυρωδιές της Κερύνειας, της μείζονος και της ελάσσονος, πόνος και αναστεναγμοί από τα κατάβαθα της ψυχής για το τουρκοπάτημα, όλα σχετικά με τη γενέτειρά της πόλη, την Κερύνεια, για την οποία γράφει:

Δεν αντέχω μακράν της ακτής σου Κερύνεια («Βροχής Παρηγορία»), σ. 19,

Ζωή χωρίς την Κερύνεια μας,/ δεν είναι Ζωή («Η θωριά του»), σ. 26,

Ν' ακούω να θωρώ την Κερύνεια,/ να μεταγγίζομαι το αίμα της («Κύμα»), σ. 28.

Μέσα από τους στίχους της Στέλλας Σπύρου παρελαύνουν πρόσωπα σύγχρονα, αλλά και παλιότερα, μυθολογικά, ανασταίνεται η φύση της Κερύνειας, την οποία η ποιήτρια κατορθώνει να αναπαραστήσει μπροστά μας σε όλη της τη χάρη, προβάλλονται σύμβολα από την ιστορία και την παράδοσή μας, αποκρυσταλλώνονται πόνος και καημοί και πόθοι.

Στις κορφές σου περπατούν ακοίμητοι,/ Ακρίτες, Ερημίτες, Γέροντες σεβαστοί, έφηβοι,/ σημάδια των αιώνων χαράκωνουν το κορμί σου,/ θάμνοι μυριστικοί, σοφές ελιές και τερατσιές πλουμίδκια σου,/ κι η Άνοιξη χρωμάτων παναύρι,/ σκέπη στοργική ο Ισκιος σου,/ άγγελιο κανοναρχούν στα ξωκλήσια σου,/ η Ρήγαινα φωτιές στο Κάστρο προμαντεύει,/ τον φόβο που φέρνει η θάλασσα,/ την πυρά του 1974,/ η Κερύνεια δεν ξεψυχά («Πενταδάκτυλος»), σ. 40.

Με τη χρήση χαρακτηριστικών λέξεων της κυπριακής διαλέκτου (π.χ. αναμαλλιαρκές, δκυόσμη, θρουμπιού, καπαρκές, κουζα, παράτζαιρα, πλουμίδκια, ποθέγκα, πουρκούρι, σεντούτζια, χάραμαν του φου) προσθέτει κάποιες πινελιές διακοσμητικές στην πανταχού παρούσα εντοπιότητα.

Κι εγώ ντύνω με λέξεις ό,τι ψιθυρίζει ο άγγελός μου/ τις μεταμεσονύκτιες ώρες,/ για τη ζωή που τρέχει σαν τον ήλιο,/ παρασάγγες μακριά από την Κερύνεια («Όλα βέβαια και αιώνια»), σ. 12.

Για τους πλείστους ποιητές που γράφουν για τη συμφορά της κατοχής και την κατεχόμενη γη μας, η απελευθέρωση τοποθετείται στο μέλλον ως μνήμη, ως απαντοχή κι ελπίδα κι ως θέληση που κρυφοκαίει στην καρδιά μας, ενώ για τη Σπύρου η ελευθερία δεν τοποθετείται στο μέλλον, είναι παρούσα και δρασκελά αέρινη τους τόπους της Κερύνειας σαν όνειρο που όμως το πιστεύει ωςάν πραγματικότητα.

Τούρκος κανένας δεν μολύνει πια αρχαίες ρίζες και κλαδιά,/...Ελευθερία ψάλλει ο κόσμος,/ σαν όνειρο αληθινό και αστείρευτο, το πιστεύω,/...σαν όνειρο χαρά των ματιών,/...όνειρο που το πιστεύω («Με θέα στους αιώνες»), σ. 17.

Και αλλού,

Κάθε νύκτα ο τόπος ελευθερώνεται,/ οι πέτρες αρχίζουν να μιλούν,/ ο τόπος έρχεται σαν μεταμεσονύκτιος ψαλμός αγγέλων,/ ο μανδύας του μας τυλίγει,/ με κλειστά μάτια, ανοικτή την ψυχή,/ τρέχουμε στους δρόμους,/...η μνήμη ξεκλειδώνει τα ορυχεία της ιστορίας,/...ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ διεκδικούμε με μνήμη οδυνηρή και αδάμαστη,/ θωρώντας ασκαρδαμυκτί τόπους ελληνικούς, παλαιόθεν («Ορυχεία της ιστορίας»), σ. 22-23.

Πολύ πρωτότυπο ως εύρημα, αλλά και ως εκτέλεση, το ποίημα «Το κείν της Ιούς» αποδίδει με ένα τρόπο μοναδικό τη φυσιογνωμία της Κερύνειας.

Υλικά

7 ροδοπέταλα κόκκινα από ρόδα του δειλινού
9 ροδοπέταλα λευκά από ρόδο του πρωινού
5 κυκλαμινοπέταλα ροζ από το αυριανό κυκλάμινο
1 καπελάκι μέλι
2 καπελάκια αλεύρι
Λίγο ανθόνερο ανοιξιτιάτικης βροχής
Λίγα φύλλα χριστουγεννιάτικης ελιάς
Λίγα φύλλα βασιλιτζιάς του κήπου, όχι της γλάστρας
Χυμό από τα μήλα των εσπερίδων
Διάφορα πέταλα ανθέων της εποχής, για το γαρνίρισμα.

Εκτέλεση

Αφήνετε λίγη ώρα το αεράκι να χαϊδέψει τα υλικά ελαφρά, ανοίγετε και το παράθυρο κατά τη μεριά της Κερύνειας, για να τα δροσίσει η θαλασσινή της αύρα.

Μετά μ' ένα φτερό περιστεριού αναδεύετε το μείγμα, μέχρι να γίνει απαλό σαν πούπουλο χελιδονιού που ξαναβρίσκει τη φωλιά του.

Αφήνετε το κείν έξω μέχρι το πρωί, για να πάρει λίγο από το χρώμα του φεγγαριού και λίγο από τα χρώματα του ανατέλλοντος ηλίου.

Το πρωί το στολίζετε με πέταλα πολύχρωμα και το σεβρίζετε με δροσοσταλιές και μέλι από κυψέλη πηλίνη, σ. 33.

Ελπίζω να έγινε σαφές από τους στίχους που έχουμε παραθέσει πόσο έντονα νοιώθει η ποιήτρια για την Κερύνεια, για την οποία έχει τεχνουργήσει θαυμάσιες εικόνες. Η ικανότητά της να πλάθει εικόνες είναι πραγματικά εκπληκτική. Και κάτι άλλο ακόμη όσον αφορά τα μορφικά

γνωρίσματα της ποιήσής της. Δεν υπάρχει διασκελισμός σχεδόν ποτέ και το νόημα ολοκληρώνεται κάθε φορά στον κάθε στίχο, ο οποίος σε όλες τις περιπτώσεις κρύβεται με κόμμα, πράγμα που δίνει την εντύπωση πως η ποιήτρια θέλει απνευστί να συμπεριλάβει όσα στο ποίημα θέλει να σημαίνει.

*Έτσι που η βροχή άφθονη πέφτει,/ μυριάδες στόματα της γης τη ρουφούν./ βαθιά οι αοχάι-
ες γιαγιάδες ριγούν,/ ξεμουδιάζουν, ανασταίνονται,/ ντύνονται υδάτινα μιάτια./ δένουν τα σα-
ντάλια τους,/ φορούν χρυσακίδες στα μαλλιά και λαλούν./ είμαστε εδώ, είμαστε εδώ./ Μη μιας
λησμόνει («Οι αοχάιες γιαγιάδες»), σ. 16.*

Η ποιήτρια Στέλλα Σπύρου είναι μια ευαίσθητη φωνή, έμπλεως από μνήμες, από εικόνες και ήχους, γεύσεις και μυρωδιές της Κερύνειας, της μείζονος και της ελάσσονος, της γενέτειράς της Κερύνειας, η οποία ρέει στις φλέβες της και η οποία μετά την καταστροφή τής έγινε έρωτας ασίγαστος.

Φιλολόγος και πρόσφυγας είναι, όπως και η Στέλλα Σπύρου, η ποιήτρια της δεύτερης συλλογής, που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, η Κούλα Παρασκευά. Το βιβλίο της *Γη μου πελαγι-
νή. Ποιήματα*. Λεμεσός 2008 καλύπτει 102 σελίδες και είναι χωρισμένο σε τρεις ενότητες: «Γη
μου πελαγινή», «Ευοδία» και «Lacrimae rerum», με αντιστοίχως 24 (το ένα και με μετάφραση
στα αγγλικά), 38 και 10 ποιήματα.

Πρόκειται για παραδοσιακή λυρική ποίηση, που στην πρώτη ενότητα περιστρέφεται γύρω από το δράμα της τουρκικής κατοχής εδαφών μας, με επίκεντρο τη γενέθλια γη της ποιήτριας, το Λευκόνειο, όπως καταθέτει στο ποίημά της «Λευκόνειο II» (σ. 16-17).

*Όμως, κούνια και γούρνα μου,/ περβόλι και ανάσα μου/ και φως των ομματιών μου,/ πίστη
μου και θρησκεία μου,/ αγάπη και ζωή μου./ Λευκόνειο, πατρίδα μου,/ μείνε μες στη ζωή μου
ολόιδιο,/ πασίχαρο, στύλος να κρατηθώ.*

Οι μνήμες από τα παλιά, από τους τόπους μας, όπου τώρα πατά η μπότα του Τούρκου κατακτητή, δεν την αφήνουν να ησυχάσει, καθώς είναι την πάσα ώρα και στιγμή παρούσες στην άγρυπνη συνείδηση της ποιήτριας, η οποία πονά, βέβαια, αλλά δεν απελπίζεται, επειδή την ελπίδα της στερεώνει η πίστη στο Θεό.

Η φύση, το χωριό, το σπίτι, οικογενειακές στιγμές, σκηνές καθημερινές και οικείες, τα συγγενικά πρόσωπα, ιδιαίτερα η μητέρα, όλα διαποτισμένα με τη ζειδωρη αύρα της ελπίδας είναι οι πυρήνες γύρω από τους οποίους συνθέτει τους γεμάτους συγκίνηση στίχους της η Παρασκευά.

Για τούτο και επαινεί και άλλες ποιήτριες που έχουν εμπνευστεί από ανάλογα θέματα και καταστάσεις, όπως η Κλαίρη Αγγελίδου, που ύμνησε την Κύπρο στο έργο της *Πενταδάκτυλος ο
γιος μου*. Παραθέτουμε ένα απόσπασμα από το ποίημά της με τίτλο «Στην Κλαίρη Αγγελίδου», γραμμένο στην κυπριακή διάλεκτο.

*Ό, τι της πεις αξίζει το/ τζαι κόμα παραπάνω./ Νιώθω το τζαι πιστεύω το/ τζαι τραουδώ
μαζί σου,/ γιατ' η καρδιά τα πούπαθε/ τζείνα καταλαβαίνει./ Όντας ο πόνος γίνεται / τραουδίν
τζαι μεράκκιν,/ τα παραθύρα ανοίουσιν/ γλήορα εις τον ήλιον./ Τζαι κατεβαίνει ο Χριστός/
πας στα κροδώματά μας./ χαμογελά τζαι ευλογεί/ την στράτα των παιδικιών μας (σ. 22).*

Στη δεύτερη ενότητα δεσπόζουν ποιήματα με θέματα φιλοσοφικά, υπό το φως της θρησκείας, σκέψεις για τη ζωή και τις ανθρώπινες πράξεις, το σκοπό της ζωής, τη χαρά της προσευχής για τον αναπαμό στην εν Χριστώ ζωή. Η γλώσσα της ποιήτριας, όπως θα εξηγήσουμε στη συνέχεια, είναι ανθηρή σε όλη τη συλλογή, ιδιαίτερα όμως στην ενότητα αυτή και τούτο λόγω του ότι είναι βαθιά επηρεασμένη από την εκκλησιαστική γλώσσα. Και μόνο οι τίτλοι των ποιημάτων και τα παραθέματα είναι αρκετά να τεκμηριώσουν την άποψη αυτή. «Τα έτη ημών ωσεί αράχνης εμελέτων» (σ. 42), «Εκαπνίζετο όλον διά το καταβεβηκέναι επ' αυτό τον Θεόν εν πυρί» (σ. 46),

«Και δώρησαί μοι, Κύριε, ανδρείαν πνευματικήν (σ. 47), «Ο απόροις πόρους πορίζων» (σ. 49) και άλλα.

Στο ποίημα «Ιδού το Σινά» (σ. 46) ψάλλει:

*Ιδού το Σινά./.../Μια αιώρηση,/μια ρέουσα ταλάντευση,/μια σταθερή καρδιακή εκζήτηση./
Εις το κρημνώδες ύψος/της φανέρωσης του Θεού/ο που ανεβαίνει/θεωμένος κατεβαίνει./.../*

Το χαρακτηριστικότερο ποίημα αυτής της ενότητας και από πλευράς θέματος και προσέγγισης, αλλά και από πλευράς γλωσσικής έκφρασης, είναι, νομίζουμε, το «Μέχρις ου μετέχω πνοής» (σ. 62).

Άγιε, Τρισάγιε Θεέ,/την υψηλή τη σκάλα Σου ως βλέπω/τρέμω ν' ανεβώ.../Δανείζομαι τα υποστιλώματα/των αγίων σου κι ο νους μου αίρεται./Να σε δοξάζω μες στην ομορφιά του κόσμου,/η Ωραιότης των ωραίων, δος μου./Να 'ν' όλα ανά ώραν τετραχλησιμένα/και ανά στιγμήν,/ Όμμα το Μέγα./Ζωοδωρήμον, ζώσέ με τον/ψυχορραγούντα.../Την γερασμένη μου ψυχή εγκέντρισε την./Νευρογέ, τω πνεύματί Σου τω Αγίω./Μέγα πέλαγος της φιλανθρωπίας/Λεύκανέ με, Χιονικότατε./Νά 'ναι γερά τα βήματά μου/προς την αιωνιότητα/εύριξε Θεμέλιε, αξίωσέ με./Τι άλλο να εκφέρω ο πηλός;

Η συλλογή κλείνει με την τρίτη ενότητα, όπου υπάρχουν τέσσερα ποιήματα αφιερωμένα στον Παπασταύρο Παπαγαθαγγέλου, στον πατέρα Γεώργιο Δημόπουλο, προϋστάμενο της Αδελφότητας Θεολόγων «Ο Σωτήρ», στον Γεώργιο Παυλίδη Νικαίας, πρώην Τριμυθούντος, στο θεολόγο Δημήτρη Ρουπίνα, στην Κυριακή Σούγλη, στη Μαρία Σακελλαρίου, διευθύντρια του Χριστιανικού Οικοτροφείου «Ο Μέγας Βασίλειος», και στον Πάμπο, ένα από τα θύματα του αεροπορικού δυστυχήματος του 2005.

Όπως ήταν αναμενόμενο, λόγω της θεματικής τους, όλα σχεδόν τα ποιήματα της ενότητας κινούνται βασικά στο θρησκευτικό κλίμα όχι με τον τρόπο που συμβαίνει στην προηγούμενη ενότητα, όπου η θεώρηση είναι πιο γενική, πιο φιλοσοφική, ενώ εδώ είναι πιο ανθρωπίνη, πιο προσωπική και συγκεκριμένη.

Όσον αφορά τη γλώσσα, για την οποία μιλήσαμε και προηγουμένως, σημειώνουμε μερικές σύνθετες λέξεις και κάποιες φράσεις ως παραδείγματα, για να εκφέρουμε την τελική μας θέση για το θέμα. Παιζογελούν (σ. 8), κρυφόγelo (σ. 10), μυριοφιδούσες, θεριακωμένο (σ. 20), παρθενόκρινα (σ. 25), καμαρόφρυδο (σ. 26), απαρόμοιαστο (σ. 36), ανθένια ζωγραφιά (σ. 37), μονότατος, πλουσιόδωρα (σ. 41), τρισήλιε, τρίφωτε, πανσθενουργό δύναμη (σ. 45), υπερπληθείς οικτιρμούς (σ. 49), σκάλα αγελοφόρα (σ. 50), καταλύτρα λύπη (σ. 52), υπέρπλουτος στη συγκατάβαση ο Θεός (σ. 55), πολυμέριμνες φροντίδες (σ. 55), περικάρδιον άλγος (σ. 56), πανχαρά (σ. 57), έναγχα (σ. 60), Ζωοδωρήμον, εγκέντρισε, Χιονικότατε, Εύριξε, Θεμέλιε (σ. 62), φιλόψυχε Ιησού, κοσμοκαθάριστο αίμα, μεσιτικής αγάπης, επελπίξεις, διακέντησέ μου, φιλαμάρτητη ψυχή (σ. 64), απειροτίμητο αίμα, θεάρχιος, να ευθυδρομήσω (σ. 65), καταχορτασμός της ψυχής, θαυμασιότης του κόσμου (σ. 66), η ψυχή μου εκαυματίσθη (σ. 67), σωπαίνουμε εμμέριμα (σ. 70), φωτοπάλατα (σ. 96).

Όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, η γλώσσα είναι πλούσια, εύχυμη, με σαφείς επιδράσεις θεμιτές από την εκκλησιαστική γλώσσα. Η ποιήτρια έχει σίγουρα την ικανότητα να αλιεύει λέξεις και φράσεις που να προκαλούν εντύπωση, κάποτε μάλιστα και να πλάθει τέτοιες. Όμως ο κίνδυνος που παραμονεύει σε αυτές τις περιπτώσεις είναι από υπερβολική αυτοπεποίθηση ο δημιουργός να συρθεί στην υπερβολή. Και νομίζω ότι δεν απεφεύχθη παντελώς ο κίνδυνος αυτός, με αποτέλεσμα σε κάποιες περιπτώσεις η γλώσσα να φαίνεται περίτεχνη, αλλά ταυτόχρονα παραφορτωμένη, επιτηδευμένη και φτιαχτή.

Γρηγόρη Κλόκκου: *Ενθυμήματα Λευκονοίκου*, 2008

Με θέλγει ιδιαίτερα το νέο βιβλίο του Γρηγόρη Κλόκκου, *Ενθυμήματα Λευκονοίκου*, γιατί ως φίλος του Λευκονοίκου στα παλιά ευτυχημένα του χρόνια, το έζησα ως επισκέπτης και μελετητής της κουλτούρας που βίωναν οι κάτοικοί του.

Το βιβλίο αναφέρεται στη χρονική περίοδο 1931, γενέθλιο έτος του συγγραφέα, μέχρι το 2008, όταν ο συγγραφέας αποτύπωσε, με έντεχνη λυρική και συναισθηματική γραφίδα, τη συμπυκνωμένη του λατρεία για το χωριό του.

Ευθύς αμέσως μετά τα τραγικά γεγονότα του 1974 ο συγγραφέας εξέδωσε το 1978 το πρώτο του βιβλίο για το χωριό του: «Λευκόνιο, το καμάρι της Μεσαορίας». Σ' αυτό, με νωπή ακόμα τη νοσταλγία του τί έχασε, πρόσφερε στο Κυπριακό αναγνωστικό κοινό μια ολοκληρωμένη παρουσίαση του κεφαλοχωριού της Μεσαορίας. Μέσα από τις περιγραφές του πρόβαλλαν ολοζώντανα τα κυριότερα στοιχεία που συναποτελούσαν την πολιτιστική παράδοση, τη φιλοπρόοδη και εθνική δράση των κατοίκων και τα όνειρά τους για μια ευτυχημένη κοινωνική ανάπτυξη στη νεοϊδρυτη Κυπριακή Δημοκρατία.

Οι έντονος όμως βιωματικές του αναμνήσεις τον παρότρυναν να ξαναδοκιμάσει, το 2008, να παρουσιάσει στους συγχωριανούς και τα παιδιά τους, και στο ευρύτερο κοινό του νησιού μας, το πλούσιο απόθεμα που πλημμυρίζει την ψυχή του από τις αναμνήσεις των παιδικών, εφηβικών και νεανικών του χρόνων και τα άλλα του βιώματα. Καρπός το βιβλίο «Ενθυμήματα Λευκονοίκου».

Το βιβλίο περιλαμβάνει 28 αυτοτελή κεφάλαια που καταλαμβάνουν 230 σελίδες. Στα κεφάλαια αυτά ο συγγραφέας αναπτύσσει με γλαφυρότητα, χυμώδη και ρέουσα γλωσσική ευχέρεια, σκηνές θρησκευτικές, εθνικές, ιστορικές και προσωπικές. Είναι η περίοδος που η Κυπριακή ύπαιθρος αναδιπλώνει δειλά τις πνευματικές και εθνικές δυνατότητες της γενιάς του 30, και επιχειρεί να παρουσιάσει δείγματα προόδου με έργα μορφωτικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και εθνικά. Το πνεύμα αυτής της προσπάθειας για την αναζωογόνηση της ζωής στον μεσαορίτικο κάμπο είναι διάφανο σ' όλα τα κείμενα του συγγραφέα.

Στα κεφάλαια «Το σπίτι μου το πατρικό», «Ο πατέρας μου», «Η μητέρα μου», «Η κηδεία του πατέρα μου», τα βιωματικά συναισθήματά του εκφράζονται με γλαφυρότητα, διεισδυτική συναισθηματική φόρτιση και με έντονο προσωπικό τόνο και δυναμισμό. Και πώς αλλιώς να γίνει, αφού έχασε τον πατέρα του όταν ήταν μόλις οκτώ χρονών, ενώ η στοργή της μάνας του τον συντρόφευε για 60 τόσα χρόνια. Στα κεφάλαια αυτά αναβλύζει ένας δοξαστικός ύμνος για τον πατέρα και τη μητέρα.

Η ζωή των κατοίκων του χωριού, οι δραστηριότητες των σχολείων, οι εθνικοί και άλλοι εορτασμοί, τα βιογραφικά ορισμένων κατοίκων, καταγράφονται με μια μεγάλη ομάδα από 16 κεφάλαια. Σ' αυτά η περιγραφή του διακρίνεται από αμεροληψία και καταγράφονται οι λεπτομέρειες για καθαρά ιστορικούς λόγους. Οι εμπειρίες άλλωστε που άντλησε στην εκπαιδευτική του καριέρα και η επιστημονική του κατάρτιση, τον βοήθησαν στην ορθή περιγραφή των δεδομένων και τη διατύπωση των απαραίτητων συμπερασμάτων. Συμπεράσματα που αβίαστα απομειώνει ο αναγνώστης, γιατί η διήγηση διατηρεί σε εγρήγορση τη μνήμη του και τον καθοδηγεί να αξιολογήσει τα περιεχόμενα τους.

Τέλος, στα δυο πλέον χαρακτηριστικά κεφάλαια του βιβλίου του «Ο ξεριζωμός» και «Πώς είδα το κατεχόμενο χωριό μου», αναβλύζουν εύγλωττα, στην αφήγησή του, τα έντονα συναισθήματα που τον διακατέχουν, όταν οι κατακτητές ανάγκασαν τους κατοίκους να εγκαταλείψουν το χωριό και αφετέρου όταν ύστερα από 33 χρόνια αντίκρισε, με σπαράζουσα ψυχή, τη σκληρή πραγματικότητα της λεηλασίας και καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς του χωριού

του. Είναι πρόδηλος ο συγκλονισμός του. Άλλωστε η ενεργός συμμετοχή του στα διοικητικά δρώμενα του «Προσφυγικού Σωματίου του Λευκονοίκου», του πρόσφεραν την ευκαιρία να ζήσει τις τραγικές στιγμές του ξεριζωμού και τις ταλαιπωρίες, τον πόνο της δυσπραγίας και την καταθρόαση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Μέσα στις αφηγήσεις του διαφαίνεται η πίστη του στην αγωνιστικότητα των συγχωριανών και γενικά όλου του Κυπριακού λαού για τη συντήρηση και ευτυχή πραγμάτωση του άσβεστου πόθου της επιστροφής.

Ο Γρηγόρης Κλόκκος με τα «Ευθυμήματα Λευκονοίκου» προσφέρει στον αναγνώστη του ένα νοσταλγικό ταξίδι στη γενέθλια του γη, καταγράφει τις αναμνήσεις του, τις οποίες θα πρέπει να συμμερίζονται αναμφισβήτητα και άλλοι συνομήλικοι, συγγενείς και φίλοι του, συντηρεί και εμπλουτίζει τα ιστορικά δεδομένα. Με τη δυνατή και γλαφυρή αφήγησή του, τον ιδιαίτερα προσωπικό λογοτεχνικό του χροστήρα, κατορθώνει να δημιουργήσει στον αναγνώστη συναισθηματική φόρτιση ανάλογη με εκείνη που διακατέει τον συγγραφέα. Ασφαλώς όσοι βίωσαν έστω και μερικές από τις περιγραφές που περιέχονται στο βιβλίο θα λυτρωθούν για λίγο, γιατί το συναίσθημα των ευχάριστων αναμνήσεων θα ενσταλάξει το ανάλογο βάλαμο στις πικραμένες τους ψυχές.

Το μήνυμα όμως της ελπίδας που μνημονεύεται σ' όλη τη διαδρομή των αφηγήσεων του συγγραφέα, θα αποβεί ισχυρό εχέγγυο για μια ελεύθερη πατρίδα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΑΜΙΝΑΡΙΔΗΣ

Κωστή Κοκκινόφτα: *Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας*. Εκδόσεις «Βιβλιοεκδοτική», Λευκωσία, 2007.

Ο Κωστής Κοκκινόφτας, συνεχίζοντας με τον ερευνητικό ζήλο που τον διακρίνει και τη συγγραφική συνείδηση που έχει αναπτύξει με το πλήθος των ερευνητικών του μελετών, εξέδωσε το 2007 το νέο του βιβλίο «Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας». Το χωριό Άγιος Δημήτριος είναι η γενέθλιά του γη και ασφαλέστατα δικαιολογείται για την αρτιότητα σύνθεσης του τόμου, που αποτελείται από 335 σελίδες.

Αναδιφώντας ο αναγνώστης τις σελίδες αυτές διαπιστώνει την απέραντη αγάπη του συγγραφέα προς το χωριό του και την ιστορία των κατοίκων του. Κάθε του αναφορά είναι τεκμηριωμένη από γραπτές ιστορικές πηγές που κατόρθωσε να συγκεντρώσει με αρκετό κόπο ύστερα από εξαντλητικές έρευνες. Ενδεικτικά αναφέρω πως άντλησε πληροφορίες από 193 βιβλία και από προφορικές μαρτυρίες που άρχισε από το 1988 να καταγράφει.

Η απλή και ρέουσα περιγραφική του γραφίδα προσφέρει στον αναγνώστη μια άνετη πρόσβαση στο περιεχόμενο του βιβλίου. Η υποδιαίρεση δε του περιεχομένου του βιβλίου σε τέσσερις καθοριστικές ενότητες υποβοηθά τον αναγνώστη να εμπεδώσει εύκολα στη μνήμη του την αλληλουχία των γεγονότων που περιγράφει, τις λεπτομέρειες που παραθέτει αλλά και τον προβληματισμό που συνάγεται από τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει.

Οι τέσσερις ενότητες είναι οι ακόλουθες: 1) Η Ιστορία, 2) Άνθρωποι και Πολιτισμός, 3) Οι Οικογένειες και 4) Έγγραφα και Μαρτυρίες. Στο τέλος του βιβλίου παρατίθεται βιβλιογραφία (Ελληνική και Ξένη), Κατάλογος Φωτογραφιών και Γενικό Ευρετήριο.

Κεφάλαιο Πρώτο: **Η Ιστορία** (σελ. 15-112). Το χωριό τοποθετείται στο γεωγραφικό του χώρο – είναι ένα από τα 14 χωριά της Μαραθάσας – και αναφέρονται τα γεωμορφικά του χαρακτηριστικά. Οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες τοποθετούν την ίδρυση του χωριού στα μέσα του 15ου μ.Χ. αιώνα. Στα πρώτα όμως χρόνια της Τουρκοκρατίας εγκαταλείφθηκε κι ερημώθηκε για

άγνωστους λόγους. Επανιδρύεται στα νεότερα χρόνια. Η οικογένεια των «Κονομήδων» κατοίκησε στην περιοχή στο τέλος του 18ου με αρχές του 19ου αιώνα και από τότε άρχισε η σταδιακή ανάπτυξη του. Ακολουθεί αναφορά στο γενεαλογικό δέντρο της γεναρχικής αυτής οικογένειας, της οποίας αρκετά μέλη αναδείχθηκαν δραστήρια και ηγετικά στελέχη της Κυπριακής Κοινωνίας. Ο αγιογράφος Μιχαήλ Προσκυνητής (1735-1835) αποτελεί μια σημαντική προσωπικότητα της εποχής εκείνης με αξιόλογα ζωγραφικά έργα. Ο Κοτζάμπασης Χατζηθεόδοτος, γιος του Μιχαήλ Προσκυνητή, κατοίκησε στο χωριό και από τότε αρχίζει ουσιαστικά η ανάπτυξη του χωριού. Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται επίσης με λεπτομέρεια τα ακόλουθα θέματα: Ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β' στο χωριό (1916), Τα Ελληνικά Γράμματα στον Άγιο Δημήτριο, η Συμμετοχή στους Εθνικούς Αγώνες (1897, 1912-13, 1919-22, 1939-45, 1955-59), Τραγικά Περιστατικά και Τοπωνύμια.

Κεφάλαιο Δεύτερο: **Άνθρωποι και Πολιτισμός** (σελ. 115-204). Στο υποκεφάλαιο **Η καθημερινή ζωή** γίνεται αναφορά στην κατοικία, τις γεωργικές και κτηνοτροφικές ενασχολήσεις, τα επαγγέλματα, τα καφενεία, τις κοινοτικές αρχές, την οικονομική ανάπτυξη, τα πληθυσμιακά δεδομένα και το χειρόγραφο **Δημήτρη Ιακωβίδη**. Στο χωριό αναπτύχθηκε η τέχνη της αγγειοπλαστικής και γι' αυτό γίνεται εκτενής αναφορά στην ιστορική ανέλιξη αυτής της οικοτεχνίας. Ακολουθούν γλαφυρές αναφορές για τα ήθη και έθιμα του κύκλου της ζωής, το εορτολόγιο και το έθιμο του εκκλησιαστικού πλειστηριασμού. Στο υποκεφάλαιο **Εκκλησίες** καταγράφονται λεπτομερέστατα όλα τα ιστορικά δεδομένα που εκπηγάζουν από επιγραφές στις εικόνες, ιερά κειμήλια, παλαιύτυπα και εκκλησιαστικά έπιπλα. Με αυτό τον τρόπο εμπλουτίζεται η πολιτιστική κληρονομιά και ενισχύεται η διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης. Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στους ιερείς του χωριού.

Κεφάλαιο Τρίτο: **Οι Οικογένειες** (σελ. 207-256). Το κεφάλαιο αυτό χωρίζεται σε δύο υποκεφάλαια: **Το Γενεαλογικό Δένδρο και Μετακινήσεις, Γεννητικότητα και Ονοματολογία** των κατοίκων που γεννήθηκαν κατά τον 19ο αιώνα. Από τις αρχές αυτού του αιώνα μέχρι πρόσφατα που η αστυφιλία αποψίλωσε το χωριό, έζησαν στο χωριό 6 γενεές. Ο συγγραφέας αντλώντας προφορικές μαρτυρίες από τη συγχωριανή του Θεοδώρα Αριστοδήμου -95 ετών το 1988- τα Κατάστιχα V και XLIX των ετών 1830 και 1864 του Αρχείου της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου και τα διασωθέντα Ληξιαρχικά βιβλία Γεννήσεων και Αποβιωσάντων της Κοινότητας, κατέγραψε με κάθε δυνατή λεπτομέρεια το σύνολο των κατοίκων που προέρχονταν από τις 6 αυτές γενεές. Η καταγραφή αυτή αποτελεί, ίσως όχι μόνο για τα Κυπριακά δεδομένα, τη μοναδική μέχρι σήμερα πλήρη καταγραφή των κατοίκων μιας Κυπριακής κοινότητας. Ένας πραγματικός άθλος για τη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης, που πρέπει αργότερα νεότεροι μελετητές να συνεχίσουν για να συμπληρώνεται σταδιακά το γενεαλογικό δέντρο. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο ο συγγραφέας ανασκοπεί τις μετακινήσεις των κατοίκων από και προς το χωριό, τη γεννητικότητα και την ονοματολογία. Ενδιατρίβοντας ιδιαίτερα στην ονοματολογία συνέθεσε 10 πίνακες με πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία, που εντυπωσιάζουν τον αναγνώστη για τις πλείστες όσες λεπτομέρειες τους και την αλληλοεξάρτησή τους.

Κεφάλαιο Τέταρτο: **Έγγραφα και Μαρτυρίες** (σελ. 259-320). Στο κεφάλαιο αυτό καταγράφονται: Η Μαρτυρία του Κωνσταντίνου Μυριανθοπούλου, τα κείμενα του Νεοκλή Κυριαξή, του Λοΐζου Φιλίππου, του Γεωργίου Καρούζη και το Χειρόγραφο του Δημήτρη Ιακωβίδη. Επιπρόσθετα καταχωρούνται διάφορα ιστορικά έγγραφα για το χωριό που προέρχονται από τα Αρχεία της Ιεράς Αρχιεπισκοπής, της Ιεράς Μητρόπολης Κυρηνείας, το Κρατικό Αρχείο Κύπρου και άλλα ιδιωτικά αρχεία.

Το περιεχόμενο των τεσσάρων αυτών κεφαλαίων, με τη δομή που πάντοτε ο σπρηρός μελετητής των ιστορικών πηγών της πατρίδας μας Κωστής Κοκκινόφτας κατορθώνει και δίδει στα συγγράμματά του, προσφέρει στο σύγχρονο αναγνώστη μια ευχάριστη και διαφωτιστική πε-

ριδιάβαση σ' ένα μικρό ορεινό χωριό της Μαραθάσας. Εκταμειύει από τις πηγές την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, διασώζει τοπικές παραδόσεις, ιστορίες και γεγονότα και τις ζωντανεύει με τη ρέουσα αφηγηματική του ευχέρεια. Η διήγηση και περιγραφή ενημερώνουν, τεκμηριώνουν, συγκινούν και καθοδηγούν σε ψυχική ανάταση. Είναι δε και ταυτόχρονα εκπληκτικό πως ένα χωριουδάκι έχει να επιδείξει μια τόσο πλούσια ιστορική διαδρομή, που αποτελεί μια πολύχρωμη ψηφίδα στο Μωσαϊκό της Κυπριακής Ιστορίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΑΜΙΝΑΡΙΔΗΣ

Σάββα Χατζηγεωργίου: *Δοξαριές - Τοξαριές*. Εκδόσεις «Εν Τύποις», 2009.

Μια φιλική προσφορά του πνευματικού έργου του φίλου και συμμαθητή Σάββα Χατζηγεωργίου μου έδωσε την ευκαιρία να διαβάσω με μεγάλη διάθεση τις ποιητικές του καταγραφές στο βιβλίο του «Δοξαριές - Τοξαριές», εκδόσεις Εν Τύποις, Λευκωσία 2009.

Ομολογώ πως διαβάζοντας την πρώτη κι όλας γραφή του, «Απόσταγμα Ψυχής», με ξάφνιασε η απλότητα του στίχου, Συνεχίζοντας διαπίστωσα πως η απλότητα αυτή διαχεόταν σε όλα του τα ποιήματα. Ο κάθε στίχος περιλουζόταν μ' ένα ανάλαφρο ύφος και μια χαϊδευτική γοητεία.

Το ποιητικό αυτό έργο του, με υπότιτλο Λαϊκή Κυπριακή Ποίηση, αποτελείται από δύο μέρη. Το α' μέρος περιλαμβάνει 31 ποιήματα γραμμένα στην πανελλήνια νεοελληνική γλώσσα και το β' μέρος 21 ποιήματα γραμμένα στην κυπριακή διάλεκτο.

Αντλώντας τα θέματά του από το άμεσο βιωματικό του περιβάλλον, τις χαρές της ζωής, την κοινωνική πραγματικότητα με τους προβληματισμούς της, τα ήθη και τα έθιμα και την πολιτιστική μας κληρονομιά, διατυπώνει, χωρίς εγκεφαλική διάθεση και επιτηδευμένη ποιητική αποστροφή, γεγονότα, ιδέες, πράξεις, παρακλήσεις, παρατηρήσεις και ευχές. Στίχοι μικροί, λιτοί και απέριττοι. Εύκολοι στην κατανόηση – συσχέτιση και ευχάριστοι στην ηχητική τους απόδοση.

Η όλη σύνθεση κάθε ποιήματος προδίδει μια αυθόρμητη καταγραφή της σκέψης - έμπνευσης του ποιητή, που στην απλότητα της έκφρασης εμπεριέχει σημάδια μιας πυκνής νοητικής πρακτικής προπαίδειας και που ασφαλώς καλλιεργήθηκε μέσα από τις πνευματικές του αναζητήσεις.

Η απλότητα στην καταγραφή των πνευματικών αναζητήσεων του ποιητή προσφέρει μια αμεσότητα στην επικοινωνία ποιητή - αναγνώστη. Διαβάζοντας τα ποιήματα αντιλαμβάνεσαι πως επικοινωνείς-συνδιαλέγεσαι με τον συγγραφέα και, όσοι τον γνωρίζουν, τον έχουν νοερά απέναντί τους συνεχίζοντας μια τους συνομιλία που έχει ήδη αρχίσει από καιρό.

Αυτή την άμεση επικοινωνία κι εύκολη πρόσβαση στις ποιητικές του αναζητήσεις χάρηκα διαβάζοντας όλα του τα ποιήματα. Δεν στάθηκα ιδιαίτερα σε κανένα ποίημα, και στις δυο γλωσσικές καταγραφές, γιατί απλούστατα με έθελγε η ιδιότυπη ρίμα του κάθε στίχου και η μορφή και το μήνυμα κάθε ποιήματος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΑΜΙΝΑΡΙΔΗΣ

Τζένης Κωνσταντινίδη: *Η Νεφέλη της Άμμου. Τα Κιόνενα* (ποιητικές συλλογές).

Πιστεύω πως στην πρόσφατη ποιητική δουλειά της Τζένης Κωνσταντινίδη συνδυάζονται αρμονικά οι τρεις βασικές συντεταγμένες της προσωπικότητάς της ως γνήσιου πνευματικού ανθρώπου: η φιλόλογος που εντρυφήσε στην ιστορία, τη γραμματεία και την παράδοση του Ελληνισμού, η φιλόσοφος που μπορεί να ερμηνεύει και να συνθέτει υπερβατικά τα εγκόσμια και η

δημιουργός που μεταστοιχειώνει σε καλλιτεχνικές μορφές τις ατελείς και πικρές ανθρώπινες εμπειρίες τόσο με τον αυτάρχη, ιδιότυπο, μουσικό, λυρικό της λόγο, όσο και με το χρωστήρα της, αφού οι ποιητικές συλλογές κοσμούνται με δικές της ζωγραφικές δημιουργίες και με πίνακες και γλυπτά του γνωστού γλύπτη Ανδρέα Σαββίδη, εποπτικοποιώντας το εικονιστικό της ποίησης. Πρόκειται λοιπόν για πολύ προσεγμένες και καλαίσθητες εκδόσεις στη σειρά των εκδόσεων του Περιοδικού *Ακτή*.

Την ποίηση της Τ.Κ. στη «Νεφέλη της Άμμου», γραμμένη στην πανελλήνια δημοτική που την εμπλουτίζει και την μεταπλάθει στα μέτρα των δικών της ποιητικών οραματισμών και συμβολικών συλλήψεων, θα τη χαρακτήριζα νεωτερική με υπερρεαλιστικές αποχρώσεις και επάλληλους συμβολισμούς. Έκδηλη η επίδραση του Ελύτη, υποβάλλει έντονα στο δικό μου τουλάχιστο ποιητικό αισθητήριο το ύφος και το ήθος της «Γένεσης» από το «Ἄξιόν ἐστι». ὄντας όμως ανεξοικείωτη μ' αυτό το είδος της ποίησης δε θα διακινδύνευα ειδική ερμηνεία της. Θα παραθέσω λοιπόν κάποια έκδηλα γενικά χαρακτηριστικά που διαισθητικά πιο πολύ, μπόρεσα να επισημάνω.

Η συλλογή χωρίζεται σε τρία μέρη: τη Νεφέλη της Άμμου, το Σημναγό του Άρωνα και τη Φωτομετρική. Στο πρώτο μέρος το ποιητικό εγώ αναγιγνώσκει τους καιρούς, την όλη ιστορική περιπέτεια του τόπου:

*Ν' αναγνώσει τους Καιρούς όμως κανείς
Ο ποιητής μονάχα (Β' σελ. 11)*

Μέσα λοιπόν σε μια συμπαντική ατμόσφαιρα, μ' ένα τόνο βιβλικό που συναρεί προφητικά το χρόνο («Χίλια έτη ως ημέρα μία» και «Ημέρα μία, αριθμός Ημερών της Αβύσσου») και που υποκινείται από ένα πάθος δικαιοσύνης ονομάζει τους τόπους και δίνει την ιστορική περιπέτεια μέσ' από τη συμπεριφορά και τη σύγκρουση των φυσικών στοιχείων:

*Επί πτερύγων ανέμων
σχοινοβασία πάνω από την Άβυσσο
Επί πτερύγων ανέμων το «ἔσσειται ἡμαρ»
ὡσάν λυγμός μαρτύρων (Διάψαλμα α' σελ. 18)*

Το ποιητικό εγώ μέσ' από την αιωνιότητα των φυσικών στοιχείων (της θάλασσας, του νερού, του ήλιου, τ' ουρανού, των αστερισμών) και των βιβλικών συμβόλων συντηρεί τις συγκεκριμένες μνήμες των τόπων και της ιστορικής τους περιπέτειας

*Άγγιξα την πνοή της θάλασσας
και είδα μέσα μου
τα ερείπια πόλεων παλαιών
Στο πέτρινο σάνταλο της μνήμης
τ' αρχαίο γιοφύρι της Ερήμης
των Σόλων τα πέτρινα σκαλιά στο φως. (Β' σελ. 10)*

Στο δεύτερο μέρος, Το σημναγό του Άρωνα, η ποιήτρια απευθύνεται σ' ένα εσύ, μιλά εναγώνια σ' ένα πρόσωπο, το αναζητεί επίμονα, την πονά η απουσία του:

*Τί να σου πω;
Τι να σου πω ακόμη;
Και μια μόνο λάμψη στον κάβο της Ακαμαντίδας
ανασταίνει το Τελευταίο Λιμάνι...
(Ακαμαντίδα σελ. 36)*

*Στο κυλικείο το Τελευταίο Λιμάνι
θ' αναζητώ πάντα εσένα*

*Το πένθιμο της αθωότητος σαντάλι
στης ψυχής σου το μόλο τον ερημικό
(Στον Αστερισμό του Πωμού σελ. 39)*

Το Τρίτο μέρος, η «Φωτομετρική», περιλαμβάνει δεκαπέντε τίτλους περισσότερο απτούς θά 'λεγα, όπως το υπέροχο Ιωνικό, όπου η ποιήτρια επικαλείται την ποιητική φλέβα και την ιστορική μοίρα του πανάρχαιου αυτού ελληνικού χώρου:

*Πρόσωπο της Ιωνίας
Πόσο μου έλειψε το χαμόγελό σου
Γινωμένο μέσα μου μουσική.*

Ό,τι όμως προεξάρχει στο τρίτο μέρος είναι το φως, αυτό που καταυγάζει τον ελληνικό χώρο, τη Μεσόγειο, το Αιγαίο:

*Κάτω απ' το ανοιχτό παράθυρο του ήλιου
Είμαστε πράσινα δέντρα που στάζουν φως
(Αναξιμανδρος, σελ. 63)*

Κι αλλού: *Ο κόλπος του Κόσμου
τ' αστέρια
το ολόκληρο φως.*

Συλλαμβάνει το ρυθμό του κόσμου στο φως. «Άγαλμα και φως ο ρυθμός του κόσμου» και δέχεται ως δώρο που χαρίζει η δημιουργός του παντός Μονάδα την αιώνια συνάντηση μέσα σ' ένα άκτιστο φως:

*Το φως εκείνο που μετρά τί δεν ξέρουμε
και ξαγρυπνά στις σκιές με τις λέξεις
Το φως εκείνο
Εράσμιο
Φρικτό
Δώρημα τέλειο!*

Με τη δεύτερη ποιητική Συλλογή «Τα Κιόνενα», γραμμένη στην κυπριακή διάλεκτο κι αφιερωμένη στη μνήμη των γονιών της εκφράζει το καθοριστικό για τον άνθρωπο στοιχείο της εντοπιότητας. Αυτή τη διάλεκτο μιλούσαν οι γονείς της ως έλληνες κύπριοι, αυτή ήταν η πρώτη μορφή λόγου που γνώρισε και η ίδια, όπως όλοι μας.

Τα Κιόνενα είναι τα Κιβούρια, τα επιτύμβια μνημεία, οι επιτύμβιες στήλες και τα επιτάφια επιγράμματα που διαιώνίζουν τη μνήμη του νεκρού και μιλούν με πόνο και σοφία για το πεπερασμένο του ανθρώπου. Το δημοτικό τραγούδι έχει διασώσει την παγανιστική, αρχαιοελληνική στάση ζωής ως τις μέρες μας κι αυτή διερμηνεύουν τα επιτάφια επιγράμματα σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο που μας χαρίζει η ποιήτρια σ' αυτή τη συλλογή.

Βέβαια η κυπριακή διάλεκτος που χρησιμοποιεί δεν είναι η ομιλουμένη. Είναι η λόγια θα λέγαμε κυπριακή, όπως έχει διαμορφωθεί από την γραπτή παράδοση των μεσαιωνικών χρόνων ως τις μέρες μας.

Το πρώτο μέρος της συλλογής τελειώνει με τη «Γοργούσα», μετάπλαση του μύθου της Γοργόνας, της Αδελφής του Μέγα Αλέξανδρου, της ξωθιάς που κλέβει την καρδιά του παλληκαριού.

Το Β' Μέρος περιλαμβάνει Κυπριακά Ερωτικά Τραγούδια.

Στέλλας Σπύρου: *Ένα Δύο Τρία για μικρούς – Το ένα και για μεγάλους.*

Η Στέλλα Σπύρου με το νέο βιβλίο της «Ένα Δύο Τρία για μικρούς – Το ένα και για μεγάλους» μας φτερουγίζει στην παιδική ηλικία, όλα ζωντανά κι ανθρωπόμορφα, όταν μιλά το φεγγάρι κι η κουκουβάγια κι η πεταλούδα μαζί με τα μικρά παιδιά, που θαυμάζουν κι εκπλήττονται σ' έναν κερυνειώτικο κήπο.

Μεγάλη η δύναμη κι η αντοχή του ανθρώπου ν' αποτινάσσει από την ψυχή τη σκουριά της καθημερινότητας και να βρίσκει στα κατάβαθμά του την παιδικότητα και την αθωότητα, όλο μαγεία την ομορφιά, τα πράγματα στην παρθενική τους ειδή με τη λαμπρότητα των χρωμάτων και την έκπληξη για καθετί, προπάντων για το φεγγάρι που ο άνθρωπος, μαζί με τον ήλιο, λάτρευε από αρχαιοτάτων χρόνων και μυθολόγησε με ποιήματα αιώνιας χάρης.

Ένα γιατί μαθαίνει τις εποχές του χρόνου και τους μήνες κι η ομορφιά κι η ποίηση μαζί με τις απλόμορφες και εξαιρετικές ζωγραφιές, τα γαλήνια χρώματα, παρασύρουν μικρούς και μεγάλους στον κήπο με τα πρωτοβρόχια και την άδολη παιδικότητα.

Το τρίτο, ένα κογχύλι, ποιητικό κείμενο ανάλαφρης και φτερωτής γραφής με τον πόνο της Κερύνειας που δεν λείπει από καμιά σελίδα του βιβλίου, μέσα από ένα κογχύλι ανιστορεί όσα δεν βλέπουν κι όσα δεν ακούουν οι άνθρωποι κι όμως υπάρχουν και συλλαμβάνονται από ευαίσθητα πλάσματα σαν τη Στέλλα Σπύρου και τη Στέλλα Σεκκίδου - Παπαδημητρίου, Κερυνειώτισσες, που μας τύλιξαν στη μαγική τους τέχνη του λόγου και της ζωγραφιάς, των ωραίων χρωμάτων και της αθωότητας της ποίησης.

Το θαύμα ακόμα λειτουργεί κι η παιδικότητα ολόφρεσκη κι ολόδροση, σαν τον κερυνειώτικο κήπο, ανθεί στο λόγο της Στέλλας Σπύρου και στο χρωστήρα της Στέλλας Σεκκίδου Παπαδημητρίου.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (Συνέχεια)

Ἡλιάδα Ἀδάμου: <i>Μνήμη 1974</i>	100
Λάζαρος Μαῦρος: <i>Κύπρος - τῆς αἰωνίου Ἑλλάδος - Χρυσάνθης</i>	101
Γεώργιος Χατζηκωστής: <i>Ὁ ἀγωνιστής τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός</i>	102
Κατερίνα Κωνσταντίνου - Μάτσιου: <i>Αὔγουστε</i>	103
Μαρία Χατζηνικολάου: <i>Ἔτος ἡρώων ἀγχόνης</i>	104
Μαρίνος Α. Στυλιανοῦ: <i>Ἀμφιβολία</i>	110
Γεώργιος Χατζηκωστής: <i>Ἡ ἐκδόση τοῦ «Ἀρχείου Ροδίωνος Γεωργιάδη»</i>	111
Πέτρος Παπαπολυβίου: <i>«Ἀρχεῖον Ροδίωνος Γεωργιάδη»</i>	113

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ: *Νίκος Παναγιώτου*: Μαρούλας Γιασεμίδου - Κάτση «Κοιλάνι», Στέλλας Σπύρου «Ἀενάως ἱστορῶ», Κούλας Παρασκευᾶ «Γῆ μου πελαγινή», *Γεώργιος Σ. Καμιναρίδης*: Γρηγόρη Κλόκκου «Ἐνθυμήματα Λευκονοίκου», Κωστή Κοκκινόφτα «Ἅγιος Δημήτριος Μαραθάσας», *Ἀνδρεανή Ἡλιοφώτου*: Τζέννης Κωνσταντινίδη «Ἡ Νεφέλη τῆς Ἴμμου», «Τὰ Κλονενα», Στέλιος Παπαντωνίου: Στέλλας Σπύρου «Ἐνα δύο τρία γιά μικρούς - Τὸ ἕνα καὶ γιά μεγάλους».

ΚΡΑΤΗΜΕΝΗ

ΠΑΜΕ
ΘΕΑΤΡΟ

Έχουμε ρόλο, έχετε θέση!

Η Cyta, με πρωταγωνιστικό ρόλο στην Επικοινωνία και τον Πολιτισμό, και αυτή τη χρονιά δηλώνει τη στήριξή της στα επαγγελματικά θεατρικά σχήματα της Κύπρου. Βάλτε το θέατρο στις επιλογές σας για την κάθε σας έξοδο και απολαύστε, συντροφιά με τη Cyta, τις παραστάσεις της νέας θεατρικής χρονιάς.

www.cytapametheatro.com

Για αγορά εισιτηρίων:

| ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ
Τηλ. 22312940

| ΘΕΑΤΡΟ ΕΝΑ
Τηλ. 22348203

| ΕΘΑΛ
Τηλ. 25877827

| ΘΕΑΤΡΟ ΣΚΑΛΑ
Τηλ. 24637952

| ΘΕΑΤΡΟ ΑΝΕΜΩΝΑ
Τηλ. 22573031

| ΑΝΟΙΧΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΠΑΦΟΥ
Τηλ. 99441006

| ΘΕΑΤΡΟ ΔΙΟΝΥΣΟΣ
Τηλ. 22818999

| ΘΕΑΤΡΟ ΑΝΤΙΔΟΤΟ
Τηλ. 24822677

Νιώσε κοντά, φτάσε μακριά